

Каб. 2
Т50

IX-ТОРЯА.
ТАРТМУ.

T-50.

QAZAQYSTAN KENES
ÇAZUVSYLARBYNAN
T

ПОВЕРЛИ

IX - ТОРҚА
TARTUV

~~23056~~

~~1292~~

ноғарон

сер 4983

Handwritten signatures and scribbles.

Q.
ALMATY

K.

Ә.

B.

1935

86

100-Т

ПОДАРОК

9-му ВСЕКАЗАКСТАНСКОМУ СЪЕЗДУ СОВЕТОВ

от писателей Казакстана

КИХЛ
—
1935

Qattı qajta oqıdım.
Oqıdım da oylanır,
Ahtarılıp otırdım.
Nurcajı kim? Esim? der
Esim? der tañ qalamın.
Esten cıqsa kelsin der,
Ojlaj-ojlaj tavıldı ol:
Bir mezgilde tysti ojsa,
Qarañıñ tın qacqan çol.
Qajraqtı attı tav edi
Aq pen qızıl atısqan.
Eldiñ ici çav edi,
Tañ sarıajaja biline
Qajraqtıñ ilindik,
Qaçıojan at syrine,
Tav qojnına tıojıldıq.
Tynı tınvaj çol çyrip
Carcap əvden çıojıldıq.
Elsiz çerden etyvge
Kyn varında dət qılmañ
Kyn vatqan soñ ketyvge.
Attı vajlap vadaloja
Er-toqımdı çastanır,
Çattıq ujqtap samalda.

Qalbı degen vajdaş
Esim deştin çasınan,
Çigit edi çaldaş,
El „aq“, „qızıl“ deskende
Esimdi ustap çazdı vaj
„Alac“ degen əskerge,
Çoq syjenic tşjanaq
Tarıqqanda tarqan,
Tek tınış qızıl çaq.
Təvekkelge qol artır,
Minip vajdan eki atqa
Ketken edi çol tartır
Çetsek-av dep qızılğa.
Tan atqanda tşğıldıq,
Qajraqtınış quzına.
Çattıq tavda bekinip
Qulazıdış qonır tav,
Tek caqırad kekilik.
Bular qasır ketken soñ,
Birdej minip eki attı
bzas əvden ötken soñ.
Çigit çıjır, çavdıqtar
Qalbı mingen atına
Izdin vetin anıqtar,
„Bəlem qoloğa tyser!“ dep
Sıvır taqır mojnına

Аль қайтрақ кiсeндep.
Çortувьldар ој-қьроја,
Он сақты атты кер кирген
Қайрақтының қойына.
Uстarmыз деп Eсимди
Oсы қузда „қатар“ деп
Qаравьldар bekинди,
Kyn еңкејди ујаоја,
Atqa минip ycevmiz
Cьoја keldik қьјаоја.
Çар astьnda çav турьp
Ijek артра бир çerden
Qоја verdi umтыльp.
Ne болoјandy билмедик
Talasьp tar asuvoја
Betti tyzer cyv dedik.
Çav çavьldь qosьlp
Mьltьq tars-turs atьldь,
Kele çatьrmьz çosьlp.
Qamcь sart-surt urьldь,
Oq tijdi әlde syrindi?...
Esim atь çьoьldь.
Qaldь Eсимди çav vasьp
Qajььluvoја murca çoq.
Qaldьq ketip tavдь asьp...
Aқarьp таң atqанда,

Qызыl vizdi qarсы aldь
Attanojan qol aqtaroja,
Qosыlojan soň qызыloja,
Ətiret pen qajtqan ek
Qajraqтынь qузьна.
Bolojanda kyn səskerek,
Tартыq Ёsim syjegin
Ketken eken keskiler.
Qыңсылр çan авьра,
Qoјьр kettik Esimdi,
Qajraqтынь тавьна.
Mine мынав sol Nurcaj,
Esim tysti esime.
Ətipti -av çыл bir talaj,
Sonda Nurcaj kim edi?
Bostandyqqa talьноjan
Kыңirengen кың edi,
Esil Esim er edi,
Esimine еңире
Kөz aldьma keledi;
Qарqara bir tyn edi,
Qajraqтынь icinde,
Qaqsaqjan bir yn edi.
Bылav daјьn көzi vor,
Çavoja aldььр çoldasьn,
Bir sorь adam өzi vor

Nurcaj çblaj veredi.
Qarçap-siler Qalbıdъ,
Tynde sari-surt çeledi.
Syjtıp eki aj ötti,
Alma pisip aşıacta
Alatuşyn kyn çetti.
Nurcajdaşy tolaşattъ,
Tujaşy vor Esimniñ
Tölevine ul tapъ.
„Esim uvajym emes“-dep
Quvandıq biz valaşa
Atyn qoşыр „Keşes“ dep
Sыldaqana kyzetip
Qoc aştıssыр Nurcajša
Qalşan edik biz ketip.
Aşsar qacqan eline
Çetip Nurcaj çajlanşan
Ölmejtuşyn çerine.
Sony menen men çajda
Çyrmedim ? Kөp ötti kyn
Aqtъ talaj suv sajša,
Onan veri vizdiñ el
Neler veles aspady .
Az va majdan biz biler ?
Ol majdanda çav çeñip
Alactъ da ,aqtъ da

Çer tyvine çiberip
Bolıstı ajdap vıjdi ajdap
Elde keñes qurojambız.
Qatınnan da vıj sajlap,
Çuvandardan çerdi aldıq,
Kəmpeskelep Qalıjı
Elden ajdap sızardıq,
Qajraqtıñıñ vavırna
Tyriksipti çyrgizdik
Esim ölgen tavır.
Çosparlağan çolğa sap
Ojın, qırın dolanıñ
Qalqoz attı el çasap,
Çatqanbımbız minekej.
Özgerdi ömir osındaj
Elyv emes on çylda,
Çanalandı el muncal

Таоың қайта оқыдым,
Çazğan qatın Nurcajıñ
Ol kyndi ojlap otırmın,
—Qalqozdarıñ kyli me?
Der surajmın ökilden,
Eñbekke mol tijdi me?
—Qalqozymız çaqıbı qoj
Macıjne var mektep var

Çыла, сыла, ески, қој...
—Nurcaj өzi тыға әли?
Qat çazojanь quvantты...
Seniң atың kim әли?
—Cecem sizge çazojan қат.
Esim ulь Кеңеспin,
Өzderiңiz қојојan at...

Degende men қызардым.
Dypildedі çyregim,
Sasыр қалојan сыојarmын,
Tasыр ketti көңilim,
Çaja berdim qucaқты
Өzimdi-өzim bilmedim.
—Kelci beri қараојым!
Syjdim қысыр Кеңesti
Qajta-qajta қарадым,
Qarasamda toјmadым
O, kyn menen bu kyndi
Qajta-qajta oјladым.
Bir talaj қыл oтипти,
Eski dynije toзојындap
Çaңa dynije çetiпти.
Keңes әvden oсипти,
Өskendigi el saјlap
Topqa barsын desiпти.

Отыр торға марқайыр.

— „Камбайында сурдим “дейт

Қаһрыты авзым аңқайыр

Көрди әли бурын кәни kim мундайдь?

Марқамсыр Кеңес уль сымбәндәйдь,

„Тарсырған торға айтұоға мәселем бар

Дер таоь тор алдынан сөз сурәйдь.

* *

Тұвоған ул қаға өмirdiң құлдызь вор,

Мундај қыр өзге қақта тұвоьзүв қоқ,

Өмirden taza тұвьр тәрвије алоған.

Кеңестiң мундај талај ул, қьзь көр.

* *

Сайрамдар қав сөңген ел сеvin вузьр,

Дувмандар тоptарь мен тарьқ сьзьр.

Астында уль ураһньә кеңес асқан.

Ра cirkin биздиң өмир қандај қьзьр!

IZDER

Tikcelev çasyl betkejdin orta tusьna kele vere Nesipvaj attan tysti. Ajnalaja kəz salojan çoq. Əlde qandaj oј vasqan kyngirt çyzi vygin birde-bir ret kəterilip, mьnav keң dьnijege qaraqan emes. Kəzin ьloјj təmen salьp, çyzi de salььrap tuqьra beredi.

Sol eңsesin kətermegen betinde atьnьd avьzdьoјьn alьp, qujьoјьn tirseginen keltire cort kesken kydis torь, avьzdьoјь alьna sa'bsь men vastь çerge salьp, at qulaq aralasqan kək əleңdi vort-vort yze vastadь. Nesipvaj munь savçajlaj tьsip, tapçьltpaj otььp aldьnəđь eki ajaoјьna cьььr men tusav saldь. Azdan soң turьp savьььnan sol çaq alaqaь men aqььn uььp qaloјanda torь at ərge qaraj sekire vasьp

örleј verdi. Tusav men sekirgen saјbn uzьndav kekili keterile tysip çelip өtip, deң vasьndaoјь әlde kimge төrt attьn „ьzdьrastьbn“ aјta vara çatçan sьjaqtanadь.

Avьzдьq pen yzengi turman сьldьrlar varadь. Nesipvaj qьrьn turçan vetinde sol çaq ьjьoјь-na moјьbn vurьp:

—Er toçmьn vьldiret meken?... dep az oјlaj-tysip, uzар vara çatçan attьn sonьna qaradь. Bajav vasatь sьvьr oј endi çьjььp көp bir vajlav çasaçanca at uzaj verdi Nesipvaj daoј-dьь savandьq pen bir az daoјdarьp turьp qalsa da, oјьn çeңgen ol emes. Ec nәrseni avajlamastan vetin qajta vurьp, endi oјoјa qaraj ajaңdadь.

Çarqьrәoјan, qьzuvь mol caoјьmaq maj kьni mьnav. Bөkter qьzoјaldaq atьp, gyl casьp, көk majsа сөvi tiresip mьna tur. Mөldirep, çavdьrap aoјьp çatçan көk qasqa vuraң suv anav, Sonь bөkter. Əli qьlсьoјь quramaçan. Bir tal сөptiң murть sьnvaçan degen osь-aq.

—Aj, vi-aq, көpirdi kim viledi?

Nesipvaj көңilinde kydik көp. Sene almajdь. Zapas vor зьr qaoјьp çaloјan.

Ajaçьn төmen qaraj bir vasьp, eki va-ьp kele çatьp, көzi men ьlөjьj көk сөp icin tintip keledi.

— Kəpir cətir taqə cəqənr qala ma, qajtedi sopan etip. Seskeneni sol.

— Nede volsa kydiksiz tav... Tavdın ɵzi  aq-sı edi... Amal ne? K k tuman men alıs aq vulttarqə qorcaloan ana bir ajdın t skej, anav alıp tavoqa k z qırın tastadı.

Qarlı qıs, etekten tyre quvılyp, qaqoynr c qoynr, tav vasyına tize vugır, artın malıp  t r r qartı.  alınqanı menirevlik aspanı. Sy-jengenı suvq vult.

— Qıs venen kektemde caruvanın qıyn-c lyoyn men birge qavattar, arqadan qısyıp,  lek i salıp eyn... „Keci kete tysci“—degendej vor tav  otasındaqı qıs belgisine  pendilik ren, suvq qarap ar, Nesirvaj qajtadan ajaq astındaqı c pterge tesile vastadı.

Bir mezgilde ajaq t j p ketti. On  aqta bir kydikti k ringen c pke qadalıp kele  atqan ajaqının astındaqı tikce, t j raq kemerdi vaj-qamaı qartı. Qol-ajaq serben er azqana qal-vaq qaoynr qaldı da, bir mezgilde artı men  alp etip  t ra ketti.  apanın etegi de lap etti.

Qaldajoan, qasteki qara v rik vasyınan ucqan betinde ojdan-oidı quvalar t men qaraj zır qaqı.

Nesirvaj esin  yj anca t mengi  aoynnda b rdeme dyr-dyr etip  el kyngi  rttej lavladı...

Esine sonda tysti. Kemerdiñ astında çuvsap çatqan qoj-qozь var eken. Qulaqanda sonь yrkitip vej-bereket qььpть.

Nesipaj көк calojьndь uvьstaj çulьp өрге qaraj tьrmььp, qajta turdь. Kөkejin tesken өзge emes. Qular aldьnda bir kydikti көzi calьp qalojьn. Sol araqa kele vere cөge qaldь.

—Ajtrap pem pәle dep!.. Mine көpir quz-oьnnьң өzi dep, bir top cььrdь çulьp alьp çerge attь.

Sol kezde munьң oja varьp tysken vөrkin alьp Kyzenvaj keldi. Onьң sьvdьььna vurbьla vere Nesipvaj:

—Kөrdiң ve qьrsьqtь... degende anav өзde-rine mәlim çajdь ile çөnelip:

—Atama, var demep pem. Bar! Tek aman-dьq versin dep tьjtьoьь qurьojьn amalsьzdьq pem kyrsinip aldь.

—Qaran qalsьn, qaran qalojьr- dep Nesip-vaj varьq ylken denesi, өnege voьь men bir ylken daqdarьs belgisin bildirip çalaң vas vasьn sol qolь men syjer melcijip qaldь. Oң qolь әlde qandaj cөpti alьp qalьң çijren murтьnьң astьna kirip, qaçatsьz seversiz: tisin cuqьjdь. Buda Nesipvajdaqь daqdarьstьң sьrt belgisiniң biri.

Ekevinin ajaqtarınñ astında, az tēmente
erekce mēldir suvı̄n tastaq ōzeni aqı̄p çatır.
Eki çaqı̄ majı̄sqan әdemi kēk balavsa. Ajırq-
ca bir çarastı̄qı̄ var, bir kelki ōsken al kyren
calı̄p. Sol eki çaqı̄da çaqı̄ar—tēmen sozı̄-
lı̄p, tyski çıvsavın ōtkizip sarçozdı̄n bir saq-
pan qojı̄ çatır. Ekevinin mindetindegi qoj.
Bulardı̄n esi - dertin vijlegen, oı̄n men vojın
tygel çengen çalı̄pız uvajım, çalı̄pız muı̄ osı̄
qojlar muı̄.

Ystinde tunçbraçan kēk mēldir kymbez maj
çaspanı̄. Sondajlı̄q kēk mēldir tuman, saçım
icindegi qı̄jal tavı̄-Ala tav... Qı̄jı̄rcı̄q qı̄mdı̄
taza arna men sı̄vdı̄rlaj tysip, calı̄pın quvalar
çaqı̄asın çelkildetip aqqan qasqa vulaq, çota-
çotada vulı̄n - vulı̄n etip çajqala tysip qulrı̄ra
tolqır turçan qı̄zçajaldaq torçındar, ōzektiñ
salqın levi men ırçajala tysip oı̄dı̄-soldı̄ tolqır
çatqan çaqı̄ar - tēmendegi kēk calı̄pındar..
Çyzdegen әnder men sı̄rı̄l qaqqan әlde qaj
daçı̄ torçajlar, Ala tav gylдерindej mı̄nı̄ tysti
vor çalt-çult etip ucqan kōvelekter—var-vә-
ri de bul ekevinin qazı̄rçı̄ kyjinde kōzderine
kōrinvejdi. Sezilmejdi.

Aqırın esip ōz beti men ōtip çatqan çeldej
esepsiz, әsersiz, maçı̄nasız bir aqı̄mdar.

ср 4983

Ekevinin kəzi de qojda. Əsirese qozylarda... Bərinin de ysteri çaңada suv voloҗan. Marqa qozylar men cuvda çyn Edilvaj qojlarьнь ysteri vygin тьна асық kynde az qurҗasa da, əli de сьваоҗьсьр tur. Саҗьр ketip, çавьноҗа саҗьлоҗан çyn. Чаңada çьлаоҗан көздин kirpigi çавьсьр çасаңсьр turmaj ma? Соҗан uqsajдь.

Vygin, qazir Nesipvajдьн ici de сондаҗ çьлар тььлоҗан, çасын irikken ic тərizди.

Sондьqtan ol quvana almajдь. Kесе соqqan сеңнен vygin əli sergij almajдь. Yндespej uҗьsаdь. Kyzemvej kyji de sol.

Kelvetti sarь tyсти, qьрма saqal, qoj көzди Nesipvajдьн vet асьмдарьньн вəги, qazir erekce tereңdep tur. Ər çerinde көkcil көленке var. Kejde belgisiz tistengen uvaҗьнда ceke, samajьна сеҗин vьlkildejди. Basь таҗь төмен. Etti qаьн qаваоҗь zorҗа асььр, zorҗа çumьлоҗан сьјаqtanаdь. Elestep kecegi syvret keledi... Kөz aldьна kele vere irkiledi.

bza ma, əkinic pe, əlde əkre me? Ne derin bilmejdi. Kəңgisi kelmej тьртьsаdь. Bir myjnetke, icin sara tilgen өtkir sezim vizdej suҗьp canсьр өtti. Mol denesi veldemedен oq tijgen-dej byrisip - qurьsa verdi. Qаваоҗь tastaj tyjilip ketti. Esine aloҗьсь kelmej өzi men өzi аььsqan

tərizdi. Biraq volmadı. Keceginin syvretteri qorqancaq ojdıñ tasa - tasası men vukcijir, vuojır, vaspalar biri artınan biri kele verdi.

Sapqozdın ındiris keçesi edi. Qalıq mol. Çavartı adamdar, derektir, perme vastıqtar, pəlijt ətdel, ylken savandar:- vəri de kujzev. Ravackəmnen Zıbjıqa... Əziniñ Zıbjıqası. Talaj tar kezeñ; tas kecyvde birge otken Zıbjıqası.

— Uroqanda meni sen urdın - av! Muqatajın dep pe edin? Ne kegin var edi? Ne çazır em?... degen sıjaqtı özın aqtaqtı sı kelgen ökpe aralas kinələr biri ystine biri tıqralar alqacqıda Zıbjıqanı vuqan çındirip vara çatqan sıjaqtandı.

— Çoq... Çoq... Ol qur acıv, qur qara voran ojoj... Qazaq sıbıq qoj degen bir kydik taqtı sıjadı.

— Ne kərsem birge kərgenim ras. Çoldasıñ ekenim de ras. Biraq sapqozdın mindetti qızmetinde otırır, keçestiñ sanalı azamatınñ qatarında otırır, seni qur vajım eken dep aqtaj verejin ve? Yjtsem ölgenim artıq emes pe?“ dese qajtem?...

— Raj, raj... Accıda volsa sıv - av... Nesırvaj daqdarır varır kysindi. Qur tisin sıqıdın, tykire verdi.

Qasъnan Kyzemvaj da turъp ketipti.

—Опънъ ras-aq volsъn. Al qattъ ajtqanънъ ne?

—Ajtraj qajtuvсъ em?

—Ajtqanda ne dedinъ? Ne dedinъ? Men çaman çaqсъ volsamda Nesirvajънъ emesrem?... Sap-qozdънъ çamanъ men vedim?

—Qъjalama, опънъ qara dav... degendej voladъ Zъljqa, taqъ kursinedi Nesirvaj. Taqъ çavaq tyjilip, ic sancъp ketti.

—Ne qarap çurdinъ, ne qara vastъ, ças kunninen korgen vaqqanънъ qoj emes pe edi? Osъ vøkterde qoj men kœziң съqrappa edi? Сътыр volsa aloçac kœrip oтырçanънъ osъ ma edi? Bajdънъ qoj—qozъsънъ vaçыр çurgende bir kynde ystip on qozънъ өltirtseң ne kœrer eң?...

—Аръraj, eң accънъ osъ voldъ-av... Qamçyladънъ, dyreledinъ av... Bœlem qatъnъ!... Osънънъa eregeskende osъ... dep qaçырçanajънъ desede Nesirvaj:

—Pœlen etip çiverejin ve? degendi ajta aladъ. Qajtadan sulq tysti... Өz-өzinen vasъn ijzer:

—Seniki ras... Al çeңdinъ. Degeniңe çete ver. Mejliң-mejliң...

Biraq, vuda avъr. Өkre, kinә... Taqъ kickene kœteriliңkirep:

Kinə bolsa kinə jə... Al vəri ras. Sonda me-
ni vajaş bəj qatıñnıca aduñn kək aǵı dı-
nije qoñız qoçaǵıñ vəjvicese çerlegenıñ ne?
Al... deǵ bergende Zıñıǵa kəz aldında otır-
şandaj maldasın qurǵır canıñ bə qoqıñlanıñ
aldı.

— Bəlem osı arada qıñsıñmaj aman qalıs-dep
surlanıñ ta aldı.

Sırt qaraşanda Zıñıǵanıñ bul əlsiz çeri
ekenı ras. Ol burın osı bəkterdın, naq osı
tastaq əzeniniñ ijesi bolşan Duvlat vajı Çysır-
tıñ qatıñ volatın. Biraq volşanıñ ne kerek.
Oşan da Zıñıǵa qıñsıñmajdı... Əkrepi, dəñkes
oǵ, sın çajdı eske alşan saǵıñ, utıñ bə tonalıñ,
çutaj verdi.

Baj volşanda qojıñ vaj. Biraq sasıq dınije
qoñız, qunsız edi. Zıñıǵa uc qatıñnıñ viri.
Çastaj alşan, malşa qızıqtırır, kedey-sorıñ
əkesin əri alaldap, əri sızın etkizip, qorqta
çyrip alşan. Kəri vaj Zıñıǵanıñ çarıq künin
tynge ajnaldırşan. Çanar otın səndirip, tirci-
ligin kyl bettendiñgen. Çar qızıqtırır orıñna
kən vor kerken kəri cal, Zıñıǵaş mal qı-
zıqtırır usındı. Onıñ özge emes, sol qalıñ qoj-
dı erteli-kec tıñnıñ sız vajoır-qaşuv. Qozı aluv,
qozı saluv, qoj savuv, qurttaşan, vıjttegeni

men albusuv. Caldıñ ajojajb men birge sekirip turıp tyn ujqıñb tert völip, qaloıj-culoıj cyrip sagı ala etek vor sarıp uruv...

Зыıjqa ojlar көрсе, ol bir cыñb men satıp альнэр, mal соңна салыңан әтсөз, тәңир çарлы-қасынсыз malcь, куң-malcь edi. Munıñ војн-даcы çастық асарын сьндэрп, ças қанындаcы тircilik отын өciremin, өltiremin degen esep edi.

—Sonda cirkin qudaj көni. Bir қасқырb қат-ты voloјан қоныста, çаңырлы kyz tyninde қoj cетinde kyzette отырп, әli kyңge сьрт dynije-den byркеp тыcыp сөндирмеј kelgen өmir cыра-cып, ыстық ças qucacы мен birge саcыан вер-мерре edi Nesipvaj-av? Eki еңбекci eki веј-нетқор қолb тyn қараңcылыcыны, өmir қараң-cылыcыны, ortасында бирin-biri сьјpalap көр тappap vedi? Cыñ тавьспарvedi? Берик устас-вар pa edi? Көрген ваққаны sen емесpeң?

Çijren мurt volar-volmas kылki мен cыјыр-лыр, vасы da бир-eki culoıjocындај voldь.

Артb 17 cыл. Әjel vостандыcы. Бурын cөңgel-деp tutқан eski qursav endi ең volmasa оca-cындај dop: ekeviniң etegine көр oralды. Bирақ 17-cылда қосcь, одан partыјаcы kiristi. Bұлар менdedi. Çeңdi.

Sodan Zыльджанын таваны таяган чоq, Çysip ten alojac көргени кесел болса да, вери келе басqa нәрge айналды. Веjнетқордың вәри өтетин асы тәҗире, өмир савақь воьр, өмирине çol азьq boldь.

Кесегі сььн icinde Nesipvajды ветке уроjan қамсыдаj сььрьқтырған: Зыльджa сөзи. Зыльджa minezi, өзгерген, е: эн Зыльджa minezi-орьн ды... Аjтар даv çoql-деp аз туңьраp отьрп:

— Қурьсьн ! dedi. Çeңilgeni, көнгени.

— Арқасы сijли болған атаj сыоja қар тура-сьн-ав eskiniñ сызь... деп өзін-өзи бир теçedi. Мойн қатыр, сiresip туроjanьн мен, ақыр сындьқqa көзиң çetip, қььнда болса endi көр оь сыр варь соған көnyvдиң өзи де көңилге бир medev emes pe? Ojlap, талдаp сырпаса да Nesipvaj көкireк пен осьнь sezdi. Qaltarьсь çoq, томьрла ketetin mort көңилinde ol сынсь, әdil volатын. Bas ketse de дурьсть-дурьсь dev typ қазьқь.

Kecedен icinde дьmbilez vor, сijelengen тыjндеj vor вайланьр бир ьза оьр, бир өкpeletip бир ese acuv сақытьр çyрген бир çaj осылаjca cecildi.

Qoj çuvsap çатыр. Тоq вьjir!eri сольқтаj тыsip ьстьq, асьq, çajь кьnniң astьнда көз çu-

мър куйс қайғысadb. Қозь, ылақ қана бир есе өзенге вағыр тamsana тyсip, vastарьн çerин- gendej culоьj-culоьj tastар, cuvлаjды. Bir есе өneleriniң aйналасьнда qоjqaqtар sekirip, ь- оьр оjnaқ saladь...

Өнgen өskenniң çарастьоьн dattар туроjan көrikти dynije endi қана Nesipваjоја çadьrap qараоjan әлpetти. Syjtkende kecegi estigeniң таоь бир tolқынь ыq etip, ьроьр keldi. Ol çьjьnnьң tyjini sol edi.

— Кеce таң erтең ось qоjdan, ось Kyzemваj Nesipваj отарьнан sazандаj 10 qозь өldi.

Kөktem qальң çavьндь vor көk qavлар qat- ть өsti. Qavьrt өsti. Oсьндаj da dәl ось вөk- terdiң erте kynnen qalмаj kele çatqan бир рә- lesi volucь edi. Ol cьтьr degen uv сөр.

On caqtь kyn voldь. Sol рәle bilingennen veri permi-perminiң вәri бирдеj qоj өltire vas- tadь. Qьstan çаоја çulьньр, etek çьrtьloяндаj volsada tis тьрнаqtь сальр malды tygel aman- dap cьqqan qоj sapqозь.

Endi sapqozдың varььq еңбекcisi ymitti de, quваньctь. Özderine senim bitip, еңбек çапоjan- даj volьр tircilikteri kyle qараоjандаj edi.

Мьнав өlim kytpegen рәle volьр çaman ujььq- тьрдь. Permi-permi, qacар-qacар qajda varарьн

vilmej, cытырдың vavyн тава almaj seңde; сооылды. Mamandar indet sevevin, cытырдың vitimin, tek zатын zerttep çатыр. Biraq ne kerek, qoj өlip tur.

Eki permi cытырдан qum таза volar деп 40-50 сақырым çerdegi qumoja qactь...

Nesirvaj өtkenniң bir täçiriјvesin eske алып: „bir qavat tavоja kire tursam netedi“ деп өз qacaryн алып sol тына тумандь төскеjге өрlep edi. Cытыр volмады. Qoj өlimi çоq. Yc kyn aman-aq өtti. Sapqozдың qысылоjan kyninde talaj iret osындаj cыоыс tavыр çyrgen Nesirvaj edi. Kөңiline quvanyс ta, maqtan da kire vastap edi.

Budan da qыраоытын, çырындытын degen Çartьvaj cavan qumды саојalar, алысqa moјып sozsa, vul sapqozдың çalпы çosparyн vuzvaj çaqьппan-aq cыоыс tapqan сыjaqты edi. Biraq дәл kece sol Çartьvaj esevi durьсqa cыqqандаj vor vul bir tosyn apatqa usьrap qaldь.

Taq erteң kyn аcыq voldь. Tav qojны ic bir çaman ьым cekken çоq. Meңirev, tilsiz, dylej әve ne vykkenin kim viledi.

Qoj-qozь тырандар qara cattың bir tik vetinde cасыraj çajылып çатыр edi. Mal ortasында Nesirvaj өzi. Çana Kyzemvaj men vasqa eki cavan da volатын.

Tav otъ qoj vujirin eki kyn çajılsa da qam-
rıta qartъ. Sonъ tamcılar çyrip ajnalaşa kez
salmар edi. Ulъ säske kezinde qumnan teniz
çaqtan sajtandaj vor volımsыз sur vult cыqtъ.
Cыqırsъ men bьqsыqan indettej vor, syrine-qa-
vına asьqqan tärizdenip tavşa qaraj umtyldъ.
Barşan sajn qurdьm, cöl bitimdes çutaş sur-
lyq; qojuvlanьr qalьndaj verdi.

Tav icinde çyrip vular vajqamar edi. Bir
sätte aspannъ qaq çartsьn vasьr, çoşarьdaşь
vijiktiş vasьn qorcar aldy. Aldamcь kyni sөnip
ælde qajda tьşьlьr ketti. Es çьjoşanca volmadъ.
Catır-cutır naşaqaj oşnar alşac soqqan səl
levi men birge nөserde quşьr verdi. Sijkөnit
sajьn aspanь men tavь qosa kytirleip, Ala tav
vygin şana qajta tuvьr çer astьnan endi aqtarь-
lьr cыqьr kele çatqandaj voldъ.

Qoj-qozь bir ese ьşja çөnelip, bir ese dirdek-
ter bastarьn ьqqa vurьr, çonьn төsep kerdі.
Bijcara ças qozь өne vavьrьna vasьn tьqtъ. Kej-
de naq төvelerinen çarьq verip, cart etkende
dyrik verip, çarьlьr ta ketedi.

Nesirvaj men varlyq cavan qattъ sastъ. Endi
Nesirvaj oşьnan çortьr өtken kydiktiş bir yzdigi:

—Aj, çañьlmas ijgedim... Çartьvaj көpir aj-
tьr edi, sol aqьl tapvasijge edi...

Burcaq dep edi-av-dej verdi.

— Сьоҗасьоҗа иҗеси вась вольҗань ма? Авзын сьоҗань сол-ақ екен. Нөсер, сын бурцақ, муз бурцаққа айнальр сала верди.

Кижиз қалрақтың сьртьнан сьтырланьр уыр варадь. Барҗан сажьн соққьсь қатаң. Çerge тьскени сорсьр-сорсьр тьсе вастадь. Кьн де сәттиң ичинде сувьта верди.

— Ај, ирилеп кетти-ав, кәпир çазьм қьлмасийҗеди.

— Кесектеп-кесектеп кетти-ав...

— Endi кәйттик?

— Қьлдав, қьлдав қьласьнь... dej веристи.

Sol arada Nesirvajдың көз алдында enesinin вавьрына артын тьоҗьр турҗан қьзыл қасқа қозьоҗа бир кесек бурцақ дәл қара қустан сақ etti. Sol sijкөнтте çас қозь ьрсьр вавьр қалрақтай тьсти. Sup-sur вөр бир сәтте кәртејип кеткен Nesirvaj çьзи, endi бир ој мен esin сьјоҗандај вольдь, çанаоҗь қозьоҗа қарай тар берип:

— Cekem-aj, вьјсарамај! деп көр, ьстине өз denesi мен төне берип қорцај қалдь. Bolмадь, бул алоҗақь оҗана тујақ серьув сьјақты edi.

Осьдан соң esin сьјьр, ајоҗай саіьр, вав қолдь бир араоҗа сьрьқ ијирьвге тьрьсть.

Орьндарьнан тарçьл алмај, esi сьоҗьр қалоҗан қоҗлар оҗайьқ пен ијirilmedi. Әјитседе вадь

salır qarbalasır çan talasa çurip, 4-5 çuz qoj-
dê volsa da, bir araoja coqtaj qırp iştirip aldê,
çalozêz ajla, Nesirvaj tarqan ajla osê edi.

Iştirilgen qojdêñ ici usaqtarêna—qozê, ılaq-
da, pana völdê. Soqqêñê; qacqan siñir, yiken
qojlar ojana koretin völdê.

Biraq koregi ne? Qırseqtê tavdêñ var vur-
caoşın bir eziniñ vasêna aluvdan tartênas edi.
Dêrmen, talap vêri aqtarêler tögilip qalojan-
daj völdê. On qozê öldi. Özge talaj qozê êl-
sirep mêjê ajnalêr, mygedek vor qaldê. Kесе-
gi çêjênda Nesirvaj vasên saraoja qaldêrojan
osê apat. Çygin mini, qajta qacêr, tavdê adêra
tastar taoşê valaqqâ ker otêr. Senvejdi cêrê
mênav.

Qojdêñ aldê êre vastadê. Bir ceti êzeniniñ
arozê çaoşasêndaozê qêraoşja cêozêr ketipti. Ky-
zemvaj sonda çyr eken. Nesirvaj ornênan tur-
ojandaozê, ojdaozê qojdêñ vêri êrdi. Sonda kêr-
di.. Ojlaojan kydigi kyttirmejin degen eken.

—Va kesel, ottan qacsam, suvoja urêndêr-
dêñ va? dej verdi. Êne ala qoj tuvlar çatêr..
Çygirdi...Belgili, ici kevip ketipti. Uvlaojan qoj,
torsêjêr dêñvektej vor, ici caşêraq atêr ketip-
ti. Çygire vasêr çanênan dêrger bergen vizdi,
tytikti suvêra keledi. Anadan Kyzemvajda bir-

deme der dälwrlaj çygirdi... Ol albsta... Çetken-
ce qacan.

Kelisi men ala qojdın oñ çaq mьqın tysin
belgiler ar vizdi suqьp çiberdi. Tiri qojdın
qan çın ijsi men birge, pьsьldar atqьp çel de
sьqьp çatьr. Biraq toq qarьnnьң çьnь vьrcьp
sьrtqa sьqьa verip tesikti bitej vastadь. Icten
sьqьatьn çel dьvьsь vasььp varadь. Fndi tytik
ornatuv kerek. Sonь kьterip ornata verem degen-
de, oñ qolь sьlq etip tьsip ketti.. Baqьnvaıdь.
Өz denesi emes, çapsьra salqьan veten mьce,
çansьz, kijiz tulqьadaј. Sylder qurьp, sunььp,
usььp ketti. Əlsiz vor, tarvьjьp acььp qal-
qьan savsaqtarьnnьң arasьnan, viz ven tytik qa-
vatь men çerge tьsti. Nesipvaj çьlaqьandaj vor,
sol qolь men vetin vasьp oтьrə ketti. Azdan
soñ ala qojdь Kyzemvaj kelip vavьrap aldь.
Nesipvaj cөkken kyjinde oтьrьp qaldь.

Qol... Oñ qol.. Eskininь bir sьzь seninь voјьn-
nan da kөcken edi-av..

Çьjьrmьncь çьl. Өkceler quvqьan, alqьr çyј-
riktin tizesine cьdamaj-aq qasqьrdьnь belі bu-
raңdap, tili salaqtar, tьjtьqь quruvoja ajnalqьan
kezi edi. Arqa men qumnan vetin qaratьp aj-
dap sьqьp, qьzьl qьran endi Lepsi, Qapal tavьn
da qavsьrmalь çepirip ker qajrañqьa soqqan

савақтај, велін орыра бир теvir, тојаттамақ еdi. Қувған меғдеткен қайыпны қуйықъ сөлектер, ықъ ketip, суватылғань әлде қасан. Сол қуйықъ суйретиле вағыр Қарал сьһна кирғendi. Endi, сьқар авьзда, тасқа қапыстар, сьқымдар вағыр қалмақ воғыр, ватым сengel lap верди.

Ol kynde қызы partьzan Nesipvaj zeңbirek, pyvlemet, ventorke ynderin byңingи qojlarьny маңыравғндај sezinedi. Erteңgi, kecki tirciliktin тыныс давылы сьқылды.

Top icinde, aqtyn соңықъ әtiretin, tas inge kirip vara қатқан ақ сувланның қуйықъндај көrip, қызықъа, қelige қувыр kele қатыр еdi. Tujaq serpini tas ucьrojan қызы әtiret қалың сьһның icine ақымдар бата kirip, қавдың алдын kesip алмақ voldь. Qujьq—әtiret cek арақъа iline vere әkre тусынан уңилген қызы сьңгинi-kөrdi. Eki қақ asuv veldin qojnavьnda temiri volat tisteri men qarc-qarc cajnasьp, қantalastь.

Kyni-tyn, tyni-kyn vor ketti. Arttan көmek қете алмады. Adasьp ketti me? Әлде васқа бир тортын таңдықын қыртыр қармалар қығ me? Соны көр ақ әtiret вөкsesin тасқа tirep алыр, қота қынin маңдақан najza қылыс pen yrpийtip ap, қатты алысты. Keter ajaq, ketpen тajaқъ еdi. Nesipvaj eskadьronь eki қыз kisi қав қув-

sa sonıñ aldъ men artъn teңerekter, cıvmaq-talъp oraј verdi. Өne-voјъn dala-dala qыloјan qыran ceңgeliniң eң volmasa bir өtkir tujaoјъn cajnap ketpek edi.

Eskadъron tar catqa bekinip aldъ. Çiңicke-ler aqqan vulaq suvъ tьnъs edi. Biraq, eki çaqtaoјъ, kerege vijik pen osъ kickenе saјdan basqa tavdъñ vәri vularoја çav voјandaj, өre tura keldi. Kyndiz-tyn cъç-cъç etip, өlim at oјъn salъp çav oqtarъ zıvıdajdъ. On төrt kyn urъs voldъ. „Өmirge qoc volsъn“ bir çolata aj-ıyp aloјan partıjzandar qaçboјan, taloјanъn bil-dirmeј turъp, qalъñ çavoја төter verdi. Bul cat, talaj aqtъñ көр catъ voldъ.

Orınoјъp aloјan soң eskadъron eki vetke, çoјarъ төmen mergender çatqъzъp, çotalardъñ eki, yc çerine, sezikti çerlege pөlemetterdi төsep qoјъp, vasъ qıltyoјan aq tovъ volda, ustaradaј çalap tysip turdъ. Kyndiz talaj qъzboјъp kelgen aqtar, top-tovъ men cъvъndaj çıvsadъ. Biraq, kydikti, qavpъ көр kesel kez, ыloјъ qara tyn. Tav iciniң tyni. Mъzoјъmaj qaқap turatъn saqtъq sonda kerek.

Nesipvaj sol on төrt kynniң icinde uјqъnъ umъttъ. Anda-sanda çыjъma myјnet, çartъ sa-çat qaloјъp alъp vasa veredi. Aloјacqъ yc kyn

da serkə tartıp çürgende vİleginen çЫльмсы qan aqtı. Et qЫзуvь qajtqan soñ zeze vastadı. Bajası çaranıñ ornı endi ker acıdı. Cecinip qarasa, oq çЫлçыр çara tırtıçыныñ avzına kelip-ti. Çoldasына pьсаq pen tildirip otыьр, çav belgisin aлыр tastadı... Artыnan çarasь көрке dejin bir acылыр, bir bitip көр әvreledi. Qacan zaqым kelgeni мәlim emes. Әjtevir sodan soñ sinirine dert aralastı. Oñ qoлы qattı qajырым-qa kelmejtin boldı.

Kecegi kynder qырытыqqa aralasa almaј çyrgenide sol edi. Bygin endi mini, çan talasqan çerde mygedek qыр, kem qыр otыrojanь мынав... Oсы qoлыныñ ezi ana sol qoлынан artыq... Basып sajqар...

— Aj eskininı сызь-aj! Kөpir aj!.. dep oñ çaq-taqь çotaoja qaraj mojnып vura verdi. At pьс-qыrojan edi...

Ala ajaq kerge mingen palij-әtdel Raqым eken...

Oныñ artыnan aq tanav atqa mingen Qulçataj da көrindi.

Çysip qoлында malсылыqtы birge otkizgen, çaңa-çы Qapal tавыныñ catында taqь da qasында vor açal lezin birge ijskesken partыja qosь товына birge kirip qatar çasasыр kele çatqan

kəri dos. Oİ mьna җerdegi „Сақрақ“ қалқозы-
ның вастығы. Осы саққоздың септигиндеgi қал-
қоз.

Buda bir muñ men keldi-av... Әйтпесе мьна
навқан устінде кындиздетип vos қыдығыр, va-
қыт өлтирiп җыретin Құлқатаj ма еdi? degence
җақындар келген Құлқатаjдың җыzin көрди.

Сьньнда оның ағық җыzi sur-sur vor, қавақ-
тары қалың аҗым мен аjығыз-аjығыз vor алырты...

Рәлiйт-әтдел асаң җызди җас җигит вуҗан җаңа
кезdesken екен. Оның көрмеги Nesipvaj еdi.
Әдеji осының қойын көрiп, енди ne оjлаjтынын
вilmek еdi. Болған кыjлердиң тыр себевin уағын-
вақ. Қоj-қозынь аралаj җырiп, уsti-устине surақ
beredi.

— Ne оғыр, ne оғыр қана асы бир вольтсыз
вурсақтан сонса қозы қығылды?... Ваяағыда да
өстүвci me еdi?

Құлқатаj Nesipvaj көрген қазаны естир вурын
да кыjинiп еdi...

— Вурьноғьның ne кереги бар? Өлтирсе надан,
сасық вай өлтiрсin. Bizdiki ne? dedi.

— Вәсе оның өлтiргени сын ва екен? Ғуваньс
җоқ деп Nesipvaj өз kinәsin авьрлата тysti...

— Ғоқ сонда да вилдик, вилдириңдерci! деп
Рақым қадала берди.

— Öltiryvci edi...Biraq bundaj... dep Nesirvaj osь ölimniñ sevevin ojlap soza bergende Qulçataj:

— Biraq, mundaj qavrıt öltirmejtin... dedi. Raqьm taqь da ile çeneldi.

— Sever ne?

— Sever??... Sol severti ojlap kelem, dep Nesirvaj oñ qolьnьq, oqьs avьrojan çerip sьjrap turьp:

— Sever-eskiniñ sьzьma dejmin! dedi.

— O, ne degeniñ?. Qandaj sьz! dep Raqьm vasьnda tysine almadь.

Qulçataj da aььrьp qalçan edi.

— Kөz aldьnan ötkizdim ojoj.Kece zaoteqniktiñ bir sөzi көñilime qona ketti. Burьn ondaj-dь, qazaqь kujde, esep qьlamьz-va? Sol bir durьs sөz ajttь...

— Ne dedi!?

— Taq osь qozьlardьq enesi sarqozdьq qьjьn kynderinde 31-32-çьldarda tuvçan qozьlar edi. Ol kynde osь sarqozdaqь vasçьmьz da, qosçьmьz da tegis qatalaspadьq pa, malçja qьrьmьz volmaj tygel, akot degendi vьltьr men vьjьl eskerip, „mal var eken, çan var eken“ degendi endi ojlaçjandaj voldьq. Çjtpese anav kezde qacar qandaj voldь?

— E, onь atar suramasançь деп Qulçataj da vas ijzedi.

— Qoj çatatyň qoranьň ici cыlqыldaçan suv. Belyvardan kelip, qьs voжь oжьlmaçan qьj çatady. Astьnan sьz etip qьs voжь qoj ic tastap çattь. Qozь degen tuvь ne, eldi ne qaradyq pa? Artьnan көktemde qьj oçoçandaj talaj qozь. çыbьsqanь qьj men birge avdarmadyq pa? Əlip basьlьp taptalьp, qala vergen... Sonda, bir suvьq, bir sьz icinde turoçan osь qozьlar suvьqqa өkpesin aldyrmady ma?...zaoteqnik: sol kezde turьp өsken qojdьň kevdesinde dьmkas var. Sondьqtan onьň syti de azdav... balalarь da kejde nacar tuvady dejdi. Osьnьsь tipti ьras. ьыjьloçь akotte, tyn ujqьnь tert vөlip ьloçьj panar men alьsьp Kyzemvaj ekevmiz var qozьnь qoldan tuvdyrdьq. Akottь өziңiz көrdiңiz vөjge alьp, çaqьs-aq өtkizver-pe edik? Qozь cьoçьnь volçan çoç. Baçьp-qaçuvdan kende emes. Biraq, sonda da taq osь өlgen qozьlar tez toralьp, tez toçьna almadь. Kecedен Kyzemvaj ekevmiz, varьq өlgen qozьnьň cecçetigin taldap cьoçьp ek, tystep vilemiz oçoj, enelerin... ьloçьj tusaq qozьdaçan qojdьň qozьlarь өlipti. Toralmaçanda sol da sytke toььq çarьj almaçan. Çana zaoteqnik ajtqandaj cөce çaçьnan dьmkastik ala tuvçan

qozylar... Eneleri de özge qojdaj emes sonca sonь çarььь semire qojmajdь... Bul özi bir qattь kytetin tuqьm, bir soncaj erekke vuvьn eken. Eskininь sьzь ötip qalojan. Syjevdi kerek qьlatьn töl eken... Eskininь osьlaj etekke cьrmalojanьna kez voldьq, Kyzemvaj ekevmiz. Bolmasa naq kecegi burcaqqa döl mundaь qavsaj qalmas edi...

Bygin osь, әr neni oьlaj, oьlaj ker tarqanьm osь voldь. Eski eskininь tьjtьojьna tijip qalojanь sol... Degende taң erteңnen veri Nesipvajdьn öz vasьn әrli-verli tolqьtqan oьdьn vәri endi çadьrap cecilgen sьjaqtandь. Әlde neden tysi çajnar acььp, qavaojьndaojь keьisti serpilte berip, kylimsirep:

—Maь qьlsaq, eңbek etsek osьojan etejik dimkes valanь ata, ana qandaj erekke ajalap, oң көziniң qьrьna aьp mәpelep vaqjadь! Kyc-tinь vәrin osьojan salьp, endi vuvьn ascьoja da, sonьoja da cyjgitip, esikiniң var ьlasьn ketiremiz.- Bөlemniң syjegin aqartьp, keңestinь çaqьsь sap-qozьnьnь atpal tyligi qьp cьojaramьz. Çoldas pәlijt әtdel! dep Nesipvaj qasьnda mejirlene kylip turqan Kyzemvajьn arqaoja qaqь.

—Japьraj mьnav sөziң көnilge qona ketti-av Nesipvaj! Meniң de bir tyjinimdi cectiң-av...

Eskiniň sızý dediş ä? Men de sonňy zardavny cegip көр турған çоқ па?...

—E, seniki ne edi? Ne qыр çyrsiň öziň nav-qan ystinde dep Nesirbaj dosnyň caruvasy endi ojana surady...

—Мына çoldas pәlijt-әtdel ekeviňe әdeji bir vajandama istejin dep kelip edim... dep Raqymoja qarady...

Nesirbaj sözderine ojlanyp qalqan Raqym, endi vunyň çajyna qulaq saldy...

II

„...Сақрақ“ төртinci авылдашъ ves qalqozdny biri. Tastaq suvnyň osy sol çaq betindegi çerdiň көbi sol „Сақрақ“ qalqoziniki. Egindik çerlerin, sapqoz vergen tьraktir, көlik көmegi men ajdap çatyр. Bul kynde çospardy toltьruvoja çaqьndaqan. Egvvge çaramsyz, tastь çotalь, ojbь-qьrly çerleri osy qoj çatqan өlke. Vuny ezderine çәrdem etip otyрqan sapqozdny birer saqpan qojь vaqьtca çajьluvoja ruqsat etip, vergen volatьn.

Tynderde osy өlkelerde qalqozdny өз çьlqьsь da çajьlady. Anav çaqьldny aroja astьnda çinicke özen çaqьasьnda uzьndьoja bir kijlometirdej

çerge sozyla ornaoan 50-60 qara, sol „Сақрақ“ qalqozь voladь.

Qulçataj çajь Raqьm men Nesirvajoja məlim. Bul vьltьrçь kəktəmge cejin osь qoj sarqozьnь ylken savanь vor kelgen. Bir nese çьl istegen eьbegi sarqoz çirtcььboьna qanьqть. Osь kunge dejin „Сақрақ“ taoь kickenе yjiniь qavьrçasь nese aluvan maqtav qaozaz, gьramttarçoja toluvь. Keңes isine adal, verik, senimdi voloan eьbektiь kuvəleri. Sarqozdan əzi ketem degen çoq edi. Yj icine, əz vasьna volsa da eь çəjlisi - yjrenisken sarqozь edi. Biraq, mine bir çьl voldь, Rajkom vunь qalqozçoja var dedi.

Сақрақтың ол кyндегі çajь өте nacar edi. El ac, arьq. Kəlik atavь da san da, sapa da, çoq. Var volsa qьrcanqь, colaq çavьr. Burьn velsendi çajlaoan qalqoz Qulçataj varar qarşanda kəteremniь kyjinde. Arqa vasь çavьr, ььrcaq, tuvlaq vor qaloan tor colaqтьnь kyjinde edi.

Əz qamьn ojlasa, vejnetten tartьnsa Qulçataj onda varnas edi. Biraq partьja men ykimet volьp sondaj qalqozdьnь adamьna da, malьna da ata vejilin saldь. Mejirlenip, qulac sozьp, „kəteremin kəgertem, ac-arьoьn toььntam. Eь-

vek etem!“ dedi. „Soňb çylđar qyjnsylyojn umyttyr, olqynly wərin toltgram!“ dedi. Ol partjanyň urany. Keňestiň sanaly eňvekcisi kötergen ylken tuv edi.

Rajkomniň ujojaruv men qatar Qulçatajdyň özi de „Сақрақ“ qa varmaq, qyjndyq pen alysraq, çeňvek boldy.

Mine, bir çyl, avyr bir çyl, sňb көр, qyjnsyly көр bir çyl ötti. Qulçataj maqtandy bilmejdi. Bilgeni tynmsyz, tolassyz tös tavanđoan eňvek, öрге syjregen talap, talrynny.

Sonda öz turmys ne edi?

Оны wjyl soqanyň aldynda yjine bir varыр, сөртikke alar aldynda qalqoz çaj men tanyсraq bolojan Raqym, Nesirwaj өз көzderi men көрген.

Qulçatajdyň qatyn bezgek. Emcekтеgi kickenе wala-çalozь erkek walaş Serik te bezgek. Çyl wozь ysterine çaňa lpa ilmegen qatyn wala da, özi de kijimnen, көре çastьqtan çydej wastaojan. Er çatken qol qanat çoq. Qulçataj yjiniň wudan soňozь çalozь qajratkeri, on-eki çasar qyzy, Çəmijle. As isteجتin, avruvlardy kytetin, əredikte əkesiniň „w. ыр kel“, „сақырр keline“ çygiretin taoь sol...

Qulçataj yjine kele sol qızna caj qojuv, otın, suv tasuv onь-munьnь vasqaruvda udajь kɵmek etedi. Kickene qızynьnь çastьoьn da umьtьp ketken sьjaqtь. Ol bir ylken serigi sьjaqtь vor alojandьqtan: „valam“ demeј, Çə-mijle demeј, ьloьj „Çəke“ dep atandьrьp aьrtь.

„Çəken“ əkesine vunьnь kickeneligine qaramaj keјde bir qızьqqan valaьq aldanьcьn vuzьp, nemese qolьnan kelmeјtin bir qızьndьqqa çumsasa, anda-sanda:

—Qojcь tipti, varmajьm!. dep serpip tetastajdь. Ondajda Qulçataj acuvlanvajdь. Ekinci qajьrьp ajtrajdь da, „Çəken“ niң öz minezi var, əzince tutastьq ьeriktigi var. Ol soncalьq çasьp ketken vala emes. Qajta açarь sьnvajtьn ottь. Sonьsьna Qulçataj ic bir vaqt salmaq salьp, zorьq etip kɵrgen emes. Əligindeј dep acuv caqьra vastasa, Qulçataj:

—Al, al, çarajdь əzim varajьn... Qoja-qoj... dep əzi ьɵјteңdeј çɵneledi.

Altь aj qьs voјьnda avruv qatьn men valanь dərigerge aparьp, emdetip, kɵrsetip qajtuvqa da vaqьtь volmartь.

Bezge berі bir qızьn bezg ь. Ekevinde megdetip vara çatqan sьjaqtь. Biraq sonda da ne

qalqoz kəligin qəja almaj, ne əzi vosarlıq va-
qət tava-almaj əli künge kele çatır. Dərgeri
qurqır da əbsta turadı: Çana məlim oqoj,
bir varqanda viraq em çasap çaza qoja-alama?
Kər kərinip, udaj əmdenyv kerek. Oqan mən-
na qarvalas ortasında murcas keletin Qulça-
taj-ma?..

Os men öz əmir ətip ketip vara çatır. Bi-
raq, onı əsevine qalqoz ycin Qulçataj qan-
daj quvraq ucadı!

Bunı kickene çudev yjine qonır otırır
Raqm Nesipvaj kərgen. Kyn uzın qol da,
avz da, oj tilegide qalqozdın çuz tyrlı mu-
darına vosamavdın ystine, tyn icinde de Qul-
çataj tın kərmejdı eken.

Bir tyn icinde anıq tət-ves ret turır panar-
dı əlp çoneledi. Tın almaj qarajtın eki
virigədinin attarı. Navqan çaqın.

50-60 çılq var. Onı tyngi qoralarına kir-
señ tır-tın tura alarmıñ? Bir çerinde aqr-
dın icindegi çem tavsılr, taqylanır qalojan.
Mezgil-mezgil ystep salır turmasa cacr tas-
tajdı. Çemin eslev kerek. Bir çerde azuvı
ylkender men qatar usaq çaqı taj tuviaqı tur.
Olardı analar tister tevır, çeminen qaças qal-
dıratın var.

Çana əsirese, taqıy bir çerde çıyırma ees camalıx buvaz vije var. Ol Qulçatajdıñ qalqoz caruvasıx icinde oñ köz, sol közindej qaqaq kytken bir vəlimi. Birer çıl kyttiretin bolsa da ol: colaq qoldıx uzartatın, tar tusavdıx keñejtetin kelecek. Qalqoz kelecegi. „Bas ketse de, osılarğa zaqım kelmese eken“ degendi Qulçataj icken asın çerge qojadı. Kyzden aman keldi. Qıstavlarğa zıldı bolğan çoq. Endi əli tuvmasa da, osı vijelerdiñ icindegi qulındar Caqraqtıy at ornına sanar otıroğan malıx.

—Çelini erte çetkenderi qulındar çatırma? Əlde tevisip, qaqaqsam dep bir de birine zaqım keldi me?

—Qulıyq tor vijeniñ qasına anav aqırdıy cetinde turğan kök dönen çaqın edi...

—Bir tevegen pəle edi çudə, kisəpir!.. Qap volmas... Taqıy atır turır, çar qanat ran ardıx çaqır alır, tarır-turır vasır çoneledi.

Kejde birevdi voqtar: „vugin sar vavırdıx“ qan sorpa qır qajtırtıx. Arqasıx isip qalama, kəjtedi!. Əkesi əldi me eken sonca savır, qınap! dep əlde kimge laqınat oqır qajtadıx kejde:

—Tileviñ bergir... Əj saqın etken enbegim çandıx-av, qaraqım! dep birevge var vejili men

aloşs ajtır dən ırza vor keledi vınsı
Cərip.

Qulçatajdı turşzojan, attar çajndaş ky-
dikti oda ojlar, vul varqanca kəbinese çajlas-
tırır tındırır qojadı.

„Сағрақ“ qalqozında Qulçatajdı özindej
ylken vejil, ınta kərsetken eñ senimdi serigi
sol Cərip.

Bul 19 çasar ças çigit. Ol osı kynde tolıq,
döngelek sur vetti, sergek ças. Biraq, vıtır
kəktemde Qulçataj osı qalqozıa keler qarsa-
da qandaj ekenin kərseñder. Nesirvaj bileđi.
Ol vaqıttaş tyrin kərip: çan volmajdı, öledi
dep kyder yzgen. Qulçataj öz yjine alır as-
rap çyr eken. Sırtına sıjarır ajtrasa da,
Nesirvaj sonđa:

Qulçataj vajıus vosqa eñbek eñip çyr oñ,
vasqa tıñ tujaqtav birevdi asırasajı. Mınav
usınır ketipti. Isik mınav...Orınan turuvdan
qalır. Ne volar dejsin?-dep edi. Olaj volmar-
tı endi Cərip mini, tepse temir yzerlik atpal
zamat volır. Bolıjan da çana qandaj! Qal-
qozıa degen eñbegi men vejili Qulçatajdand-
a arı etedi.

Burın vudı bir yjli çan edi. Cetinen eñbek
adamı edi. Avıl icindegi çalojan velsendi Çu-

mataj degen osylaroja oetesip bir navqan ystinde, otuz ekinci çyb qalqozdan tajdbrp çiverip vëri qañojbr ketken. Æke sol çolda elipti. Cecesinen ves çasar inisi Kërimdi asbrajmn dep Cërip kër urhbrt. Biraq, asbraj almaoan. Qala çenin vilmejdi, dynije kormegen valla çigit. Qala degenge anyqtar vaojan da sol edi. Çol çosbqtñ ic deñesin vilmegen soñ datanñ momñ çigiti çojar çoldb tava almaoan. Qbzmetke ornalasa almaj, qaladan ketip, azbojvite vaojan soñ. sojñ çol bstansalarında qajbr tilevge ajnalaoan. Sol kezde cecesi, vurñ bir kënili çaqñ adamñ men çosylbr, Tæcken çaqqa ketipti. Kickene valla Kërim virge ketken. Biraq, ol kez Cëriptiñ acteqqa qattb caldbojbr qalojan kezi edi. Syjretile çyrip var camasñ tavysbr, aqrb Çaqraqtaojb Qulçatajdbñ vosaosasna soñojbr varlëq kyçi men syjretile kër çbojlojan eken. Ol kezde isinipte, tisteri de tysip, bir çolata ælsirep ketken vaojb edi. Nesipvaj sonda kërpti.

Cecesi men ketken Kërimdi anav çañ ake volaojan adam varbr alojan soñ avrlapt. Bir kyn cecesi men søjlespesten, özinen øzi vajlav çasajdb da, vijttej valañ rojboja salbr, ælde qajda çoneltip çivereddi.

Kickentaj Kərim, vashna kyn tuvqan soñ, öz vojnıan tirciliktıñ volımsız caqraq otın tavırtı... Qalaj keldi? Ne kərđi, kim çərđem etti, ne bilip, kimdi izdedi? Məlim emes. Əjtevır osı caqraqtaoı, Cəriptej taoı bir ças çigit Əcim, oda Çumatajdan kəp vejnet kərgen vala edi, sol osı „Caqraq“ tusındaoı Çaltır ıstan-sashna varsa, qashnan bir kickentaj vala qalmaj oralı veredi deydi. Ajtar sozi çoq. Qur mınan kozi çadırap virdeme dəm etip ilese veredi. Qozqalsa ıloı artınan qalmajdı. Sonan soñ Əcim, vajqar qarap sıramıtadı da atın surajdı. Anav-„Kərimmin“ deydi. Əcim, öz vashnan kecken emes pe, kəzinen ças ırsır varır qucaqtap koterip aladı. Sol kotergen vojnında qalqozqa əkeledi. Mini, sonı men Cərip inisin tavırtı. Ol osı kynde qolında. Cərip otken çazda əvden toıñır alır, kynde qalqozqa er-ekce qattı eñbek etti. Sol kezde ykimet sıjır verip ac-arıqqa çərđem etkende bir sıjırdı vėjge dep var qalqoz vor ujoarır osı Cəripke veripı. Endi yjlerinde aıq var. Çana çaqında Cərip yjlendi.

Nesirvaj Raqm kərgen kezde sol Cərip Əcim degen çigitter Qulçatajdnı varlıq qalqoz icindegi oñ qol, sol qolı edi.

Осы җајларын ҡыҗаға ескертип өткенде Раҗым мен Несирбай ҡалғоз җастығының өздері билген җағдајларын тыгел еске алды.

Бүгін Құлҗатај сол җаһағь Әсим мен Сәрип җөнінен туыған бир катақ пен келипти. Орталав, җағилез војль Құлҗатајдың асаң җызылт җызінде улкен ыза, қатты кейіс бар. Оныз да итегісин ирикпестен сиртына сығарыр туратын сыңсыл веті, сақал муртқа дым җутың көселев җолоандықтан „ренҗидим, кыјиндим, senderge сыға келдим“ деген сыҗақты җајларын Құлҗатајдың тилинен җурын җеткізип ар ајғын җыр җилдирип тур.

Бет аҗағына җосымға җолдары мен денесидетінін айнај, көр сермелип, көр ырајлыр җозғалыр, өзінце талай туспалдар ајтыр җатады. Қыза сөјлегенде Құлҗатајдың еки җолы бирдеј көтериліп не җаватынан, не кезегинен сермелип, җунь бир сув ичинде-ој ичинде малтыр келе җатқан кисиге уқсататын.

Қазирги Құлҗатај әңгimesiniң җас җаһармань җуматај, Несирбай „ескиниң сызы“ деди ојој. җуматај җылығтарын ескиниң сызы десең де, өзи десең да җолар еди. Бирақ, җуматајдың өзін ким дersen? Сыз девге җул еңгезердеј улкен војль, әдеми җара муртты, асунсаң, җультыған пәле. җор көзди, кекирдеј киси. җувандар җалған

qarnında udajb kymis veldik kəresin. Basında suvsar bərik. Becvent, capan qalaca, tatarca ti-gilgen. Çəjəv çyrgenin bilmejsin. Qasında ылоьы qocemetçileri voladъ. Qur sizge ne dep qajtър ajtarsъn vunъ? Al eskiniң əzi dejin deseq-oda partъja mycesi, avылdaqъ keңes qъzъmtine bul ilikkeli qacan! Ajta versenъ osъ kynde tørtinci avылdъn keңes aqasъ.

Çumataj qъs ortasъnnan veri vurъn meken etip turojan „Kəlenin“ qalqozъnnan kəcip, osъ „Caqraq“ qa kep ornar edi. Tegi vudan eki çыл vurъn ol 7-avыл keңesi vor turъp, onъ qurtър cьqтъ degen laqar volatъn.

Sondaqъ tapqan daqъdъsъ voluv kerek: əz qol astъna qaraqan avылdъn bir qalqozъna udajb ornar turmajdъ. Mъna tørtinci avылda da sonъ istedi. Çыл çarъm icinde osъ men tørtinci qalqoz oja irge avdarър otър. „Kəlenin“, „Qъzыл çul-dъz“, „Qъzыл cьqъs“. Endi mini „Caqraq“-varъ-şъ da vuqan biri qъstav, biri çəjləv. Əldi qalqoz volsa qъstav esepți, əzi meken. Biraq, əlde qandaj esep pen, nemese istep qojojan vььq pen on-da endi turuv ыноqajsъz volsa irge avdaradъ. So-nъ men ekinci bir qalqozoja tevinder çəjləv ete çyredi. Arada kyzev kəktev volъp, əzge qalqozdar da qurъoъnnan aman volmajdъ. Ərijne

birəvinən keteıde „yzıldım-boldım, endi seni kərmejnin“ dep ketpejdi. „Keşes ykimetiniñ arqanđ vosatqanđ dejdı. Bul özi istejtin çaqsı-ly-camandı istin vėrin ılojıj, keşes ykimeti, keşes qızmeti, ykimetiniñ tapsırqanđ“ dep əvden avzı yjrenip, alojan. Qamıñ çejtin ykimetin volojan soñ azınavlaq salmaqı voladı qoj. Bıraq, endi sonı ılojıj seniñ qalqozıña sala veryvge volama? Kickene, arqa vashıñđ vosata turalıq“! degen völdı. Əziniñ bul qalqozda istegen cıjkılıkteriniñ vėrin osılayca, keşes ykimeti ajt“ dep tapsırıp çıbergen vazıjnalıqtaj qır, majdalap, çuvır, sajr ajtadı da, ekinci qalqozqa avırsadı. Irigeni bir qalqozdan ekincige nege avdaratının avdanqa varır əvden məlimdep, dəleldep volojan. Çana aralar çaqın qalqozdar. Sondıqtan vunıñ vujtip çırğenderiniñ icki çaqın sırt kisi vajdamajtında. Ekincige keler de taqı da momın qalqozcıqa talaj çılojıj sırt minez çaqınındaaj, tajtañdap, kyle kirip:

— Osı vėrinen de sen çaqısbın. Analar ykimet kədirin, kisi kədirin bilmejtin, eñbeginđi vaqalamajtıñ qunarsız kərinedi. Tapqan tajanojandı senderge salır bir syjrejın... Va, mal ma? Maldı əsirem. Soqa saımandı molajtam. Avdan

bilesin der özimizdiñ avdan oqoj. Bərin bizden irikpejdi vıjcaralar... bspalkəm. . . Pırkarol vəri de „uj degen“ vop çatır. Əjtevır öziñ vile versençi Çumataj! desip çatır vajoj ustar! dep varlıq avdan vascıbıñ, əli qarım-qatısb yzilmegen qudandalı, eski kəz, syjek catısbındaj tysindiredi. Qasında mıyce, qatısb, çaj çigiti vop çyrgen tovb var. Bəri de bul çənde əvden tis qaqqan eptiler. Çumataj ədeji irikter alıjan.

Qajda varsa tastamajdı. Tipti arasında arazı, ağıbısqan Çetpısvaj sıjaqtı vuzar volsa, onı da erte çyredi. Bul ekevi bir sətte arazdasır, bir sətte qajta tabısr, koldeneq qaraqan kisi-ge aralarındı cıñ ne ekenin vildirmej, ynemı cañ qartırır otıradı. Birdemedən ilik cıojarır, çik çasaqan sıjaqtanır, qalqozcılardıñ narazı, irenıcti çajlar volsa qoltıqtarına kezek tartır ceginiñ qırındısbına cejin bilisip ar, artın tabısqan kynderinde soların acır salısr, bir ojn çasajtırıb taqı var. Əjtevır qasına ergen toptıñ vəri munı qulatır tastavdı typ maqsat qılmajdı. Qajta avdanqı varsa, ne „əkil-məkil“ kelse ajnalasın cırmavıqtaj orap alır, Çumatajdı ılojı „Çumekeñ“ atandırbır qojır, sonı ynemı dattav men voladı.

Kөр қалқозць Қуматайдьн авданда не истер
қыргенин биле алмайдь. Бирақ, билгені, әйтевир
авдан ичинде мунь сыејтин еки үс киси үнemi
вольр отьрадь. Олардь кейде дуспан көзи қыр,
өзи туројан қалқозоја қонаққа әкер сьјлар қиве-
рипте отьрадь. Кей-кејде сол азаматтардьн үјине
ось қалқоздardan сојьлојан бирен саран сьјьр,
қој, тај сьјақтылардьн etteri варьр қалатынь да
воладь.

Бирақ, ондај кер көр қарьққа сьқрајдь. Бирер
күн сьвьр есепти ајтыла қыеди де қавьльр қаладь.

Ось Қуматај кецеден вєри „Сақрақ“ қалқо-
зына бир әлек киргизди. Рәленің вась Сәрир ваојьр
қырген бијелерден васталојан. Қьјрма вєс бијениң
бул кезде көби қульндаса да төртев-вєсєви әли
қульндаојан қоқ. Кеңе қульндавоја ајналојан-
дај еди. Солардь Қулқатај мен Сәрир иц бир қатъ
қайьрмь қумьсқа салдьрмај, варьнса қоројастар
қырген.

Кеце таң ертең, сол авьл кеңєси, авданоја тьојьз
бир ақвар қиверем деп өз веті мен вујьрьқ етипти
де, қаңаојь вуваз бијениң қолда туројан бирєвин
өзинің қигити Салтикке мिंगизбек вольть. Қулқатај
егин васьнда екен. Сәрир-вермејмин. Мingen
соң таојь савадь. Вунь вєрип киси мал көреме?
деп қарсьльқ еткен екен. Қуматайдьн өзи келир

aqььpь voqтapть. Cәrip сонда да volmaj тизгинге oralьpь çавьсқан eken, qatсь мен Cәltik vunь savarman volьpь, çer çevirine çete çyrip tartьpь әketipti.

Qajda varoяaнь мәlim emes. Әjtevир tyste qan sorpa qьp әкер, Qulçataj yjiniң çaньna vajlar ketedi. Azdan соң vije avnaqсьpь, çatalaqсьpь сьььpсьq atadь. Bьььl quvlьq qulьndәjтьn edi. Cавdar vajtal cавьсть kotere almapть. Azdan соң mezgili çetpesede qulьndar çivergen. Bir sәtte kyjip qaloяan, kickentaj çьlьььsqa qulьn vasьnda tiri tuvдь. Biraq „Qulçataj men Cәrip quvraq ucьp nece tyrli em-dem istese de volmajдь, әledi.

—Tuvojalь turоjan vijeni nege mingizedi. Mingizeri var nege munca qьjnatadь? Oсь qalqoz çajь мәlim emespedi әzderine! Cetten kelgen lavсьdaj qaj qьloяandarь? Oсьньнә vәrin çaнь kyjgen Qulçataj vilemin dep zerttemej me?

Bajqasa bul kynde Çumataj men Çetpisevaj arasь vas qatьrarlьq сьтьrman kyjler tuvдьpьpьpь turоjan eken.

Budan vurьn arazoьььpь çyrgen eki vәri dәl oсь kynderde tatuvlasьpь, tavьььsatьn volьpть. Tegi aldь men Çetpisevaj vejil bergen voluv kerek. Ol әzi Çumatajdan әri әtken сььqьndь

bolatın. Əzi orınsca qazaqcaşa birdej. Mıñadan
çasılda çasıraq. Qolınan kelmejtin pəle çoq.
Onı da avdannıñ vəri biledi. Əzi kyldirgi de,
er de. Biraq sol qalrında bir təvir çerge ornı-
oıır cümıs istemejdi. Nege ekeni belgisiz, udajı
mıssıq pen, kyciktej vop çyrsede osı Çumataj-
dıñ soıınan qalmajdı. Bir de araz bir de
tatuvına ekevi de yjrenisken. Kəp vaqıt birin
biri kərsetisip, pəle çavdıruvdan tartıvıajdı.
Biraq, tyvi aıajın, çana ekevi de: „osı ətirde
burın ətir səvdeger vaj, ətir çuvan bolıan Ber-
diktiñ deldarı, pıssıq çigiti vop çyrgeñ“ degen
sözder var. Tyvi bir carlıoan sözderi bir. Sır
minezdi, yjrenisken de. Sondıqtan bir de araz
bolsa birde tabısqıssı kəp turatın da ətirde
boluv kerek.

„Сақрақ“ qa kəp ornaıojannan bergi soıojı
arazdıqtıñ kinəlisi ol Çumataj boluv kerek. Son-
dıqtan Çetpısvaj çaqınan emevrin bolsa tabı-
suvıja, ətir edi,

Ақыр көктемнің egis vaqıtı ətir varadı.
Qamvadaıojı tuqым bolsa dalaıja casılr qu-
rıjtın. Çana arazdıq vaqtında birde bir savıq
kərmej! Kənil sergite almaj ətir boldı Çetpısvaj.
Sondıqtan avıl keñes qatcıs arqıly qavaq
sezdirgen, çana avıl keñesi meni mına qamva

mañındaqıy cümbeqa qojsın!-degen bir kecte.

Sodan kejin Çumataj olaj carlar, bulaj carlar ker aqırı bir esevin tartı.

Burın qalqoz sajlaojan aqıran vasy Əcim edi. Ol adal etti. Taqıy qajratker ças qalqozcı. Birdeme qır sonı ornınan tajdıruv kerek volda. Qıs voıy Çumataj men Çetrisvaj, burınqıy qalqozlarda istegen voıncıa vundaqıy qamvıan da ker çaojalap edi. Biraq Əcim ajaqına otırtırajan. Mınalar nijetin ıloıy serpir tastap, sonıy kezderde tipti acıv caqıratın da volojan. Çumatajdıy kim ekenin bilip əvden çijrenip, çek keri alıjan edi. Burın Cəriptin yj icindej qır vınyı əke cecesi de tentiretken bir minezi taqıy var edi Çumatajdıy. Ol öz vetine Əcim icin de qatıvdaj vajlanıy çatqan bir çoj volatın,

—Esti çıjnaıyq, qalqoz isi oñalsın. Tyvi Çumatajdıy inine suv qujarmız! dep özderine sengen kənil men çyre veyvci edi. Sodan arıoıya qolda tijir çatqan çoq. Çaqıy qalqozcınyı kəvi carıvanıy muñında emespe? Sasıy kyzen-dej, tın çamıyır, ker çortatın Çumataj, Çetrisvajdıy varlıy çijirin vile vere me?

Əcimniy tyrkı cırajı Çumataj vasyıa çaqıy emesin qatcı da, Cəltik te Çumatajoja çetkizgen volatın. Bul əzi kəzge korinip əsip kele

çatqan ças çigit. Qulçataj da asa çaqşь көredi. Bygin erter ilgerilep, ylkecip ketse ojaçap emes. Onda Çumatajlaroja тьньссьз da voluvoja mymkin. Eski pəleniñ vərin çete oqbojan Çumataj bundaj çastardan qattь saqtanatьn. Əlgi əkelerin quvdalav, əzderin kevdege qaçıp, tartpalap əsirnev, talaj qalqoz icindegi ньq sajasatь.

Endi sol vette ojlay-ojlay, kelip Əcimniñ de bir esevin tavatьn voldь. Osьdan eki-yc aj vurьn Əcimniñde qasьndaşь çigitterdi qьzyl əsker qatarьna saçьrojan volatьn. Əcim soqjan ketpek vor qattь talьpьp edi.

Biraq, vupьñ vejilin көre salьsь men Çumataj əz vasьna qavьp ojladь vilen.

—Əveli çənin bilip qajtajьn dep qalaşja vardь. Bardь da virdeme istep keldi. Ne qьlojanь dəldi məlim emes. Biraq, əjtevir ol çoldan Əcim, çana taşь bir eki sol sьjaqtь əzge qalqozdaşь pьsьq çigitter qalьp qojdь. Çumataj bundaj çigitterdiñ qьzyl əsker volьp çol көrip, çən bilip qajtqanьn maqul көrmeidi. Sol esevine ьñojajlap bir nəse istegen voluv kerek.

Endi тьна Çetpissaj usьньсь сьqqan soñ osь Əcimdi tajdra turuv kerek voldь da, avdanşja taşь bir varьp qajtьp, Əcim men anav eki çigitke qalaşja vajankomatqa varasьn dep qa-

var bildirdi. Çurt Əcimdi,, əsker qatarına ketədi eken“ dep oyladı. Sonb men viraq kyn icinde Çumataj mombn qalqozcylardbn ystinen qus ucubp, astınan ijt çygirtip çyrip Çetpisvajb vaxtca aqbran qblp sajlatab qojdb.

Endi aznavlaq tuqumnan vaxqa zapas qalmaqan qamva, əjtevır kelip, Çetpisvaj qolına kəcti. Soñqyb kynderdiñ bir oqybjasab osb edi.

Çetpisvaj öz qolına qamva kilti tıjisi men endi bir əqtarblp tazarmaq volubta. Tazarqanda çumataj vasbna öziniñ tativlqb, dostbqyb durbstamaq. Sonb men Cəltikti çana avbl kənes qatecubn salbp, soñqyb bir nece çbl vobndaqyb Çumataj men eki arasbnda çyrgen kijklçiniñ vərin viraq tarativqya vajlajdb., „Onb emi ne“ deskende Cəltik:

—Tuvra Çymekəñ ekvin quda vol degen usbnb çasaqan. Osbojan Çetpisvaj ojsa bastaqan soñ, Çumatajqa kelip:

—Çetpisvaj osblaj osblaj deydi. İctegi datıbn vərin çojuv ycin quda volam deydi. Cətkə cəqyb çatqan çoq. Osbnbcb tilek - av. Dəl osb çolqubcb cbl kərinədi. Osbojan kəngen maqul degen. Sonb men vajlav volbp, Çumatajdbñ 10 çasar Qavdecine Çetpisvajdbñ 7-8 çasar qbzb atastbrıladı.

Endi sonıñ väri tekke öteme?

—Qurojaq qasıq avız çörtadı; Çeteke qalğan esevin öziñ tapı dep Cältik te, Çumatajda qalçın ajtqan.

Sol kyni kecke Çetpisvaj Pediripkege cavır varır 15 but biydaj satuvoja tanıs sävdeger men kelisedi. Ol erten çiberetin kisige bir certbert arağ pen qant, çaj әperip çibermek voladı.

Kece tyste cavdar vijeni mine çapqan Cältik-tiñ dilgerli çumıs osı nәrseler edi. Qadalğan çerinen qan alatın Cältik vos kele me? Çana Çetpisvaj vәde qılsa, sävdeger astıqsız qalmajdı. Onı bir nece çıl vәjında sır minez volısqan çemtiktester bile di.

Osı men kece tynde Çetpisvaj yjinde bir tәtti мәçilis volmaq voldı. Ana çaqta, cavdar vijeniñ qulın өlip ç tır. Qulçataj kyjinip esep surap çatır“ degenniñ värine Çumataj men Çetpisvaj onca qajısa qojmaj var qavar-dı çyre tıңdap:

—Qojın, qurısın, qoja tursın, deskendej çavap çiberip çatqan. Yjtkeni Cältik kelgen son certpertike tәrtvide bir - bir ret vas qojısqan alqan edi.

Tysten veri bulardıñ bastarında tuman, ezyvlerinde tabısqan dostar kылkisi var edi.

Sonňı nacasňı ic nãsege vuzdãrmaq emes.

Biraq, Cãrip pen qosa kyjir, tãnım tava almaqan Qulçataj, vulardın mazasın ala verdi.

Bir ret Çetpisvaj yjindegi dostar Qulçatajıa bzalarıp kiçinisip te aldı.

—Qızıl taqtajıa ilinedi bul Qulçataj dep Cãltik kylij:

—Adıra qalsın biz ilinsdirsek iliner... Bolmasa ezin biletin kim var? Dalaqtap çyrgen men dalada qala verer! dep Çumataj keketken. Çurtın vãrinen öte masajıqırap alqan avıl keçes qatcıs:

Vaj ol pãlet ätdel voldı. Sapqozdın pãlijt ätdeli voladı dedi. Bul Çetpisvaj Çumatajlarıa cın vatatın söz..

Qulçatajdın osı sapqoz çurtcılıqı men çana әsirese, pãlit ätdel men nıq vajlanısır, kómek alıp çyrgenderin bilgennen veri vurın asqaq qarap çyrgen Çumatajlar - endi vunı da syjenici var eken, ol pãlit ätdel eken. Osı kãpir ulqajır, әsip ketpese ijgedi desip icten qavır qıla veretin.

Burın onı kemsitip özderin çoqarы sana-
qanda:

—Avdandaqı pãlen var, tyglen var dep kypildesip çana solardı atav men birge avdan

Qulçatajdı çete bilemejdı dep senetin. Endi buoan dos cıoırtı. Əzi pəlijt ətdel. Sooan var çajdı mə'im etip turama, qajtedi? dep anda, sanda kydik oılasatın. Çaman attı sırtqa kəp taratbas ycin Çetpısbaj Çumataj vop bir, bir tas vop alıvda ıctej osındajdıñ orajına istegen qarıs qamnıñ biri edi.

Bular birigip səlesip, endi mənə Qulçataj minezderin talqılaoan sıjın tipti, sonav pəlijt ətdelge de sırttan teris qarav, dərmeni çetse odan da ic demeni ajap oıal.najın tərızdenedi.

- Pəlit ətdel, tiregi var eken oıoj. Va cirkin aj. Yıte bersen ajaoırdı aspannan keltirermiz! dep bir kiçinip aldı Çumataj.

Sonı men bul kyni Qulçatajoja çavap vermej „avıl keçesiniñ tıoıbz carıvası var avdan-oja çıberetin aqvarı var“ dep qujırdı sırtqa sala kelip tynge çetti.

Məçilisteri endi qızbaq volatın. Çalqıbz aq əveli Pedripkedegi səvdeger kisisin çoneltyvi kerek. Ol kelip otır. Kyndiz çoneltyvge volmadı. Eñ volmasa, ala kələñke qojıvlansın. Kyn batqannan veri Çetpısbaj tıñm almaj qamba çaqqa bir varıp bir qajtıp, mañajlaoan kisi bolsa ajbar cegip:

—Tara, var, тьным ал! Ёртең таоҗь ујқтар қалмај җумьсыҗа меz илi мен сық деп север-сиз җазоҗьр ајдаp салр җурген.

Ғурт ајаоҗь васылды. Ёрте җатаҗьн еҗбек адамнҗь көви ујқоҗа да киристи. Үјинде тьқьрсық атыр, сыдај алмај қонақтар отьр. Сонь мен бир кезде Сәлтик, авыл кеҗес қатсысь, җана Ғетпис-вај мен сәвдегер киси вольр төрт адам қора-қоранҗь тасасы мен, ервеҗ-ервеҗ етир қамбаоҗа қарај васыған еди.

Булар келир туқьмнҗь аз оҗана астыоҗьн киккене қамба ичинде ақтармалар қарға салр җатты. Тын меҗирев. Вөтен сыдыр җоқ. Енди қарты толтыр, алр төртеви бирдеј сьртқа сыоҗа верди. Дәл сол кезде қамбанҗь еки җақ вурьсынан төрт вез киси тар верир ақырьр дурсе қоҗа верди.

Оҗајсыльқ пен со ьмајтьн сырқьнды Ғетпис-вај алды оҗь келген җигиттер ичинен Әсим мен Сәрипти таньр қоҗьр, рәленің қај җақтан сық-қаньн уоҗьр, қарсы ақыра қоҗа вереди. Таза вејил мен сын асывланҗан киси вор:

—А, senderme едиң?... Ғақсы келдиң; мьна вијдајды қартар әкеткели қоҗьан ким екен деп әдеји акт җасар аҗдыр җыр ек, җақсы келдиң... Ә, кисарьлар... Астық urlајсыҗ, ә? Мини, мини җолдас-тар көрдиңдер! деп қасында ьларды еки җаоҗьна

kezek-kezek qoşoqladı. Analar da esterin tez çöşür ar endi cuv-cuv etti.

Əsim men Cərip, mənə sumduqtə kərgende ne derin vilmej esteri çöşür qaldı.

Sol-aq eken:

—Pərtakəl, pərtakəl desip: qatç men Çetpısvaj Cəltik, qartç vəri bir arqalar alıp qamvən çavır tarta verdi.

Əsim osənəq alıynda şana avdanna qajtır qamvən ajnaldırçır çurgen suvəq qoldı sezip edi. Qasındaoqlardı ədeji ertip alojan volatın. Endi mini, istin veti vıaj avdı.

Çetpısvaj vəri bir artınəq ne volatınəna qarajan çoq. Səvdeger kisisin çəneltip çiverip, əveli Çumataj men avıl keşesi qatçsınəna pərtakəl çazoşırçır qojdı. Syjtti de olar otıra verdi.

Biraq Əsim tənə alıaj Çumatajdı izdep salıp edi. Onı Çetpısvaj yjine kele vere tısta kərđi. Kərgenin, kuygenin ajtraq edi. Çumataj vıvı tındavdı vıaj qojır, davsın suvıtır qatajır alıp:

—A, keldinve urı. Kəriq qazylojan qulaqtın valası! Kəzi di kəgertermin dəp, veti vıq etpej qarıs aldı.

Sol-aq eken, sözge kelip çavartasuvdın ornəna Əsim:

—Aj, quvarojan keçes çavb, zalbm dep Çumatajoja tap verip esin çyjöjzvaştan çambasqa mingizip, „dyris“ degizip, viraq soçjap icke-icke tepkilej bastadı.

Tbsta Çumataj çalojz eken. Cañ-cuñoja yj-degiler çojp çetkence Əcim ajtarbn ajtbp isterin de bir talaj ister aldı.

Qbştöjrp, buvlöjrp çyrip yzdik-uzdik ajtqanb:

—Men çacan qulaq valasb edim. Senen ketip maçjan çetippe. Qbzyl əskerge kirgizbej, qulaq dep rezeripke nege çazöjzvasbn...

Endi meni taçj urb qylmaqsbñ... Qaj əkeñniñ köz qunb var edimende... Eñbekci valasbn-dal dej çyrip kyje kele vasqa da bir eki tevip ketken volatbn. Qasbn-da ere kelgen Cəriptər aracalaçjan çoç.

Əcimdi kyjdirgen çalojz çañaçj aramdıq emes. Odan vasqa da bza varbn olar çaña sezdi. Cbnnda Əcim vajankamatqa varbp əzi tıvrasbn-da Çumatajdñ ne çjrp çyrgenin endi bilip kepti.

Ol aloçac varçjanda çalrb eñbekci balalarbnñ qatarbna alojzvaj vular qulaq balalarb dep bir ret qaldıroçjan eken. Kejin varçjanda bulardb rezeripke alojzvatbn volıptb. Əcim kece varbp var qastıqtb öz közi men körip Çumataj icine

suv qujbr kelgen eken. Çol vojb zbojbr qajnar ertene çetken edi. Onb ystine mьnav. Sonь men aldь artьn ojlamaj çaqoь isti istep saldь.

Çumatajdb yjdegiler kep turqьzьp alojanda avzь qan, maңdaj tisiñiq biri tysip qalojan eken. Alojacqь acuvьn Çumatajdb savav men çьqarьp alojan Əcim endi, çoldastarьn ertip ke-te verdi.

—Quv, usta, ɵltir ijterdi! dep Çumataj va-çьldaojan men, mas volьp tɵltirekter qalojan Cɵltik pen qatçь quvmadь. Oьndarьnan көp uzamaj az-maz aңqalaңdaj volьstь da Çumataj men Çetpisvaj qasьna qajta kelisti...

Oсь men vular tьn vojb icedi. Icken sajьn var qalqozoja çana əsirese Qulçatajaja ɵçige beredi. Sonь men vygin taң erteq turьsь men Qulçatajdb yjlerine saqьrtadь. Bul Əcimderdi ertip varojan.

Çumataj vular keler qarьboja bir talaj kisi çьjbr aptь. Olar көrci qalqoz, avьl səvetterdegi ɵçettesteri. Bir çaoь aqsaqalsьmaq, bir çaoь belsendi dep atalatьn, vəri de oсь Çumatajca kəsip etip kele çatqan tɵrt-ves ьsqajaqtar

Sözdi biri bastap, biri qostap, əlde necə saq-qa ajdajdb. Qazaqca qara sözden aram söz vol-sada maj tamьza səjlejtin çьrьndь sьrçьndьlar.

Qulçataj ondaj majdalar, majpozdar, accь cektej cubatqan sözdi eçelden çaqtırmajtьn. Əzi ic vaqıtta olaj səjlemejtinde. Ojьnda ne var vərin kesip-kesip, sart-surt etkizip viraq ajtatьn da tastajтьn. Sonьsьna salьp: vijeniң qulьnьn çoqtajdь. Tuqьm urlattьn dejdі. Çazьqsьz; adal eңvelcini, keңes vеjnetqorlarьn kьjdirdi, qaraladьn dejci. Onьn vərine Çumataj, Çetpisvaj, Cəltikter davь talaj-talaj vaqan tirev sa lap artь.

Bunь bir ese „çikcil qьp cьojarдь“. Bir ese keңes mekemesi, avьl səvettiң aptarijtetin tьsiretin „vuzar“ qьp cьojarдь. Urьnь vaj-qulaqtь syjetin de qьldь.

Ajaqь Qulçataj, çanь kьjip!

—Əke ne qьl dejsiң? degende:

—Əcimdi, Cəripti pьrtakelge qul qojsьp ajda Çana qazaq çolь men ajьp əper. Çumatajdan əziң kecyv sura. Bije-mije degen vos sözdi qoj, doqar... degen sьjaqtьlardь vьqsьtьp, vurьn-ojьdan arь kьjdirdi. Sonan soң Qulçataj cьdamaj:

—Osьnь sotqa verem, tergetem... dep kelesinen qajruvoja ajnalojanda Çumataj nьoьzdaьp ker:

—Endece sen keңes çavь, ykimet duspanьsьn. Seni aldь men partьjadan ajdatam depti...

Soqan cьdamaj Qulçataj:

—Men çasymnan eñbek valasymın. Qajda çyrsem keñeske adal vejilim men, özimniñ qajratyma çalyñojатын. Маған қылмақтың сол болса деп не қылағын билмеј vulқыныр кер өзiniң part veletin qojnyнан алыр picen төbesine ылақтығыр çiverip, tuvlar kyjip çonele veripti.

Bunь nege istedi, onь men kimdi muqatraq. Әsirese sonдај çаны асымас, аjazдың алдында sonь isteјme eken? Oған Qulçataj oјlanьp tolojanьp qaramağan. Çumataj товь da, әsirese өзiniң çoldastарь da аң-таң volьp, vunьq kete varğan sьrtьna qarар turьp qalojan... Qulçataj sodan tьnym tappaj endi osьnda кер отьr...

Bolojan çajдың vәrin vajаn ete кер Qulçataj eñ аjaқтында:

—Kәjteјin çаныm kyjdi! деп kelip Nesirvajоја qarар:

—Sen eskiniң izi dediң, osьnyң eñ tuvra кер! Kөrci, mini vajақтында alastар аjdalатын Kisәpir, aram sьjraq, әli kunge partьjanь da, qalqozcьny da alдар аjaqqa cьrmaлыр çyrgenin... деп toqtар qaldь. Raqым Qulçatajоја qarар әngimesin tьндaj отьrьp, tereңdep аjlanьp qalyр edi.

Әli çeңilip volmağan meңirev tavьjoattьq cьtьrь men vурcaқты Nesirvajды kyjdiredi.. Eskiniң keј bir izi vul vaқтыр qaқтыр әsirip ke-

le çatqan telden, çaһаһыһ telineһ әli tygel arь-
lyp volmaj, anda-sanda çotasьһ көrsetip qalady.

Әli көzi tygel çоqalyр volmaqan eski adam
mundaj momьһ qalqozcьһыһ momьndьcьһ arqasьnda,
qоqа veriste отьрр, көz vojar eski qьrsьq
minezderin çasajdy. Sapqoz qоjьһa vaqьtca
zalal keltirip turojan cььrdaj, oda maһajьһ
uvlatьр, Qulçatajlarды kyjiredi.

Eski tarьq, eski salt, eski minezder eski dylej
tavьjojat endi çeһilerin, çоqalarьһ bilse de ketyvge
ajnalsa da әli de Nesipvaj, Qulçatajdyһ
ajaqtarьһa cььmala veredi. Biraq „viz çeһemiz
çeһilesin cььr menen Çumatajlar!“ dep sergir
aььр Raqьm eki dosьһa vajslydy, maqьһaly
өsijetter ajttь. Nesipvaj, Qulçataj vuqan var
eski tondardь cььrtьр kycti kevde, ньq senim
men mьqtap өsip kele çatqan çaһalyq tulqasьn-
daj көrindi. Olardьһ nanьmь verik. Cьһ keһes
valasь. Bul çаqаqа kelgende өzderiniһ eһbegi,
sanasь ymit tilegi var varь men birq qорarьla
kelgen. Artqa, vөtenge ic bir, alaһь çоq. Keһe-
sinen vasqa tilevi de çоq. Mine өsiretin syjejtin
çаһa adam, vizdiһ adam...

Çoldastarьһa әvden әserli, tysinikti volqan
mәçilisiniһ ajaq kezinde Raqьm davьһ өzgertip
ajьььqca bir çumsaq semiztal çyz ven:

—Men kece Almaty da kbrajkomda volьp viz istejtin is mindetter çoninde ylken vascььq øsijet esittim. Dana øsijet. Çaça adam „çaqsь adam, vizdiñ tərvijeniñ adamь var, sol sarqozьñ men qalqozdarьnda. Sonь taва vil. Tarqan soñ vavlьp, øsirip vastaj vil. Aloja syjrep, voьna ekpin, qajrat bitirip sol adamdь çarьqqa cьojar køter dedi. Ondaj adam eñbegin syjedi. Øzine tapsььlojan satsьjaldь tylikti syjedi. Sol syjyvin-øcirip almaj øz vasь emes, mañajьnda çarqьratatьn ylken çarьqqa tøkeris çarьoьna ajnaldььp ylkejte vil, nьoajta vil, sol syjyvin dedi. Ol adamnьñ eñbeginde vaqalaj vil. Çyz qojoja çyz ves qozь aman saqtasa vьjьloь çьldarьmьzoja çetetin sьj. Sodan arьqtьñ vərin çaçaoьdaj adamnьñ øz vasьna sьjla, eñbegin vaqalaj vil. Turmььn kyjin tyze“ dedi...

Mine osь men sender men, men istejtin istin maøьna mazmunь cecildi, acьldь dep vilemin, tysindiñderme çoldastar dedi.

—Tysindik... dedi Nesirvaj.

—Uøьndьq, vudan artьq ne kerek..? dep Qulçatajda var vejli men ьza voldь.

Ekeviniñ kønilinde de vaqana Nesirvajdьñ ças qozьlar çoninde:-ata vejili kerek, syjegin aqartьp, atpal tylik etyv kerek, degen sөzi, endi

bir çana ylken maqьna men tereңdelgen, nьq ornьqqan sьjaqtandь. Bulardьnь ez çajьn da ata bejli men, сьn dos vasсь mejiri men nьq ojlajtьn qamqordьnь varьn uqьndь. Uqьnojan sajnь tircilik:teri qazirgi maj kyniniң gyl atьp turojan kək majsа-çarastьoьndaj vor kyl, çanьp ketken sьjaqtandь.

Osь kezde vular attarьna minisip edi. Anav ezenniң ar çaqьndaqьçotaqь taqь bir savannьnь qojь сьqqan eken. Bular tanьdь. Erkimbek savannьnь qojь. Nesipvaj ylken dos kəңili men qarajdь. Çyz qojoja çyz on toqьz qozьsь var Erkimbek sol: çana qozьlarь qandaj iri, dəp dəңgelek semiz. Çotanьnь əzine qaraj qaptaj vasьp, çьlçьp varadь. Eskiñniң sьzьn-da, izinde vasqa tevip сьn senimdi vaqьt pen ərge ərlegen tylik sol. Satsьjaldь tylik...

Nesipvaj men satsьjaldьq çarьsqa tysip çyrgen savanda sol.

Qulçatajdь Raqьm saqraqьna qajьrdь. Eki kynnen kejin avdannan çoldastar kelip vunьn part veletin əzine qajьtьp, bir az ujalttь. Çumataj, Çetpisvaj, Cəltik, avьl keңes qatсьsь degen uja vudan bulaj bul əñirde çoq voldь.

Endigi avьl keñesi Əcim edi.

ASQAR

QAJNЬM-AV

(Qalqozь kamsamojka əjeldiñ Leningirat
qalasьndaqь oquvьь qajnььna çazojan qatь)

...Çavьrqanqь kynim çoq,
Nege volsьn, çavьrqav.
Qalqojanьm çoq, çumьstan,
Yjtkeni əzir denim-sav.

Denim sav da, çumьssьz,
Bolqьm kelmejt, vas asav
Bas asavььq-qalqozdьñ
Tərtivine, vaqьnbav...

Vaқьnbasaq, vərimiz,
Kim isteјdi, qajnьm-av.
Çalqav ataқ, çaman sөz,
Qamьndamьn, taқьlmav...

Qalqozymbız kyjlendi,
Ətken çyly et, saşyndav.
Maqta bitik, mal semiz,
Qajmaq vıyl, qalyndav...
Qalyndavdyň ajaşy-
Endi ec kimge, çalyňav...
Çalyňavşa, bir tetik,
Çalqavlyqqa-salyňav.
Mal çegeni, majsı çer,
Eti-kyjli, qarın däv..
Qasar völd, vyltyşy;
Əziň körgen kök-buzav..
Ajran icseň elge kel,
Çyldaşydaş, tavylmav...
Qalqozymbnan bir çola,
Ada-çuda, arıldy-av...
Törtöv völd, vörte ecki,
Taşyş alqa, çonşav.
Çetkincegiň, Etkiniň
Ojnar otır-osyňav...
Əz ajtqanş volmasa,
Sıra köñvejt, omşav.
Tili çyşyş, öleşi,
Tavşylmajtyň „älälöv...“
„Älälev“ men kyldirip
Yjde bazar, bir çyşav...

Kyndiz valla-vaqcada,
Qerap tursaŋ, qızьq-av.
 Cupirlesip, tizilip,
Uzьn arqan, keŋ tusav...
Asьr salьp, çatqanь,
Tiri volsa, bir dьrav...
 Boluvьnda, sөz varma,
Sonь kөrip quvanvav...
Quvanьsqa-çuvanvav...
Cьrqap-cьrqap, әn salmav,
Qajьm maqjan, ujat-av...

Maqtadan da qutьldьq.
Puresenti, çyz on-av...
Bir çyz onь qar emes,
Tuvir kөsek qaldьrmav.
 Qar, çaŋvьroja, caldьrmav,
Birin qojmaj, tazalav...
Kecedен veri, vulttanьp,
Çaŋvьr çavьp, qarqьlav-
Tastaqalь, ujqьçoq...
Suvьq tijip, bir tьmav...
Sap ete qar, cirkinnen,
Oтьrojanьm... Səl, mьnav...
 Dəri alatьn doqtьr çoq,
El emes-pe, var-sьrqav...

Bəlnes yji vastalər,
 Qəbjn vor tur, ajaqtav.
 Үс ғыл... Sonan vitkeni,
 Duvalь men, qur sьlav.
 Aaqaс tappaј, aqьrь;
 Qulavqa tur, qursьn-av...
 Ortamьzda qulьr ҫoq,
 Yjde, tyzde, ҫьrқьldav...
 Bədik ajtuv, ajtьsuv,
 Ajqaj-ujqaj, qur cuvlav...
 „Cəvildir“ de on qalqoz,
 Onь ortadan yj salmav...
 Ujat emej, nemene,
 Aaqaс egin, tigip bav..
 Salsa ҫetet-dəvleti;
 Durьs... Kerek mastanbav;
 Biraq, maqtar tavьsqa,
 Taqa da uјat maqtanbav...
 Radьjo, ol da ҫoq,
 Oјn, qьzьq, ən tьndav-
 Əte kerek, qol vosta,
 Bul da vizge, ҫьr сьrmav...
 „Ajman, Cuqa, Qьz ҫivек“
 Mьn qubьltьr, ən сьrқav...
 Almatь da var dese,
 Bizge de ker, qojmajdь-av!

Der qojamьz ытьоър,
Qalanь ајтьр, qajьm-av.

Таоър qajьm-qojьldь,
Beti-qoldь savьndav.
Sejromьzda onday çoq,
Baqa, ceke, qьrьq-qurav.

Џивек cульq, әtir maj,
Opa-sopa, vet-vojav...
Qazьq әkce, pәtinke,
Tujme-sujme, mojьp-bav...

Sanda!-topili, cьj qalpaq,
Kәkir-cykir ojьp-ba-av?
Әlde neni, әkelip,
Yjvli tur, qur matav...

Ojvaj sөz ven ајnalьp,
Bajqamarpьn... Qap, mьnav...
Yjdiь icin, vovьratqan.
Erke çannьь qojanь-av..

Sьrtqa oјnasanь qajtedi?...
Cunaңdaoјan qurоър-av...
Aјtqandaj-aq, ette var,
Qojandь da asьrav...

Durьs eken, qojanьm
Balalavdan-balalav

Sojsaq ornъ tѐlengen...
Əsimtal-aq, ojrъrav.

Egin vьjьl esepsiz,
Qьjьn voldь, majalav...
Majalaqan-majань,
Kyske tijdi, qьzldav.

Malatelke volmasa,
Sьjьr qosьp, at ajdav,
Əndirmes et, qьs vojb
Boqьravdan-Boqьrav,

Qar, җaнbьroja, kijligip,
Bolatьn et, toqьrav,
Toqьravdan qutqarqan,
Malatelke-vatьr- av...

Bavdь vasьp, savandь,
Alqьmoja alьp, vurqьrav,
Asaj tartьp, җulqьlav,
Qulqьlavda-zьrqьrav...

Bijdaj qusьp, caн atьp,
Ғivermejdi, vir qьlav...
Bijdajimiz marҗandaj,
Tegip, casьp cьoqьndav...

Vьjьl tipti volqan җoq,
Ғьldaqьbdaj, uzьndav...

Ras, voldь qьrmannan,
Qьzььoььnan, urь-urlav...

Biraq onь typtedik,
Voldь çavdь, sьoььmdav,
Sot çasattьq, sottattьq,
Bolama oьjan vurьlmav..

Tooьz kijlo eьbekke,
Samamьz da keledi-av...
Aoьaηda onca çumьsqa,
Kirisken çoq vьjьl-cav...

Qalьp kelet, çьldaoьь,
Qьηьr minez, kəp qьrsav...
Qьrsav voluv, oηaj-ma?
Tərtip kucti, vaqьlav.

Vaqьlav men kьn ve-kьn
Çoьjььp kelet, casьrav.
Çarьsqa tystim aoьaη men,
Voldь arada cart çasav.

Erte turьp, kəp istev...
Maηьzdb istev, az uььqtav.
Kejinder qalsa normasь,
— „Qalaj voldь, qatьn-av?!“

Dejtin voldь, kej kьni,
„—Bygin seniki, vasьmav?!“
Sьjььq aldьm, yc iret,
Palijtətdel çьr maqtav.

Qaşaz verdi qolma,
Bar tarqanñ osь ma-av.
Deme qajnym, taşь da-
Sylav boldь... Bul sajlav-
 Çьltaşьdaj voloşan çoq,
Adam çьjnav, vajvajlav...
Kemciligin tavьььñ,
Boldь, sьnar talqьlav...
 Talqьlavda-burmalav,
Bola alməđь, çalqьlav.
Ekpindiden... Əjelden,
Boloşan kezde at atav...
 Çeşgeñ etti, keşeske
Çьqraj көpten, bir sacav
Qazir syjtir, səvetviz,
— „Kyvəlik ver, çeşесе-av..“.
 Dersin əli-aq, asьqra,
Qaşaz çazьr, qajnym-av.

As icyvde, volmasa,
Bolmaj qaldь, qol vosav.
Çьjьььsqа сьñьnda,
Minezim var, moşьñ tav,
 Olaj voluv, aşaqñan...
Balcevekse-qateni,
Kerek qajnym moşьñdav.

Өзиң җазыр, kamsamol,
Bol degen соң, җайным-ав. ..

Sonan veri, мусемин,
Аҗаң да бар, җақтырмав...
Biraq „bolma!“ degen җоқ,
Җылыстан кес җайтсам
Teris җарар, torsaңdav...
Bolmajды emes, volady
„Kamsamolka! tursajсы-ав!“
Der keketip, oјatыр,
Keјip җојат, vosaңdav...

Авыл сәвет-воложалы,
Бурыңы оҗар-„qatн-ав!“
Degen sözdi, ezgertip,
Der җымьјат „әkim-ав“

Аҗаң да терис көрмејди,
Әkimdikti, җайным-ав...
Көр җазар ем; җумьс көр,
Kyzdik aјdav, тырмаlav.

Тырактыр tur, тизилip,
Tez җыртvasaq, җыс тајав...
Kecke таҗы савақ бар.
Әkim kisi-oқымаv;-

Үлкен ұјат emes pe,
„Sәvet eke, qol җој-ав!“

Dese-вармақ васқаньт,
Тавалавоја, кyлир çав-
 Волмасьна kim керил,
Кемityvге, бир сьлтав.
Сонь ојланьр, тьрсьр,
Волмајьн деп, қур мылқав.
 Çazdaj оқыр, тьрсьр
Кәзет оқув, сөз қурав...
Опан асьр, қат çazдыт,
Қальр вараг, сьлвьрав.
 Бирақ, көрке қьјнадь,
„R..r.“ қарпине тил бурав.
Талартанса, вәле екен,
Үјretti ақыр, көр сурав.
 Suraj вердим, билмесем,
Pajda вольдь, ујалмаv...
Тык билген çоқ, Qадьјса
Kisi емес пе, ујаңдав...
 Өзим, çазьр бул қатть,
Qьзьқть, қьр қьсқалав.
Çивергели отьр ем,
Dekәbirdiң ekisi-ав.
 Әлим келди, çыгирip,
Tysi-tyри-tunçьрав.
Metinke вар, çеңесе,
— „Өлир қарть, ојвај-ав!“

—Өңим, ө-не? Тук ун çоқ
Оьѣн voldь, таңьрқав...
Tula воѣм сьмьрлар,
Basьp ketti, бир муздav...

Suravоја әли çоқ, endi tek,
Сьr bildirmev тыr vuzvav,
Ere verdim соңьнан,
Esikti de сьнçьрlav...

Degende, оја kelmepti,
Nanамьсьн қайьм-av..
Kelseм кеңес, сөр-sulьq,
Әzil... Ојnav, қьймьldav...

Biri de çоқ, kyndegi,
Орьr-topьr, çьrқьldav.
„Мьrзақьmet, Bekvolat,
Qaravek -av, Bekbala -av

Tegis қавар, çetti me?
Çьldam сьjna, kec tajav...
Degen sөzden vasqanь,
Çan volmadь, çarьjalav...

Tula воѣм, kicirker,
Bolmaj qaldь, ој-ојlav..
Palijt -әtdel kelgennen,
Zorajdь qan, льрьldav...
Өz-өzinen zөrajdь,
Tula војda, сьмьрlav...

Çurt çыбыр, тортаньр,
Толоан kezde, кең qajnav.
Paliyt-ətdel, Sarkesьjan
Kijrip çoldas, əlgenin
Tysimde emes, or-ojav...

Отыројанда-ақ, bildirdi,
Давьсь сьоьр, тьм vajav...
„Qojсь təjri, ətirik!..
Degen, viraq.. Avajlav...

Paliyt-ətdel, ajtqan soь,
Dej almadьq, onь aldav...
Bile almadьm, sonan soь,
Ne ujqьbь, ne ojav...
Sonda qajньm sen çyrgen,
Qala көzge elester,
Əte verdi, ol mьnav:

— „Qalьq qajoьь tumanь,
Qajньm çyrgen, qalada...
Basьr tur-av, tunçьrap,
Men oјlaqan camada..

Gydekteri, zar ijlep,
Kempir men cal, vala da...
Qajoььрмаoјan var ma eken
Bajtaq, keңes dalada.

Eң ajavьbь, syjikti,
El көsemi et, çana da...

Qaralı marı, qaralı urı,
Zarlı kuyge sala ma?

Qara salı, qajıyılı
Tek ıylav men qala ma?
Qoj voıyındaj qorıqasın
Sın men açal, vola ma?

Satsıyalızim tavna,
Örlegen bizden, qol yzır.
Sıya almaj, Kijirip qalama?!
Stalinge syjikti-
Ajııldı, mənıi dosınan
Degenge adam, nana ma?!

Tökeris ycin-tyñ qatqan
Tökeris gyli sola ma?!
Qan majdandı, qaq çarqan
Erdi bir oq, öltirdi
Degen söz, mıyoa qona ma?!
„...Çajılojan sajnı qulasım,
Keñigen sajnı örisim...
Ösken sajnı, ökenim,
Tolqan sajnı, kemisim...
Gyvlegen sajnı, zavıtım,
Gyldengen sajnı, köp isim,
Mıñdaqan sajnı, urıaqım,
Kucejgen sajnı tevisim ..

Çajlaşan sajn, usqubm,
Akıjan, Sibir, muz icin...
Kamanın, Laryjdeviskij,
Qaharman volat, qurubm...
Qanat menen, dynijenin
Basqan sajn vurubm...

Oñdalışan sajn, oralır,
Ijkemdelip, terisim..
Tırnaşan sajn tıraktır,
Çerdin qırtıs-terisin.

Oısqan sajn ormanım
Esepsiz bitip, egisim...
Kolkigen sajn kenderim,
Kövejgen sajn völisim...

Calqıaşan sajn caruvam,
Boloşan soñ vəri, men ucın...
Quroşan sajn, tavımnın,
Proletarlıq çelisin...

Çan talasır, çav bitken,
Tarıltqan sajn örisin...
Ala surmaj çıندانvaj,
Qajtır birden verilsin...

Kijrip öldi, ol anıq,
Ötirik emes. Ölim-çın!
Biraq mın-mın ätiret
Bosatsın, nege öz isin...

Өркөндөтпөк, күсөйтпөк,
Тартқан Кийрип, çелисин...
Is пен çавар, çавьзоға,
Qығарылығ, күсөйіп,
Çумьсаға тегис çегилсин.
Çавоға тизгин, бермеске,
Өткен кырес өмірсин!.”

Degen palijt ətdeldin,
Ekrindi davь yni men.
Selik-ete qaldьm, tez çьjdьm
Zil vasqan vojdbь, kyni men.
Çata almaj çьqtьm sol kyni,
Təqьkəcip ojlap tyni men.
Өmirde ojdan ketерме,
Umьtrasьpьn, tiri men —
Yьtkeni qajпьm, qalqozoға,
Өzi kelip, Kijriptin:
Kөmegin naqtь, көrsetken
Yji əli tur viz kytken...
Qazaqьstan çurtçьlyғ,
Umьtrajmьz, бир tipten!

Осьнь qajпьm, qalaға
Tegis çetkiz, tilegim,

Ajtqanь volsa olardьn
Tezirek çaz tilegim...

Qatьmda çazoqan tavьstь,
(Çav çoq emes çavьm көр)
Qattь ustavьdь, vilemin...
Qajьqьbь qatta qajьnm-av...
Sьbьm... Cьbьm... Çyregim...

Tumьsьqьn vuzam, talqandap
Çav çarmassa, tyjlikse...
Tamьbьn çulam, səvetpin...
Tumьsьqьn tьqsa, kiçlikse..

Ças vөrem, Erkin çanьmda,
Kөkeme səlem, degendej
Savsəqьn sozat syjrikce,
Qalqacьmdь, oquvəja,
Əsip çьldam til vitse,
Is yjren dep çiverem,
Ardaqть көsem, Kiiripce!

Qat salsəq qajьnm, tez dep sal,
Tijsin! dep çeңgem, Bijvicke!
„Cəvildir qalqozьnan“.

ОҒАБИҖТ

КЕҢ ҚУЛАС

... Ај деп биздің Арқаның ајың ајтсајсць. Төңкерілген көгилди аspanның алтын қаманындај қалтырайды да турады емес пе... Сыртыстың салқын сұлуы Зyhирә қыз, кымис көјлегинің меруvert etegi мен төңкерілген көкти тилир отырар, сағықтар төвеге сырар алады да, қараңың черди қымьстан қорытындај қалқыды да қыреди. Осы ај болмаса, қараңылығ деп биздің Арқаның қараңылығын ајтар едің!..

Арқаның қалың қараңылығын „Қытайдың ұлы қорғапнан“ асыра ајдар тастайтын да осы Зyhирә. Етекте қуvsаоған қоңырқай вультарды „Қар“ тавының иргесине қарај ысыра тастар, аspanды есиптир ән салар, өрлеј вeredi.“ Зyhирәнің ај қызын ақ қыбек вульттар бир-бир қана қелпувге

ylgirip, kejin qala veredi. Zyhira ni koremis dep
nylijen çulduz ujasnana soyur, apatajlar aja-
qna oralady.

—Zyhira ge asyq vor çyrmençer... Ol sal-
qyn suluv... Çetim vor ösken ojoj... Ony çetim
kyjinde kökke alur ketken...-dep ertegici os-
laj bastajtn vajasda.

—Biraq, ol mejirimdi: „tynde istelgen çumby
olça“ degendi viletinve ediñder?.. Ony anas
çer. Çañur çavduur anasny somyduur tura-
tn da sol Zyhira qyz eken: byjynda oty eki cele-
gin aňdajsandar ma? ..-dep ajaqtajtn ertegisin.

Typ—terikini özimiz ojoj, Zyhira qyz vizdiñ
qyrmança tym-aq cat, seksiz mejirim men qa-
rajdy. Eki celek suny eli byjynda, Ala tavdy
qaptaldaj köterilgen qarundas, asyq aspanda
kösiltir ən salur varady. Anadaj arqandavly „aq
voz aty“ mnadaj arqandavly „kök voz aty“ tur.
„Çeti qaraqsy“ inir qarañynda attardyñ vi-
rni qaqur ketvyge qamalar bir kelip qalyr edi,
qazir suluvdy körip ujalqan urylar tym-tyraçaj
etekke qaraj zytur varady..

Tyndigin çavur tynergen qara tynde çoq se-
kildi seziledi.

—„Beri bir, bul el meni quvur çiveredi...“ dep
qarañy Qytajça qaraj avur ketken sekildi..

Qырман васъ сьпьнда cat. Авыр кyнди dir qaltьratqan cat епбектип eldegi kycin, men vi-rinci iret kєrip turмын. Gyçilder, doldanьp ть-raktьr tur. Gyrsilder burqьrap malotelkeler tur. Maja-maja egin, buvdaq-buvdaq caпoяa-oraпьp, тєve-tєve vijdajoяa aйнальp çatьr. Suvmaпdaoяan macijneler astьq artьp aльp, qapaпoяь tyнди çalt-çult çarьp, syпgip-çoяaльp olar ketip çatьr.

...Çumьstan tygel vosatьloяan kempir caldar da avьloяa qajtrajdь.

—Oraloяь volmaj avьloяa qajtsaпdar eken!...-dejdi çastar.

—Qajtrajmьz... Balam, viz ven çarьsqa tyse-misin єziп? -dep caldar da caq ete tysedi.

—Eki but vijdaj kєterer camalarьп çoq, ne dep çarьsamьz sender men?

—Taп atqanca eki tonnaqа davlarьп volmas biraq? -dep caldar odan єri eregise tysedi.

—Cat adamdardьп çaj sєzderiniп єzi ədemi əzilge, cat kylkige aйнальp ketken. Ər kimniп qojпьnda qucaq-qucaq, quvanьc, qulac-qulac tilek varьoяь seziledi. Isteri iri, tilekteri salmaq-ть, tavandь.

Qalqoz vastьoяь Qasьm egindi erte çьjnar, ykimet vorьcьп on ves kynde єtegeni ycin ço-çaroяь dєreçeli mektepke oquvoяa varatьп vol-

oan. Bul onıñ kopten kytken wajgesi eken. Tungı bir qaltarysta çaña vastıq saılaşaly çyjnalıs saqırdı. Qaz-qatar, cökken nardaj majalardıñ qasyna çyjnalıan qalqoz myceleri biri ana tıraktırdı, biri mına tıraktırdı maqtasır, çeñistik vermej, kerkildesip otır.

— „Malıj entirdi“ de tıraktırdı dep maqtajsın ba? Torpaqtaj tompıldaşan mes qarın nemeñdi?

— Oıvaj-av, sen qızarsañcı kickenel! „Porzon“ dı da minip çyretin emes pe edin? Onıñ qasında „Malıj entir“ kelik emes pe? Oınama cıraşym, kuji tysip ketkende qamcıdaj yjiriledi!

— Tasta dejim sözdi!.. Ötkendi qajtesin! Mına kys tavan „Seteze“ niñ qasında, „Malıj entirin“ maj tasuvdan vasqa voqqa da çaramajdı. Talaspa dejim vosqa!

— Ras-aq! Setezeniñ soqası çerge velyvardan vatır ketedi oıj ajtevir...

— Əj, ekevin de ottamañdar!.. Bizdin „Çılan vavır“ dıñ qujırbıña on besin vajlañdarcı maqtar otıroan neme!eriniñ, kelge toqırtır əker verejin!

— Raj-raj, mınanıñ serpyvin-aj! „Kuctiniñ kəti tijirmen tartadı“ degen osı-av...

—Çəni var serpetin! Анаһың алға белдері-
çаларыҙ камбайһыңды сығреј алмай тырғаңдар сур-
gende, сылан вавыр, екеvine сук көрмејdi ојој
sonһы!

—Kəlik-aq qoј çarһqтыq!

—Paravһz ојој çoјqһn!

Bastarqһ eki тыraktыristiң ekevi de toqtalыр
qaldы. Сылан вавырдың çoјqһn kyçi ol ekevine
çol vermeј, çəvirleјtin sekildi. Тыraktыrlarһnһ
əlsizdigine namыstanыр ekevi de turыр ketti.
Birevi сyгiriр „Сылан вавыр“ дың qasһna var-
ды да:

—Oјvaj, төrt tisi tysip qalырты ојој! Altыn-
nan salдырайһn деп kytip сyrsiң ојој sire?-
dedi.

—Tisin aјtasһn, көzinde сьoјarыр çiveripti-
деp екinci тыraktiris qavattastы.

—Volatһn mine əker oтыrmһn... Kəzi сьoјырты
degenderiң oтиrik... Mһnav ne? деп bir deme-
sin tyrtip qalыр edi, „Сылан вавыр“ çarqыrap qo-
ja verdi.

—Oсы çыс, „Сылан вавыр“ ды qamсыdaj ој-
natыр сыpasam va, əkel qolыңды-деp bastar-
qһ тыraktiris vizdiң qasһmыzoja keldi.

—Nemene? „Setezeң“ vəsekege çaramaj
turma?

—Çoq, çarajdı ojoj... Pylan çyz qırıq! Əli eki künim var aldımnda... Biraq, anav çojqın, voj vermejdil! Bza qıladı adamdı!

Kece ojana teke syzistirip namısqa savatın avıldıñ çigitteri vugın tıraktır vəsekesine kəc keni cın-aq tamaca!

—Kəne, vastıqqa kimdi ılaıyqtajsındar?-dedi partorık Mergemvaj ulı.

—Nurqandı, Nurqandı...- desti birer davıstar.

—Nurqandı? dedi bir qart. Ol çaramajdı. Bastıq degen vas degen söz... Eñ aldı men ol vas ylıken volsın! Bas qalçaqtamajtın volsın! Nurqanda ondaj vas çoq...

—„Voladı“ dejtın çerde „volatın cıojar“ dep, var dejtın çerde, „var cıojar dep“ turmasın ol vas. „Voladı“, „var!“ desin. Ol vas, „volama?“ degende de ijzer, „volmajma?“ degende de ijzer turmasın .. Ondaj vastı vas demenđer! Nurqannıñ vası olqıraq soqar...-de di, Nurqan birgadisiniñ bir çigiti Tajır.

—Nege olqıraq soqadı?

Nurqan əli usaq esepți ojana viledi. Astıq-tın esevin tonnalap ajtsañ, Nurqan eki künge dejin tysine almajdı: qacan vutqa ajnaldırır alqanca meñ-zeñ voladı da çyredi. Taza adam volqan men qılacı çoq. Əli arcın men ölcejdi!..

Bul eldi men çaqşvilem. Bul usaq ajlasъ, çыбыр-çыбыр sözdi, usaq el volatъn. Qudaj ekeñ quldъ şana çaratqanъ belgili. Sondъqtan, bul eldiñ irilenbevine qudajşa ökrelej almajtъnъvъz. Ylken kyn almъsaqtan vergi bul elge vasa qaravly. Biraq, onъnda çalqavlyq pen çadaşajlyqtan vasqa tuvdyrşanъ çoq. Al endi, qalqoz ven qalqozşa kirgen bir yjir tьraktьr adamdъ özgertip, ylken esepke, kyrdeli çumъsqa yjretip, çaşa el çasaj vashaşan. Ajlasъ usaq, tьjъndar vajşşan kyl-kirine minezdi usaq el, kәzir asqardaj tilekterge qol sozadъ.

Bul qalqozdъñ egisinde eki kamvajъn çyr, çer көkti çajqар. Tañ erteñ deñ asьp çatqan көp egin көrseñ kecke tьp tьjryl. Bes-besten macijne tirker aloşan төrt tьraktьr çyr, qьrdъ vashna көcirip. Ekinçi qьrdъñ astьnda çьjьrma ves at macijne çyr. Qьrmannъñ eki vujirinde eki malatelke ol tur gyrsilder. Tөrt aptamabel, eki „Çыlan-vavьr“ soşşloşan astьqtъ elevatьrşa taşьp ylgire almaj çatьr. Ersili qarşыlb toşşşşan macijne kyci dalanъ vashna көcirip, көterip әketip varadъ. 30-çыlb osъ qalqozdъñ on puresent artьq ekken eginі 17 kektir volsa, vьjьl 4 puresent artьq ekken eginі, eki çyz kektir volьrtъ!

Ylkenge yjrenge elge mьqtь vastьqь keq
qulac kerek...

—Men de qьrman basьnda volar-ma edim!
degendej Zyhira suluv da qaltaqtap qaraj
beredi...

DAMUV ÇOLBANDA

I

33-çyldəň çazy. — Qyzy-ordanyň voz torýraçy kəceden kəcege kəcedi. Kejde yjirilip qyjnda data soçady da çyrgen adamnyň kəzi vasyň tşyndaıdy. Qazaq kəcesiniň oň çaq voıy men çyrdek vasyr kele çatqan Ətegen sol torýraç çavnyňny asty men Rajkəmge vet tyzer keledi.

Ətegeniň roıyndan tyskeni osy. Ol Suluv tveden Qyzy-ordaya çetkence: „Rajkəmge varam, astyq alam...“ Tek camaly kyn oıoj, çaloşasyr ketsek vaqa emes... dep kele çatqan. Biraq sol izdegen Qyzy-ordasyňa tysken soň kəñili qovalçuv tavajyň dedi. Endi onyň oıyň ekinci qyjalyııledi: „Qyzy-ordaya keldim, endigi varmaqym Rajkəm oıana oıoj. Biraq, astyq vermese

qajtem? Onda el betin qalaj korem...?" degen kydikti ojlardan seskenejin dedi. Seskenbej qajtsin, sonav Suluv tōbeden Otegenniñ çolbñ kytip qalbñ eldi qalqozь çatyr.

Egiler egin egildi, seviler dән sevildi; çalpaq egis sarçajyr, taqta volьp ta tur. Biraq әli pisken çoq. Avьzçja tysip as voluv ycin әli de virььpьra vaqьt kerek. Nan kerek. Mini Otegenniñ ojbñ kernejtin osь әngimeler.

Kece qalqozdan cьçjar kyninde mojbmajtьn aqsaqal, arьq qazuvdьñ eңçeneri atançjan Qajrekende kelip:

Otegen cьraçьm - aj, әl nacarlandь çoj. Rajkөmge varsaң çolbñ volьbñ! Özimdi ajtьp qatejin. Qarnь acqan soң Qarьçjacyьm da qolçja turmaj cьrьldajdь. Elden sәlem әjt, balalardan da көp sәlem. Azojana kynge çarasa көrsin degejsin cьraçьm dep, eңirep çoja vergen. Osь sьjaqtь көzden çasь burcaqtap, aq saqalbnan quvalaj tamcьlaçjan qarttьñ aldьna Otegen astьqsьz varsa ne volmaq? Çaloььz Qajrekeң ve, ulardaj cuvlap otьroçjan ças balalar qanca? Osьnca çannьñ көzderi Otegenniñ qolьnda emes pe? Әrijne solaj. Mini sondьqtan „astьq vermese qajtem?“ degen oj Otegenniñ vojbñ tyrciktirip, qьjalьn qьrьq vөledi.

Brasýnda Өtegen өлке воjында не воjыp çат-
қаньп сезвеjди емес, әвден çақсыь сезеди. Қа-
зақ көзеттерин де узвеj оқыр турадь.

— Galacөkin ketti. Mьrzajan çoldas keldi.
Nacar elge astьq veriledi. Çardem көсетилip
çатыр. Endi egindi çақсыь egyv kerek, maldь
çақсыь кytyv kerek. Altьncy pilenyum osьlaj dej-
di dep qalqozcьlar çьjnalsьnda өzi de talaj
sөjlegen. Sonda da Rajkөmge senvejdi.

Nege senvejdi?

„Атьмньq сьрь өzime мәlim“ degendej Raj-
көmниq сьрь Өtegenниq өzine мәlim. Rajкөm
qatcьсь Kөrimниq de сьрь мәlim... Kөrim qatcь
volөjalь qacan. Ol Rajкөm volөjanda irgesi by-
tin, tamaqь toq el, osь kyni actьqqa urьndь.
Basqa çаqtьq ne volьp çатқаньп kim vilsin.
Qьзыl-orda da көri Rajкөm taz qalpьnda, Kө-
rim de vajaqь ornьnda. Өtegenниq Rajкөmge
senimin вәseңdetip, oьpн vатыrлатrajтьп da osь
Kөrim. Онь qoьcьl Өlkede vascьььq avьstь dep
varььq eski Rajкөmdi qьjratьp tastavoja vola-
ma? Olardьq icinde de çақсыь, çamanь var.
Kөpciligі çаға vascььььqqa aяanvaj-aq volьсьp
çyrgen çoq pa? Өtegen vul çаqtьnda salөjas-
tьrmajdь емес. Sonda da сезвеjди. Sendirmes-
tej oqьjөqalar oьpн өrlep, көz aldьna elestep

субьрр җатады. Сондај оқығалардың вьйбидьғ өзінде Өтеген екевине кездести.

Ой вьлај:

Җазоь турьм елдиң җаррај соғань соңьнда җурген кези. Ымьрт җавьла „1-май“ қалқозьн танавь едирејген қассьз, қавақсьз бир қара sur җигит келди. Segizinci вьрьјгады мен sol кьngи җумьс җайьнда сөјлесип отьрған Өтегендер то- вьна араласа кетип:

— Munda җолдас, қалқоз деректири бар ма? dedi:

— Ije viz volamьz-dedi отьрған огньнан Өтеген.

— Атьн kim?

— Өтеген.

— Әкеңиз kim volmaq?

— Izim voloған.

— Meni көргениңиз бар ма?

— Esimde җоқ.

— Estigeniңиз varma, men tuvralь?

— Etimegen volarmьn-dejmin sirə.

— Qalajca, telepon arqьbь estimediniңiz?

— Bizde ol zattьn өzi әli орнаоған emes.

— Kyni vyginge dejin telepon җоқ..! Җарайды!

Bildim! Al radьјodan qalaj qavarlanvadьnьz?

— Ol kisiden de әzir amanвьz.

— Ым... Ым... От апартуньс... Партыја ајтады тојьс виз ајтамьз электирленыв керек, телепона-
нув керек, радьжорьжкатыаланув керек, қалқоз
вастьқтарь осынъ истев керек деп. Ал sender
еки көктің арасында сыналыр аыр көр қатын
алув, қалың мал берув, ақсақалдарды, ески адам-
дарды қақтауды кеңесесиндер. Отьроған құрт
аң-таң. Өтеген де ес теңе деј қојоған қоқ.
Бирақ қара sur қигиттің сөзинің ичинде „ақсақал-
дарды, ески адамдарды“ дегені Қаржекеңе қат-
ты тийди. Тipten сол Қаржекеңди қуртувоја кел-
ген адамдај көринди вилем:

— Сыраоьм, валам! Мунда менен өзге қасъ
қеткен адам көр көринвейди. Мен вольсам ақ-
сақал емеспин, наоьыз қалқозсының өзимин. Қал-
қоздың арьоьн қаздырувоја ынтам мен истев
қурген кисимин. Ось қайында да сол егистің әңги-
месин сөјлесип отьр едик деп сының ајта вастајды.

Қара sur қигит сылымына от тутатыр қатыр:
— Какоеј сен ақсақал емес! Сақалың вельне
тисип туроғаньн кимнен қасьрмақсын. Сақалың
вар ма? Вар. Көринип тур ма? Көринип тур. Дақь
омьравыңа тисип тур! Сондықтан оны өртеп қи-
вермесен қасьра алмајсын. Әм сондықтан мына
сыналыстарыңда ақсақалдар сыналысь вольмақ-
деп минвелетип тастады.

— Endi qajtemiz cъraoъm, saqaldь Sьjpaniskij alduvumъmъz kerek pe?

— Aldьrtmasaъ da, qьrqtьruv, qьsqartuv kerek. Qalqozcъoja usav kerek.

Budan kejin qara sur cigit ьziniъ kim ekenin nege kelgendigin vajandavoja kiristi:

— Men Rajkьmnen kelgenmin! Mandatьn ьj-dik! Rajkьm Kьrim cьldas qol qojojan. Men senderdiъ ortalaryъna kak partkьm, kak Palet atdel kelip otьrmьn. Men aqsaqaldardьn saqaldaryъn cьlpildetip qoja almajmьn. Men partьjanyъn cьlb men ajnьmaj tuvra cьyremин. Senderdi de solaj cьyrgizyvge mindettimin dejdi. Sьziniъ arasьnda Kьrim qol qojojan dьkьvmentin kьrsetip tastajdь.

Dьkementi durьs. Rajkom „1-maj“ qalqozьna partьja cьcejkesi etip cьiveripti.

Qara sur cigit sol kectiъ ьzinde varьbq 280 yjdiъ vala-caojasьna dejin qaldьrmaj cьjnatьp aьp, vajandama cьasadь. Taoъ da dьkьvmentin suvьrьp aьp, manaoъ ajtqandarьn qajtadan toьbqtьrьp sejledi.

Cьjnalьs volsa suraqcьz ьteme, ьr kim tyrli surav verip cьatьr. Kьvisi:

— Egin piskence ykimetten astьbq aluv ireti qalaj voladь? desedi.

Qara sur çigit bul suraqtardь çыпастььр
biraq çavар verdi:

— Çoldastar! Suraqtarьндь uqьm. Senderge
qьsқasьп aйтqanda nan kerek qоj. Olaj volsa
men onь orьndajьmьп. Meniң Qьzьl-orда ukime-
tinde vilmejtin çerim, tanьmajьп adamьm çоq.
Əsirese altьп kymiske astьq, nəse veretin dy-
kender men tanьstьqьm ɵze kycti. Olardьп
ortasьnda qadьrьmda tɵmen emes. Sondьq-
tan sender varьbьq altьп, kymis, alqa, çyzik,
tyjmeleriңdi uььmdastьruvlarьп kerek. Men onь
çazdaj icyvge çarajьп kyrcetke aq unqа aьr-
vastar əkelemdе verem-dedi.

Munь esitkende erkekte çaқь qoқojala qоj-
maqan men Qajrekeңniң yjindegi cesej vasta-
qan bir top əjelder: „veremiz, tyjme, tanalarь-
mьzdь. Pьsьqьsьbьqqa çetkence aяajьпьmьz çоq.
Balalarьmьzdan sadaqа ketsin“ dep cuv ete
qalьstь.

Qaj qalqozcьda vasьbьp çatqan altьп, kymis
var dejsiz. Kezi qarajoqan tam syzedi degendej
bir gəp taқь. Top vastar, qostavcь volьp çy-
gen Qajrekeңniң kempiriniң de vetine ustaqan-
пь Qarьboјasьпьп omьravьndaqь onдь, vesti kyj-
mis teңgelerini artьq pələndeј ecteңesi çоq.
Əjtevir qara sur çigittiң avzьп toltьrьp səjle-

gen sөzderin tavdaj kәretin сьојar... Mymkin keј birevleri „сoјarьdan kelgen ykimet qој, az ојana tenge-tabenderimizge-aq kәp dьnije әker verer, qadьrьn salar“ dep ојlaојan сьојar. Әјtevir qalqozda var сьltьraq taң atqanca сьјna-льр qara sur сigit aldaоь taң atsa azanь men attanbaq boldь.

Kәp volьp qoloја aloјan соң vitрејtin ne var. Тьп војь сьјnalојan сьltьraq ves qadaq volьрть. Qara sur сigit monсаq tananь tygel сьјnar Qьзыl-ordaоја qajta сәnelipti. Sol ketken војь men qara sur сigitten qavar сoқ. Un da сoқ. Сәceјkede сoқ.

Buloqьјoјanь qol qојьp dәkyvment bergen Rajkәm Kәrim bilmedi dejmiz ve? Әvden bildi. Ves, on kьn әtreј-aq Әtegen eki tabaq qaојazdь qajqajтьp qat сazојan. Biraq, ојan рәlen edi dep yvәс qajtarојan Kәrim таоь da voloјan emes. Mini Әtegenнiң Rajkәmge kydiktenip qaravьньң bir sevevi ось. Ol әri-veri ојlandь da „Deni durьs Rajkәmnan осьndaj сumьs сь-ојar ma edi“ dep toқьraj veredi. „Yjimde bir qьзыm var, ol munan da soraқь“ degen eken bir eser. Sondaj-aq qara sur сigit сoқaloјasьn „Maj“ qalqozь sol војь men сәceјkesiz qoloјan сoқ. Әtegenнiң ось Qьзыl орdaoја Rajkәmdi

izder cəsarətniñ ~~aldında~~ qalqoz ekinci „çəsej-keni“ taqı da qasırıp alıjan. Ajta ketejik:

E diñ egis basın çajlavıja əvden kəcip vol-
oıan kezinde Əvdirazaq degen azamat keledi.
Basında iclərə, ajaqında qıjsıq tavan etik,
ças kelincekterdi kərgende murtın cıratır,
kəzin syze veryvcedi desedi qalqoz çigitteri.
Ot tildi, orağ avızdı Sultandar vastar cural-
oıan çerde Əvdirazaqtı „Cəngi çəsejke“ dese-
di eken. Əvdirazaq əjelderdi ajnalır cıqraj
ma, əlde əjelder onı çyrge çerine avısa ve-
reme, bul eki arası vizge qaraş, əjtevır el
avızındaş əngimege qaraşanda Əvdirazaq
əjelder tovnıñ mañajınan uzamavcı edi de-
sedi.

Bul kyni kyn vata 3-virijgadidegi Bazarkyl,
Çəmiñlə, Kılac taqı bir sırtı kelincekter avıl-
oıa kele çatadı. Añdır turoıandaj arttarınan
quvoıan Əvdirazaq terlep-tercip əreñ degende
çetedi. Taqı da murtın cıratır, kəzin sy-
zedi. Əvdirazaqtıñ qılsıqın vajqaoıan Bazarkyl
söz ven qaoır.

—Çəsejkeniñ qatındar ycin eñbegi az emes.
Yıge varsaqta, tyzge varsaqta qosarımızdan
qalısraj-aq çyr oıoj deıdi qasındaş bir kelincek-
cekke.

—Qajtsin endi. çəcejke volojasın, kərcilikke qızmet istemej volama dejdı Bazarkylge kyle çavar bergen kelincek.

Bul kezde çuqırsuvdın çənin tava almaj kele çatqan Əvdirazaq öleñdi aqırtıp qoja veredi:

Əj Bazarkyl, saqırqanda tursañ netti,
Mojnıñdı menıñ ycin bursan netti.
Ajırpa ças pen çasqa ojnıp kylyv,
Kylyvge bir az savır qılsañ nett..

Men çyrmin kyni tyni vaqıptır seni,
Qalajca eskermejsin sende meni?
Savartıñ bilmejsinin ne ekenin,
Çoqpa edi sizge ec kimniñ yjretkeni.

Dejdı. Çel sözden çənis kərmegən Bazarkyl qalaj qarap qalsın. Qasındaq kelincekke kybir ete tysip cubırtıp qoja veredi:

Erigip Əvdirazaq kylgenim çoq,
Bekerge vilegimdi tyrgenin çoq.
Kezinde arıq qazuv, egin egyv,
Erigip sen sıjaqtı çyrgenim çoq.

Egistiñ soqa saldıñm çazbojına,
Salamın var kycimdi azbojına.
Qalmarktı moldalbojıñ savap dejsin,
Moldanıñ vajlanvasrıız qazbojına.

Munъ esitkende çajrandap kele çatqan Əvdirazaqtıñ tysine əlde qandaj acuv rajsda volojandaj, eki veti albırttanıñ sa'a verdi. Açaqça qaramağan Bazarkyldi taqtı da tojtarıñ tastaqtı-sı kelgendej vatıra-vatıra, qorqıtı-qorqıtı sөjlemekci boldı:

Ej Bazarkyl vilemisiñ kim ekenim?
Sөjlej bil ajtar sөzdin tavır çөnin.
Sıñlamaj çəsejkenin vetin tırnar,
Əziñe kər volmasın bul ermegiñ.

Der soñıqtı bir avız öleñ men ıñıq kərsetkendej, kyc salıstırqandaj boldı. Munъ esitkende Bazarkyldin veti qajtır çigeri çasıqtın çoq sөzge sөz ven çavap qajırdı, kycke kyciti qarıs saldı:

Molda ediñ ças keziñde səlde saloğan
Bal acqan, kitap penen duva çazoğan.
Çuvıma çəsejkenen sadaqça ket,
Elimdi vıldıredi sendej azoğan.

dejdi bul Bazarkyl.

Bazarkyldin tilin kessin ve? Endi birdeme dese, şazarkyl odan da zorın sıjoğajalı tur. Samalı çyrgen soñ Əvdirazaq çoldıñ ikinci taravına tysti de qıjqajır çaloğız kete verdi. Çeñir sıqqan Bazarkyldi kətermelegen kelincekter: quroğır-aj moldalıqtın qajdan viletin ediñ. Sor-

льнъ eki ajaqъn bir etikke tьqtъn ojoj myldem dep samрыdap kylysip vara çattъ. Sol kynnen bastap Əvdirazaqqa molda degen söz qosъьp „Əvdirazaq molda sьjaqtъ“ degen avыlda kylkili əngime pajda voldъ.

Sol Bazarkyl men ajtъsqan kyni Əvdirazaq molda çoqalъp sьqtъ. Sol çoqtan çoq, əli çoq. Bul tuvralъ da Ətegen Rajkəmge qat çazojan. Qattъn icinde: „Əvdirazaq Cijelik molda volojan çigit eken. Bizdin tьrkini Cijelik Bazarkyl degen qalqozcъ əjelimiz ven olen ajtъsqanda acъlojan. Sol tyni qalqozdan qacъp ketken. Artъnan toъьq surastъra kelgenimiz de Əvdirazaq tipten partъja qatarъnda çoq, kineckesiz adam ekendigi ьrastaldъ“ degen sөzderi de var.

Ətegen Rajkəmge çaqъndaojan saъьn osъndaj oqъьjalargъ onъь vasъna kөvirek ujalajdъ. Onъь kөziniң aldъьnan keskinsiz qara men Əvdirazaq moldanъь sьvretteri elestej beredi. Osъ sьjaqtъ atъp ketken adamdardъ çivergen Kərimde elestejdi. Biraq Kərimniң Ətegenge elestevi de qъzъq-Birde uzъn voъьь, qavaoъь çavъq qatqan qara volъp kөrinse, birde yrgen qarъndaj domalanojan carъrac, vьlсьq sarъ aldъna adam çuvъtpaj sөгip-voqtap otъrojan keskinde kөri-nedi.

Yjtkeni Ötegen qalqozoja vastıq bolıyalı Kərimniñ uzın-uzın çazojan derektipteri bolmasa, özin kərmegen. Ötegen Rajkəmniniñ, Kərim qalqozdıñ esigin aşıp kərgen emes. Tek „voqtampaz, acıvı, zərli kisi“ dep çurttan estyv voynıca ojana onıñ sıvretin qıjal men torlap, aldına keltirmekci voladı. Biraq ər tyrlı keskinde kərine veredi.

Ötegenniñ bul sıjaqtı burcaqtalojan ojları Rajkəmniniñ sırtqı esiginen kirgence vashnan ketken çoq.

Aldınoy yjde bir buvat macınege vashojan qaozardojatırna tərizdi arıq qara çigit vılsıdatır mərđi vashıp çatır. Tereze çaqtaoy at çaqtı çijren qatınınıñ eki bıoyı cəmictey vıkcıjir sıoyıp ketken. Onıñ sırtıdatır asıoyı vashanına kəz ilespejdi. „Bul qaozardardıñ qudaj ursa da teñ çartı vızge varatın sıoyı“ dedi Ötegen icinen.

Ötegen tırna qaraoja çaqındap:

—Rajkəm osı volar çoldas?-dedi.

—İje, osı voladı.

—Səjlesıvge vaqtıñız vola ma?

—Ne ajtpaq ediniz?

—Ei çajın səjlesejin dep edim.

—Çoldas öziñ qalajsın! Çurttıñ sıñıvıvge

qolb tijmej otbrojanbn koremisin? Ajtar volsan atqa minerde savdalaspaj ajtrajsbn va tezirek! Kim kerek ezine dep cekip tastad.

—Acuvlanvañыз çoldas! Maşjan Kərim çoldas kerek dedi Ötegen.

—Endece kir anav esikke! dep qara tərna kəzin alarta tysip mərin tykiriktej verdi.

Bul eki arada bir cuvmaq qaşjazd̄ qavattar ustap Kərimniñ əzi de avbз yjge cəşj̄p qald̄.

Mər ustaşjan çigtin qasbna kelip:

—Syjindik! Mər vasyımaşjan qaşjaz qalmasıbn. Bərinde vyginnen qalmaj tygel çənel̄t. Kecer̄gi Kərajkəmnin̄ qavl̄sb̄n da ər bir qalqozoja çet-kizyvdi um̄t̄pal-dep qatt̄-qatt̄ mimveletip taps̄rd̄.

İcki yjden cəqqan kisiniñ Rajkəm qatc̄sb̄ Kərim ekenin Ötegen de bile qojd̄. Kərimge çaq̄ndar:

—Çoldas, sizge kirip səjlesyvge, az ojana el çaj̄bn ajtuvoja ruqsat vola ma? dejd̄i.

—Os̄ çerde-aq ajta ver.

—Men „Maj“ qalqozb̄nan keldim. Egin piskence el ɣ̄nojaj̄ ketip tur. El ac̄şoja vastad̄. P̄rodrom̄ctan qaras̄ndar demek edim.

—Men vilmejtin „Maj“ qalqoz̄ çoq. P̄rodrom̄c̄ verilmejd̄i!

—Çoq çoldas! Bir çaqdajın tuvoъъvasaң el mañın kørerlik mende bet çoq. Eñ volmaqan kynde on-on ves kyngе bir çerden astыq qarыз алып bermeseñiz volmajды.

—Bar endi, vasымды qатырма „Maj“ qalqozь-na verilmeјdi degendi tysinyv kerek çoј çoldas! Çardemge çiberген adamdarымьздыñ ystinen ötirik-өсек арыз çazasьндар. Baqqandarыñ pөle çoј özderiñni.

Budan әri Kәrim Ötegenniñ sözine qulaq asqan çoq. Icki yjge kirdi de esigin ilip aldı. Mөр vasыр ötrojan тырна qara da alарьр bir qarady da cuqсыjojan voјь мен qala verdi. Асу-вьнда kernegen Ötegen сыға çönelgende onыñ kekti көziniñ алдынан astыq kytip ötrojan qalqozьлардыñ çydev keјipteri көrindi. Oларға aralasыр keskinsiz qara, Övdirazaq moldalarda көrindi. Tarыs çavыр esigin icinen ilip аlojan Kәrimniñ de syvreti vурьнојьdaj vulдыr emes, çaңa qalрынca elestedi.

* *

Tastaj qarañoјь тын. *
Kyn vatardыñ алдында ojana quјьр ötken çavын çerdi tizeden vatpaqqa ajnaldырть. Poјьздan tysken Ötegen Suluv tove ыstansasьна sөл kidirdi de öть сылтьдаojan M.T.S. qa vetti tyzedi. Kevirdiñ çelimdej çavьsqaп

қојув ват раојь ајаојьнан тартыр ҫургизвејди. „Кә-
рим омьравдан ијтерсе, ватрақ ајаққа ҫавьсадь.
Netken sumдық“ дејди icinen acуль Өтеген. Бул
кезде Өтегенниң минип келген 74-сандь ројьзь
тунди қалтыратқандај бир ајқайладь да Тәcken-
ге вет тызеген војь ҫөнер кетти. Ҫарьқ от ар-
ва ватрақсыз ҫол мен тоқталмај, суринвеј, қа-
вьнвај кетип варадь. Қавась қатыһқы, тysi ҫа-
вьһқы Өтеген ел ҫатар алдында M.T.S. таојь
Сәкирдиң ујине келди.

Төрги ујде бесиктеги вала ингәләјди, Сәкирдиң
әјели алдыһојь ујде қазанның маһында ҫыр. Өте-
генниң карсаојан тырин көргесин Сәкирдиң әјели
де вурьһојьдај қурдас деп қылҫақтарлық ecteңе
ајтқан ҫоқ. Тек ојана:

—Әј саојан не волојан, тysiң вузылар кетишти
ојој. Сырқаттанојаннан савмьсын? Әлде карса-
ојандики ме? деп ветине уһildi.

—Ҫәмийлә Сәкир қайда?

—Кеңсе ҫақта.

—Тун ортасына дејин онда неојыр вайланьр ҫатыр

—Билмејмин әјтеvir, кечеден вери ҫурт кеңсede
Pәlet әтел келди деј ме, бирдeme desip ҫыр ојој.

—Pәlet әтел? Келди ме? Кәzir кеңсede ме?
Сьһва Ҫәмийлә? Осьһь ајтть да ујден сьоја
ҫөнелди. Келгендегидеј emes, воlvьрамая рьсьық

сықты. Оның қатқан қабағына әлде қандай қаңа асар пайда болғандығында сезildi. Қәмілә оны толық тусинген қоқ. Бірақ sodan ылажоың çerde Pәlet әtdel degen söz оның да қырегіне қылы тіjetin boldы.

Кеңсенің ісі сyttej қағық. Түркі үjde, төрдің алдында ат қақты, іjmek мүрүн қара торы cactы қигит отыр. Оның айналасында Әтегеннің өзі тапыттын derektir, аоыраном Қайлыбай ulдары, Сәkirlerde отыр.

Сactы қигиттің алдында толыр қатқан ылакнот Аоыраномның әңгімесін тыңдап-тыңдап алды да ылакноттарына қазады. Mine Әтеген kelgen кеңседегілердің отырысы осы ретте еді.

—Den savma Сәkir?

—Сүkir, өзіңде sav keldiңbe? Bizde seniң қағыңды кеңесіп отыр едік. Қақысы қеттің. Мына отыроған М.Т.С. Pәlet әtdelinің нәcәндигі Әвдібек қолдас. Тапыс деп өзінің алдынан қол берді.

Әвдібек қылы қыз вен Әтегеннің қолын қысыр қасынан отын ұсынды.

Bul kezde өзге әңгімелер тоқтап қурттың вәрі Әтегеннің авзына үңіlisti.

—Astық ala aldыңба?

—Kim мен сөjlestiң?

—Kәrim ne ajtady?

—Əveli sonıñ ɵzi men tilge kelė aldın va? degen suravlar an-aqtan qardaj vorap atır. Səzin tındata almaj yrgen Ətegen nesine toqtalsın, esitken kɵrgenin monaqtaj tizip, soa verdi. Munıñ artınan Əvdibek bir sɵrɵra suravlar verip, vylaknottarının birine azır aldı da:

—Irenime Ətegen oldas. Qanca ıbsısadarda azoana maldarın ısa umsamaoandarıñ aqsb-aq vortı. Erteñ-erte men qalqozın ajıt. Səlem ajıt, maldarına vekem volsın. Men vugin tynde Qızıl-ordaoa yrem. Bes kynnen kejin at arbaıd ajlap kelip 40 sentiner astıq alıp ket. Oan dejin qalajda volsa əzirlejimiz dedi.

Munı estigende Ətegenin ancalıqtı uvanoanıñ ajtır etkizyvge volmajdı. Betine an yğırıp, qavaoı kynde j aсылр sala verdi. Caraoan, aqsoan vojdın ornına kenetten otı igerli ızuv kyc tuvdı. Muncalıqtı uvanoanıñ Ətegenin ɵzine de bilingende j voldsı.

Əvdibek saatına arap:

—Mini yc volıp alırtı. Men vazalaoa sb-uvın kerek-dep otıroan ornınan qozojala bastadı. Bəri ajnalıp dalaa sbıqtı. erdiñ valsoı volmasa kynniñ rajı ɵzgergen. Namaz-

diger əletindəgi kəcken eldej tirkestenip ətir çatqan qojuv qara vulttar arıbr vitken. Aspan acıq, tas təvede aq tañdaqtanbr qus çolb çatbr. Andaşajlaşan qalın çulduzduñ icinen yrker sonav vatstan kərinedi. Temir çol voynında eki-yc çerden cam çılbrajdu.

Əvdibek pen qoc aytısqan Ətegen Cəkir men ekevi yjge vet tyzedi. Ətegenniñ çyrisi cıjraq.

Manaşbr rojızdandan tyskendegidej emes, çelimdej çavısqan valcıqqa ajaşın çençirmej, Cəkir men çarbsa çyrdek vasadı.

Ətegen Qızıl-ordadan qajtqan vetinde Əvdibek pen kezdespese, saqat ycke dejin otbrbr cecilip səjlespese qandaj volar edi?

Onıñ icindəgi çalınnan bıtıq qajnaşan acıv, yci qıjırb çoq cıvar çatqan qıjaldar təkete dənbekecipej çatqızar medi? Cəkirdiñ yjinde vygingidej tınc ujqtar medi, carcatpastaj tətiti tys kirer medi? Çoq. Munıñ biri de volmas edi.

Ətegen təkete tys kəripti. Tysinde çaqısb-çaqısb is kəripti. Tañ atbr, kın cıqqan eken, qalqozıja varıjan eken dejdi vastıoj Qajrekeñ qart volbr aldınnan cıjırtı. Ətegenniñ nazarına yñiledi eken dejdi. Syjtse qıvanıctı Ətegen

kylimsirepti. Онын ezyv tartыр cыmьoяaньна
варьq cурт kyлипти. Өтеgen uзақ cөjлепти. El
qulaq qaqрай тыңдапты. Ең аqырында quванoяан
Qajрекен:

— Muradьa cет cыpaoьm. Bir tarcыьqтың bir
кеңчилиги degen ojoj. Çetisip ketemiz. Bul kynde
umьt volar dep cыripti.

Kej birevler Өvdibek әngimesin esitkennen kejin:

— Cirkin azamat aq eken!

— Bizdiң ырыcымыз cыoяar!

— Neqьpты oсындаj bir azamat kelmej?

— Өmiri uзақ volььn erdiң!

— Keledi dejdi ojoj, өзinde uzamaj көрermiz
dep cuvlapты.

Өtegen таң atqanca әлde ne тыrли qызыq тыster
көрипти. Көvisi cыm-cытырыq. Bираq өз авыьна
варoяан cерin аjнь qatesiz oяанысьна cөjlej tur-
ды. Cәkirge көrgentysin аjтыр cатыр:

— „bstansьzдың тьsine eki qarьs vөz enedi“
degen ojoj. Көrdiңbe, catarда oялаoяан oьmнөң
tygel тьsime kirgenin dep kylimsiredi.

— Ijә, ne oяlasan, sol тьsiңe кирetin көrinedi
ojoj dep Cәkir de qostady.

II

Cetsiz- ceksiz теңizdej cалpaq cатqan кең
dala. Sol dalаның ветinde qызыр cатqan qьruvar el.

Qызық емеј немене, сол бир җатқан кең дала тutasынан егiske ајналојан сыјақты. Алты җыз gektir оңај ма, көз җиверип қарасаң җыртылојан җердиң иргеси көк пен нағыр қавысады. Батыс beti нув қамыс, қооҗайы көл. Сымылдап усқан ујрек, қаз көк cатырға вој созыр biri қалыр, biri озыр көтерiled cарықтар, қанаттары суылдап қайта оралар көлге қонады.

Ғердиң сәни el, elдиң сәни қалқоз, қалқоз сәни өз icinde.

Авыл ici җық қайнар, суылар җатса бала ойнар байтақ бутин бир қалқоз, биткен болса җерди ајдап, арықтан сувы төңбекcip ақыр җатса ол да ойнар. Қуванса җырек, is сезип көз салғанда авайлар, иргеles җақын МТС төккеннен соң мықты кыс, тырақтыр ketse el җайлар, будан артық не рақат, будан артық қандај бақ? Мундај кyнди көрген соң, өмирдиң бетин билген соң җасарар calda җайрандап. Yjde отырыр сыојалар, қавын җамар кемпирлер yvhlemeј ағлалар. Олај болса оқуvcым Қайрекендеј қартты да деј алмаймыз қартаяды.

Endece сән дегениңиз осы емес пе?

Әлине осы. Ғаңақты айтқан кең егис „Май“

qalqozynň egisi. Anav qalň avyl sol qalqozynňz volady.

— — —
Kyn qoňyr salqyn samal çel. Soqqan lep kældegi qalň quraqty tolqytyr calqytdy. Qajrekeňniň qojuv saqalyn da tolqytdy. Qajrekeňniň turqan çeri ystinen ot arva çyrgendej vijik toqan. Oň çaqynda ezi vastar qazdyrojan keň çarmadan „Kök suv“ dň kęgilçim suv vettesip aqyр çatyр. Aryqtyň qujysъ telegej teniz, ajdın kıl. Bul kyriciň egistigi. Qajrekeňniň kóz çiverip qarap turqanъ da sol egistik. Qaraqçy-daj qaltıjыр, vytin bir vęgettiň vasyр bir ezi çajlap ne qыр tur dejsiz qoj- çavap verejik:

Sur esegin ыjqqa cuqylap kyn sajn arыqty bir çaqalap ketyv qartıň kępten bergi kadesi. Özge caldardaj dęreti vuzыльр, namazъ qaza vor, vara çatqan çoq. Endigi qalqan azqana emirindegi eň qyzyq kęretini de anыq. Sondыq-kan onыň dem alыр voj kęteretin çeri kęziniň de kęniliniň de suvsynып qandыratып çeri arыq. Qajrekeňniň sыъ men cынып ajtтыramып degen kisi arыqtan kezdestiryvi, eň әveli әngimeni arыqtan vastavъ kerek. Sol vęgettiň vasyнда otырыр, mыnav çarmanыň qalaj qazylojanып qyzy-dыrtыр sęjlep veredi.

Erkekten vaxım eņbek eiken, ketpendi qı-
l̄staj oınatqan kolderin maqtajdı. Mına turıssı
da sol kyndegi saltı.

Tar osı kezde avıl qaqtan uc qajav kele
qattı. Bulardıñ ortadaoı uzın voııssı p̄let et-
del Əvdibek, oñ qaqtaoıssı partıya uımdastı-
rıvıssı bıbrajım, endi birı qalqoz vastıoı Əte-
gen. Bular avıldan sıqqannan-aq sonav turıjan-
nıñ Qajrekeñ ekenin bulcıtıraj tanıoıan. Əngi-
meleri de sol kisi tıvralsı -edi. Uc cigit qaqnı-
dap qaldı. Davıstarı sambrılap koldi qañoı-
rıqtıradı. Biraq olarqa qarttıñ nazarı avatın
emes. Bul kezde Qajrekeñniñ qanqıjır denesi
turıjan men qıjalnıñ qajda ekenin kim vılsin.
„Tek arıq cetsin, mñ gektı degeniñ ozi ajtır
ozi sıoıadı „dej veretın sonav“ Nən saj“ voıın
qaqıalar cırgende sıoıar... Qıza-qıza cıjrik
qıjaldıñ dajarlıq taqırdına sıoıır ketpegenine
kim kepil dejsin. Ne kerek uc avı əvden taja-
nır kelgenince sezgen cıoı.“

—Salavmalıj kım!!

—O, o valıj kımussalam!

—E Qajreke ne oıır aıbrajır tursın?

dedi Əvdibek.

—Kyndegi adetim oıoj qaraoıım.

—Tipten ajqajlamasaq sezetin emessiz oıoj?

—Esim özimde çоқ, ојѣмнѣ узар кеткенин өзимде вайқамай қалырып - дейди муртынан кyлиp.

—Kyj қалаj ақсақал?

—Әвдиқан несин сурайсын. Өзине белгисиз çай бар ма. Қалаjда болса қалқозды вьыл „Internatsanal“ дан оздырғалы çатырмыз.

„Internatsanal“ Қызыл-ордадағы кyриç егисиниң себерлері Кәреjистер қалқозы. Екi çылывоjында кyриçтиң астында қалыр атақтары сьққан; ол да Сүлүв төве МТС ына қарайды. Мына Қажрекенниң аjтыр турғаны да сол „Internatsanal“ қалқозы.

„Internatsanal“ дан озув деген оj Қажрекенниң васына өткен қыстан вері мьқты ұjалаған. Çатысада турса да озув çолын салғастырады. Узақ оjдың ажағы осы мына арьққа тирелген. Енди мини қарттың васындағы кyни кеçегі қыял, вyгин көз алдында. Өз дегенін Әвдйек қостайтын соjған соң енди қазықан арьққа mise etпей, Нөн сайды авзынан тастамайды.

Қажрекенниң çаңа çоспарын Әвдйекте виледи. Кerek болса çағын ардағана ақсақалды өзін ертир вьыр қайтқан. Қажрекенниң çаңағы „оздырам“ деген сөзин еситкенде, Әвдйектиң

de көз алдынан „Nән saj“ бир elestep өtti. Az kylimsirep turdy da:

—Qajreke vajqaňyz „Asatpaj çatыр quldyq“ degendej kyn ilgeri ozamyz dep çyrip, soňbra ujat volьp çyrmesin. „Arьq aňыр, semiz cьqja көriňizder“ dedi.

Budan әri Әvdibekter uzaq turojan çoq. Ças baladaj Qajrekeniň arqasyn qaqtь da vөgetti çaqjalap çyrip ketti.

—Әvdibek! Nән sajdy esinnen cьqjara көrme qaraqьm! Tojdyň qьzьqь keler çьbь Nән sajda volьsyn dedi-esegine ketip vara çatыр Qajrekeň.

III

„Maj“ qalqozьnyň keňsesi ylken 3 vөlmeli yj. Eň typkirdegi vөlmede eki çerden volьskej aq sam qojьlojan. Oň çaq vosaqada qavьroja gөzeti, oqjan tajav qara taqta, qьzьl taqtalar tur. Eň cetinde çalpaq aqtaqtanь, vasyна sьrlь ojavmen qaz-qatar qьzьqь syvretter salьnojan. Birinci syvret aььrьlan, ikinci ot arva, ycinci aptamabel, tertinci attь adam, odan soňqьlarь өgiz çekken, çajav adam, eň aqьrь tasvaqa, çьlan, qurtqa mingen adamdardьň syvretteri. Bul syvretterdiň astьnda virijgөdilerdiň nөmirleri, soňqь bes kyndikte qьrmannan pynkitke astьq tasьojan sьjьrьlarь çazьlulь.

Acañdav kelgen aq quba çigit çañaojы syvretterdin astыna yñilip turьp:

—Çarajды ycincim aьpьpalannan әli tyspepti ojoj dese, Өtegenniң oң çaqьndaoь otьrojan Aman qьzara ьertip bir qozqalьp qojды. Aman ycinciniң birijgәdiri. Munьqьzara ьertip maqtanьp qalqanьn Өtegen seze qojьp:

—Әj, әj çoldastar mьnanь qaraңdar. „Ycinci“ aьpьpьlannan tyspepti ojoj“ degenge kәjlegine sьjmaj otьr dep ilip ala çoneldi.

—E, nesi var? Aьpьpьlanoja minse әr kimder aq maqtanar. Tas vaqasьn tьrbaңdatьp çyrgen Çysipvektiң altьncь birijgәdisinen qudaj saqtasьn dedi nasattanqan Aman.

Çysipvekte yn çoq. Kezekti sөzin çibermej birdeңe dej qojajьn dep edi, avьna çavar volarььqtaj ecteңe tyspedi. Onьq ystine otьroqandarдыq kylkisi de Çysipvekti çan çaqtap ceңberine aьp avьn actьrmastaj edi. Sol yndemegen vojjь men aldьnda otьrojan Qajrekeңniң kәleңkesine tasalap qala verdi.

Otьrojan çurt birьqojaj өз qalqozьньq adambь volsa Çysipvek arсьzdьq qьlsa davirdеңe dejtin edi. Biraq olaj volmaj otьr. Kece „Maj“ keңesiniң çalьp sajlavь өtken. Al mьna vygingi çьjьn avьldьq keңestiң pilenymi. Munda irgeles

keç qalqozdın adamdar var. Onın ystine ana 75-35-razijezdin tørt çumьscylar taqь kelip otr. Osьnca sьjьь qonaqtardın alьnda orьnsьz ar-sьzdьqqa salьp birdenə dej qojuvəja Amanın adamcьləşь vaspadь.

Çaləbzəq: „Ant atqan aj, tьm volmasa qonaqtar çoqta ajtsa qajtedi eken“ dedi icinen kyvirler. Bul Çysirvektin Amanəja əkrelegenime, volmasa icinen volsa da bir kyvirler qalajьn degeni me, kim bilsin əjtevir Çysirvektin ojb-na çənaqь sөzdin tyskeni ras.

Çьjnalьs acьləjanca çurtqa ermek kerek. Birijgədirlerdin tasvaqa mingeni ajьrьlan, atqa mingeni de qalmajçatь. Sөzden sөz tuvьp vьltьrəşь kelgen keskinsiz qara da avьzəja tysip qaldь. Varьq qatьndardın tyjme, tanasьn sьrьrьp əketkeni mьqtь bir kylki voldь. Əvdira-zəq moldanь da çigitter bir sьrьra çerge aparьp tastadь.

Keңsedegiler keskinsiz qarань əngime qьl-qanda Qajrekeң otrəjan orььnəna kerik-kerik kylip vasьn sajqar:

- Qudaj ər vaçьtta osьndaj saqtasьn dedi.
- O, Qajreke nemene?
- Nege kyldiniz?
- Nege vasьnьzdь sajqadьnьz?

— Neden saqtasın dejsiz qudaj?

Çarьrlap suravdь çavdьrtьp çatьr. Qajrekeңniң munьsьna көbisi tysinip otьr. Əjtse de öz avzьnan estigen Qajrekeңdi syjetin çigitterge qьzьq көrinetin sьjaqtь.

— Oj qudaj-aj ne volьp qaldь dejsin.

Ana keskinsiz qara nemeniң vьltьroqьsь meniң de oqьma tysip otьr. Qurqьrdьň tyjme, tana men qurьoqanь çaqьsь volьptь. Əjtpese mьna saqaldь kyzep tastap, cunaңdap otьrar ma edik, əlde qajter edik-dedi saqalьn sьjrap. Qajrekeңniң bul sözün estirtkende çurt taqь da duv kyldi. Endi əngime Qajrekeң çaqqa vьjьstь. Qart Qajrekeңniң öz көzince onьň kyни kece qalaj çyrip turqьanьn, ne ajtqanьn, arьqtьň vasьndaqь çumьstarьn ər kim ertek tərizdi sөjlej vastadь. Sөjlejdi de kylisedi. Kylgenderge qosьla Qajrekeңniң özi de kyledi. Kezek bьbьrajьmoqьa keldi:

— Men Qajrekeңdi көrsem onьň oraq aldьndaqь bir sözi oqьma tysedi. Tyste azqana tьnьoqajьn dep kyrkege varьp qьjsajьp em, bir vaqьt Qajrekeң keldi:

— bьbьrajьm saqjan aqьldasqalь keldim-dedi.

— Ne tuvralь?

— Əvdibekke varqьm keledi.

— Ne çumьs pen ?

— „internatsanal“ dan ozamьz desem-dejmin.

— Budan basqa җумьсьһьз бар ма ?

— Бар волқанда қандај ? Ғазојь турым ајт-қамьн озамьз деп. Endi барьр оздық desem odan артық атаһның сekesi kerek pe? deпти Qajreken.

Qajrekenning bul sьjaqtь әngimeleri tolьp җа-тыр. Munь „Maj“ qalqozьның җас balalarьна deijn avьzdarьnan tastamajды.

Bul buvryl saqaldь qart җась җetkende vala саоја уcin ојьнсыққа, еrmekke ајnalожань emes. Mazaқта emes. Mazaqtarьық cal kerek bolsa butьна sijip-тысыр отьројandar azва. Aqsaqaldь Qajrekenning tyrindegi kәriligi volmasa, isinde kәri-lik җоқ. Qalqozдың җалындај җаньр туројан җас җigit, қыз, kelincekterining ortasьnda onьы vasta-ојан җумьсь, ајтқан әngimәsi ynemi җаqsььы-қа, tabьsqa җetekteјdi. Onьы ysitine таојь bir minezi: men ylken kisi ekenmin деп tartьььр qa-luv җоқ. Reti kelgen җerde арьық сауьр җатқан kelinderi men de әzildi gyvletip җyre beredi. Sondьqtan Qajreken otьројан җerde kyldirigi әngime ајтув, quvanьcta voluv, әngimege Qajreken-ning өзinde tarta otьruv җас җigitterge salt volојan.

Qajreken burnaојь kyni Suluv tovede volојan pәlet әtdel җьjnalьсььна qatьсьрть. Qalqoz vas-

тыоъ Өтеген мен бирге Өвдивектиң өзи қоса са
қыртырты. Сондаоъ әңгимени Өтеген ајта келип:
— Өвдивек сөјлер-келіп вијыл „Internatsanal“
дан „Май“ озды, қалқозсының алды мың қарым
буттан кыриц алајалы отыр-дегенде Қайрекеннің
көјлеги қелпилдер, бир отырында сыдај алмай отыр
eken дейди.

Мини көрдіңизбе Қайрекен туvралы сөјленетін-
сөз. Көңіл көтерув үсин сәјақты болса да сын
мақтанасында оны адал көңіл мен мақтан, көте-
рув вольт сықадь.

Pilenym myceleri tygel қыжалыр волајан соң
мәңилис асылды. Бүгінгі қаралатын мәсеle онса
көп емес, узақта емес. Наказ кеce саялавда
оқылајан. Қана саяланқандарға көрсилік аманат-
тарып тартылајан. Бүрүнқылардың варлық кемсі-
ліктерін tygel көрсеткен. Endi тек авыл аткөмі
ақасын атав керек. Erтең Қызыл-ордаға авдан-
дық сиезге қыретін делегатарға mindetter тарты-
рув керек.

Авыл аткөм ақасын белгілеп қылып волајан
қоқ. Көмынестер қыжалысында ујоғарылајан
екрінди Қанәддильди pilenym бир дауыс пен қавыл
etti де қојды.

Авдандық сиезге саяланқандар тоқыз киси.
Оның бири Қайрекен. Қайрекен әри делегат, әри

depuvat. Oтырақандардың бәрі қавылыр осылардың қулақына сижезде сөйленетін сөздерін қуыыр қатыр.

—Қулыр алынды деңдер!

—Рәтепон салынды деңдер!

—33-қылыр 1100 вас усақ мал вылы 42140 қа қетти; ала қаздайалты - ақ қозы өлди дегенді ұмытпандар!

—Тавар қетіспејди дегенді де айтандар!

—Мектепке әјнек қетіспејди деңдер!

—Кітап көзет келмејди-деңдер!

—Балаларға вәтенке керектігі айтылмай қал-
масын! Осы сыяқты сөздер қан-қақтан сампыл-
дар делегаттардың қулақына қуылыр қатты.

—Сижезге варувсылар бірі партыја ұымдасты-
рувсысы бвырајым. Ол айтқыған әңгімелердің
бәрін тездетіп қойын дәптерине қазыр алды.

—Ал енді Қажрекеңнің өзине не тасырамыз?-
dedi көр ічинен біреу.

—Қажрекең не сөйлетінін өзі біледі dedi кы-
линсиреп Өтеген.

—Біледі десеңдер білем! бвырајым senderдің
тасырақандарыңды сөјлер. Мен өз васым: мақ-
таулы қалқоз „Internatsanal“дан оздыр. Endigi
қылда озамыз. Сижез мақул десең айтқанымды
істе. Нән сајоға артыр сығарувоға қәрдemet. Ен-
çener сығар.

Sөр өз валась,
Кыриц тыз валась—

деген сөз бар. Өз валась сөр боложан соң қара сер кычин өне војь^а кырицке бере бермејди. Үс қыл егіп төртінци қылда авдарып егюв керек. Олај болса бизде кырицти алдақь қылдар да авдарып егювимиз керек дејмин. Бул сөзимди қолымыздь четкизювге северкер боложан Райком Сапарбекіпке де ајтамьн деди.

—Дурьс дурьс-ақ деген дауьстар сүв ете қалдь.

Отыројандар тарқар вара қатқанда Өтеген:

—Қолдастар! Мына Mansurdьн әјели кеце ул тавьр еди ојој. Бүгин сьлдақана сьјақты азқана мерекеси бар екен. Соқан сақырып отыр. Қыриңдер товьмьздь қазбай сонда варайық. Өзге құрт кытип отыројан көрinedi деп дауьстадь.

Бүgingи тојдьн қызыоы иcken ас, көрген сьйда емес. Бәри бир қалқоздьн адамь, сая берсе де, мај берсе де ес ким аяып тутрајдь. Қурттьн erteden сьлдақанадан кытетини ән-өлең, ајтьс, өздериниң белгилі қыјриkerи Байнас, Bazarkyl, Sultandardьн қарьсьн кыtedi.

Байнас қырыққа келип, қас тоқтасқан адам, бирақ кыни бүginge дејин қыьн тој-боложан қерде

əv-demej, qalojan emes. Əri aqın, əri ənci. Eñ volmaqanda „vajaqıya vələnceler men ajtısqa-
nım“ edi dep-aq tañ atqanca silteydi.

Оныñ ystine ekinci birijgadidegi atavlı ek-
pindiniñ biri. Соңоь ves kyndikte bulardıñ vi-
rijgadisı attыь adamnyñ syvretinin astыnda ca-
zuvlyь.

Bazarkyl de „Maj“ qalqozыndaqы tili cecen
davsy qoңыrav çyjiktiñ biri. Çaloqыз tili emes
istep ketse isti de eñserip tastajdy. Dalaqı
сыqsa ketpen ustaqan, çыьн тоjoя varsa bul-
buldaj sajraqan çyjik. Kezdeser çeri kelgende
Əvdirazaq moldanь qalqozdan ajdər сыqқан
da osь Bazarkyl. Ystinde qызы cuqıa pəlte, va-
сында cacaqы tögilgen qысым aq çivək kölegi
kөлbeңder bir kirip bir сыqыр çyr. Aq dıjdar-
ы çarqыldar, tanadaj közi çaltыldar mereke vol-
qan çerge əl varmasa, səni kəlməjtin сыjqıь.
Bazarkylдиñ birijgadiri manaqы ajьрыландаqы
Aman. Aman ajьрылannan tyspej, Bazarkylinen
ajьрыlmaj turqanda qandaj ajьsta volsa da u-
almaj oтыra alady. Mine vygingi tojda da tər-
diñ aldыnda kəsilip oтырып alьp cirene veryvi de
sonьñ saldarь.

Endi bir aqın Sultan. Оныñ sözge severligi,
ənge ustalyqы ec kimnen kejin emes. Bıraq

онь ветинен васьлатьн бир çeri *bar: birijgadiri çañа ојана pilenyumde Aman mazaqtaoçan Çy-sirbek. Soñoçь ves kundikte tarvañdaoçan tas vaqadan qutyla almaj мықты вәле vor çyr. Sul tan virьntasvaqaoçа onca mән vermevci edi, мына-ajtьsar çerge kelgende, азьрылан, ot arva armannь мықтысь voloçanьн viraq sezedi vatьрьн.

—Отьрмаңдар çigitter oçьндь vastaңdar-dedi бьвряйм.

—Batasaq —vastajьq! Kәne өleңdi ozьq virijgadiler vastasьn-dedi aq quva çigit.

—Amanoça verinçder çoldь!

—Ekinçi virijgadi de tartьньр qalmas!

—Tasvaqa mingender seçlesin!

Ajqaj сьqqanda top çaratьн çyirik Bajnac vudan әri сьdajalmadь. Qasьna bir çigitti al-dь da сьrqaj vastadь. Bajnactьн çasь toqtasçan desekte davьсь tarlan асрарть. Kөmekejden qьzьl tili sajrap çostьrta çөнeldi. Uv-cuv kylki, davьrlaoçan sözder tas төвеge uroçandaj vasьльр qaldь. „Kinge tijiser eken azamat? Әlde Sultanoça çarmasar meken desedi сьвьрlasçandar.

Bul kezde Bajnactar:

Bul tojda varma çoçpa Sultan qajda?

Әv, demej neoçьр оть osьndajda.

Qarsь оть, birijgadiniң isin seçle!

Bol endi ves kyndiktiñ sözini sajalal
dep saldı.

—Al, Çysirbek! Otıroǵız ortaqqa Sultanıñdı.
Bajnaqtıñ qanavın ber! degen davıstar cuv ete
qaldı.

Söz ajaqtıñdı nege soqtatıñdı Çysirbekte
Sultan da kyn vurın sezir otır. Degen men
yndemej qaluvdı lajıq kormedi vilem. Çysir-
bek:

—Söjle Sultan! Tartın va! Çıjnaısqa varsaq-
ta, tojqa varsaqta, bul ves kyndik aldımızdan
cöjovın qojmadı qoj. Eñ bolmaqanda ajırp-
lanıja vizde minemiz degendi ajt! dep qajrap
tastadı.

—Bäse! Bäse! degen davıstar qalıñ cuvdan
taqtı da estilir qattı.

Sultan otırojan ornınan turıp qarıqqa qa-
qındaqan çoq. Anav oñ qarq vosaqada qara
köleñkeden ajta verdi:

Отырмын мен де осында ақын ақпа,
Bolmaspın qarısqanda sözge taba,
El qatar sıvaqtan ordıq viz de,
Ne kerek bizden sizge endi qana.

Әңgimeniñ vası osı eken, budan әri söz
cijelenise verdi. Bajnac qazdaj kergen kem-ke-
tikti çıjnap tırıp ortaqqa saldı. Sultan da tar-

тыңар қалқан ҫоқ. Ең ақырда малателкеге
kyric vere alınaj, ɵtirik авырыр қалқанын де-
гendi de айтыр көрди. Munь esitkende Bajnac
вурьнождан да қутырта тьсип:

Бнтымаққа Sultan-aj көнвеймисин,

Өз ойна осынь ҫөн деймисин.

Өз минди көрмејсин қарсы савыр,

Tasbaqaja mingizgen men деймисин! dedi.

Duv kylki. Аңдыр отыраңан қулар көтеріп кетти.

—Tasbaqa ҫысипбекке сор boldь-av.

—Budan artьq ne volsьn endi?

—Sultanaja da мықты cider boldь-av, degen
davьstar toj qanatь көcirip varadь.

Ne desin Sultan? Tasbaqaja minbedim dep
qalaj ɵtirik айтсын! Тым болмаса ɵткен ҫумьс-
тың biri volsa eken, ҫаңа оғана кеңсeden өз
көзи мен көрип келир отыраңан ҫақ па? Оны
ystine ҫысипбек вьрийгәdisin tasbaqaja ҫа-
зувға ujojarajarajan-Өтеgen, бьвьрайьм, Qaj:c-
kenderdiң de төрт көзи tygel отыр.

Tojtaryьp отырды да Sultan:

Biz mindik tasbaqanь tarvaңdatьp,

Отырман ujalajannan ojoja ватыр.

Doqardьm ҫeңilgennen sözdi qojdьm,

Qalmasьz bul qalьpta мәңgi ҫатыр-dep
отыраңан ҫerinde ҫantaja кетти.

—Durьs keңes. Çeñilmese de Sultan atalь sөz ajttь. Çysirvektiң sanasьnda sanlavь bolsa aldaoь eñbek welyv toьna dajarlanuvь kerek dedi Qajrekeң.

Bajnactьң davьsь da, ekrini de kenetten ezgerdi. Əriptestiң çeñilis tapqanьna qanaoьat-tanьp doqarььp qalmadь. Taoь da davьsьn samoьar kөterdi. Sөz ajaoьp:

Өлең ajtqьm keledi qьjaldansam,

Men sөjlejın sөzimdi qavьl alsañ.

Qojsañ Sultan mendaoь toqtatajьn,

Çurt aldьnda miniңdi moььnьña alsañ, dep doqardь.

Еki birijadiniң ajtsь ajaqtaldь. Vaqьt bolsa erte, qьzьl iңir. Qalьң çurt ən, өleң es-tyvge qumartьp otьr. Endi qajtuv kerek? Baj-nactьң qarьsьsьna otьrarььq, davьsьna davьsьn, sөzine sөzin qarьsь salarььq kim var? Qьjnal-oьandardьң qьjalь osь edi. Brasьnda ajtsьqa aqьndььq ta, tapqьrььqta kerek qoj. Degen men çarьsqa tysken aqьnnьң, tavan tirejtin ornьqtь dөleli de voluv kerek. Bul çaoььnan qaraoьanda Amannьң coqtьq kөrseterlik reti var. Өleң kytken eldiң oььnda vuda çoq emes. Alajda Aman ə, degende alьp ucтьььq ete qojmaj „me-

nen vasqa kim var dejsin“ degendej kijip çar-
tır eceteñe degen çoq.

Ən artınan əni, söz artınan sözi quylər
turojan Bajnac qacanorı cıdasın. Əriptesti özi
izdevge kiristi. Tınbıqqan davsın varınca cır-
qar, Amanorja avız saldı.

Sultan menen volər tur bir az çançal,

Söjlespekke Aman men qıjalım var,

Top vasınñ virevi öziñ ediñ,

Tarqanñdı ycinci ortaorja sal! dep cıv-
maqtar tastaj verdi.

Qalqoz aqındarınñ ajtıb öz toında tıñ-
davcıların çalqıtırmaıdı, tereñ oj, çıjrik qıjal
tıvoıızadı. Qızqıtıradı. Sondıqtan Bazarkyl men
oajnaçtıñ ajtıbın uzaorıraq qısqartıaj çazsaq
Oquvcılarımızorja da çaqımsız volmas dejmiz.
Qalaj volsa tıñdaj veriñiz. Kezek Bazarkyl çen-
gejdiki:

Отыр екен әлевмет тамаcada

Ајтсам сөзім деп турмын çarasama,

Ајыб çoq сөјlejmin ycinciden,

Qatarınan qalmaıdı alasa da.

Bajnac:

Алдым qoloja qaojaz ven qalamымды,

Kөрkejsin деп tilejmin talavıñды.

Ətirik pe ras pa Bazarkyl çan,
Qurtqa mingen dejdi çurt Amanñıđ.

Bazarkyl:

Çibermejdi ycinci namısmığ,
Mende esittim qajnaoıa davısmığ.
Qalıq kötered maqtanır men nedejin
Çaqıb çaman çurt sınar ər isimdi.

Bajnac:

Çaqıb çaman çurt sınasa ər isiñdi,
Bajan etci sonda da mənisiñdi
Qanca ənım keltirdiñ gektirinen.
Salıb ortaıa qalqacım tavısmığ.

Bazarkyl:

Qatar tysip biz edik egin ekken,
Toqtalmajmın men daıb bul retten.
Nanbasanıbız suranıbız mamandardan
Gektirine keltirdik elyv tørtten (1)

Bajnac:

Boıbıa saı çarasır bitken tyriñ,
Qudaj artıq çaratır bergen bilim,
Bilemsin qaraıym ajtır ətci,
Ne maqlıqqa Amanñıđ mingendigin.

1) Elyv tørtten dep—elyv tert sentinerdi ajtađ.

Bazarkyl:

Bir ыылынып валась taj men qunan,
Durьs ajtsaң qajnaqqa sözge turam
Усқарь söz esitip ырмеңиздер,
Аманьтнып mingeni ажырылан.

Bajnac:

Dejsin qalqam viz mindik ажырылан,
Ажырылан сын bolsa men de turam,
Qaj sözine qalyqtып ыланамын,
Birevi qurt, birevi deјdi ылан.

Bazarkyl:

Bolsa ötirik bul sözim men ne oыlam,
Bizdiң Aman minipti ажырылан.
Әdildigin Ötegen özi ajtady,
Ne de bolsa sözine men de turam.

Bajnac:

Kөrispejmin qalqamav kelisemin.
Cek keltirmeј sözine көnisemin.
Аманьыыз ыajav ыр ыasьрмаңыз,
Birięgadiniң arasьn terisemin.

Bazarkyl:

Ажырылан aspanda qanat qaqqan,
Aman minip bul kezde öner tapqan.

Mastanasыз siz nege nev qajnaqta,
Çalqыз siz ve covьroja mine carqan.

Bajnac:

Tasvaqa emes mingenim eren çyirik,
Atta bolsa qujьroьn mьqtap tyjdik.
Çarьsqanda tьrvaңdap qala alinajmьz,
Sultandarqja ajtamьz viz de vijik.

Bazarkyl:

Maqtanvaңыз sizge teң vola almajmьn,
Men Sultandaj op-oңaj көne almajmьn
Ajьrьlan astьmda көkte çyzip,
Attь menen көrci vor qona almajmьn.

Тақь da div kylki.

—Çarajьn kelin vөrekelde. Maqsut mura-
dьna çet cьraoьm. Qanattььoьндь bir көrset-
tiң qaraoьm -dedi çantaјoјan ornьnan vas кө-
tergen Qajrekeң.

—Toqtat Bazarkyl çan toqtat naoьz ar-
сьz volmasa Bajnacqada kidiretin kezeң çetti.
Ras ajtasьn, aspanda çyrip, covьrlьlarqja vudan
әri esil sөzdi qor qьlvdьn keregi çoq dep
Aman bir çaoьnna ajqaj saldь.

Bajnactaqь kegi qajtqandaj qara көleңke-
den Sultan da vasьn көterip:

—Bajnac! „Çujrikten çujrik cıqsa ajaçı
tърър-търър etedi“ degen emes pe? Saçan da
tosuv var eken çoj. Biz at tursın ot arbaça-
da minermiz, sen qacan ajьrьrlançja ijelik eter.
ekensin? dedi kerk-kerk kylip.

—Kөrermiz eңbek vөlyv tojьnda! dedi Baj-
nac.

Qызыl orda
10—XII-34-ç.

ÇAQAN

„QAN TƏNİRİ“

„Qan tənri“ muz vurqanır, muz oranır,
Muz tylep, muz völenir, muz oralır.
Çamılr ertendi-kec muz körpesin.
Muz qarır, muz tykirir, muz cılanır.

„İjnelik“, „muzarıt“-asav „mycket“ muzı
Eçelden „Qan tənri“-quzdın quzı.
Ertegi el avzında „muzarıt-qoçam“
„Alrıs tis“, „ajdaçarır“-salçan izi.

Oqıçıçan „sarı çasın“, „kək cal“-cıır.
Buvradaj qavaq çavır küni-tyni.
İstıq kəl teriskejin ala çatır.
Syrlev çol keryvenniç çınıvaq sıır.

Burqanojan qarlı asuv-„tez“-asuvь.
Kejde vult, kejbora, de tez Dacuvь.
„Adьr-tьr“-çajdaq çer men „sьrtqa“ uct asьp,
Çalqasьp buldьraojan muzdьnь nuvь.

„Qas-keңes“ çarьs salьp eteginen
Tarьjqь çьr vor øtken ertegiden...
Çarьsьp, tolqьp atqan muz vulaqь
Sьldьrlap, suvsьn bergen erte kynnen.

„Qan təңri“ kerbez suluv, təsin kergen.
Muz tylep, muz burqanьp, mysindengen.
Muzarьt-muz, muzdь quzdan vərik kijip
Muz qarьp-muz atasь muzdan ørgen.

Eçelgi Pəmiriңde alaj-zalaj,
Muzarьtqa vasьn ijip talaj-talaj...
Maqtanьp „Qan təңiri“ ni ortaqa alьp
Aqsaqal Tən-can tavь, qart Gijmalaj.

„Qan təңri“ muzdan tylep, muz kijedi.
Burqanьp, muzoja vølep, muz syjedi.
Muz tavь-„Qan təңiri“-niң kəkiregi...
ijedi sonav qьtaj... Yndij eni...

Arçaoqь-Qacqar, Qьtaj, Maңoqul, Qalmaq.
Quldьq, kьn, vuqav-tusav, øtken zarlap.

Zalymnyň qandy azabyň, qattý azabyň.
Tartqan ol, ojasyr vojý ömir çaldar.

„Qan tənri“ talaj tarýjý ötkizgendej...
Talajoja tavsylmas çör ötkizgendej.
Qar calýr, muz burqanojan qoltýoýnda,
Davsýňdý aspanoja alýr çetkizgendej.

Qýtajdýň Qon-sýzandaj çýjangezi,
Aralar „Qan tənri“-ni volojan mezi
Ýskirik, qaharlý ajaz, çýndý voran,
Çol vermej çolavçýoja asuv „tez“ i.

Kerilgen tókəvvarsip „çeñbes!“ degen
„Çanyma çandy zattan kelmes“ degen
Kösilip muz көрpesin silke tastap
„Ec kim de ajaq vasýr enbes“ degen.

„Çandy zat muzoja velgi salmas“ degen
„Quzýma vatyryň da var mas“ degen.
Eçelgi muz vor bitken көkire gimdi
Ec kim de erlik etip calmas “degen.
Çolvarýs çorýtqanda çolda qalýr
Arýstan aqýroýanda çaloja o ralýr.
Suraryl alaj-dylej voranda vorap
Muzdý vult çolaj көci p, әlek salýr.

„Qan tәһri“ qavaoьnan muzьn tәgip
Nese ҫьl tartьtь ьzqardь muzoja cәgip.
Әcejin ermek ycin erikpese
Bilgen ҫoq anьq qarap ec kim kelip.

Biler-ed viraq ec kim kele-almadь.
Bet qarap qarь muzьn ҫeңe-almadь.
Surapь dolь voran yskirikti
Kycine „ҫeңemin“ dep sene-almadь.

Ajaoьn vatьrlьq pen vasa-almadь.
Qarsь amal, qarqьn qajrat ҫasalmadь.
Tili ҫoq tas ҫyrekti tavьjoattьn
Tuqoьjьq tьrki sьrn aca-almadь.

Alьsьr asuvtardan Өte-almadь,
Kerilgen „Qan tәһri“ ge ҫete-almadь.
Patsanь, Әmiri de, tәһiri de
Ec qaruv soqьr kyc pen ete-almadь.

Maңqьjean „mycket“ muzoja vara-almadь.
Muz tavdьn asav ҫoьn tava-almadь.
Tumsьoь tasqa tijgen mekiredej
Qaharь qar vorandь arandadь.
...Bir mezgil qaharь ajaz serpilgendej
Muzdь tav munarlanьr ҫelpingendej.

Muz kijgen „myCKETTİŋ“ de cekesinen.
Bas ije „çeŋİldİm!“ dep certİlgendej.

Muz cökken „Qan tәŋİrİ“ yndegendej...
Kynİrenİp, qucaq çaja „kim“? degendej.
„Va vatır! muzdъ-quzdъ, asuv veldidej.
Bastыŋ da maŋan keldİŋ vİl!“ degen

„Çыl vojlar çatыр edİm muzoċa cөгİp
Çatыльр muzdъ kөрpe, muzoċa toŋыр
Men çatqan tavыċattыŋ альввтып
Quvandыт aloċаныŋa muzdъ çeŋİp“

Degendej „Qan tәŋİrİ“ kynİrendİ.
„MyCKET“ te qulazыttъ muzdъ çeldİ.
Munar tav arнаына vulaq tavыр,
Qызыl tuv qadaldъ da tevİrendİ.

Muz tavoċa ajaq vasqan keçes erİ
Әdejİ arnar varoċan ekİspedİ ¹
Альсыр, asuv асыр, muzdъ vасыр,
Сыċmajлар, tav vetİne tarttъ çelİ.

Burqanoċan taoċъ мылqav muzdъ çeŋdİ
Oqсыър muzdan kijgen quzdъ çeŋdİ.

1) Ekİspedİ - ekİspedİjtsİje maċanasыnda. „Qan tәnrİge“
1930- çыль ekİspedİjtsİje varqan.

Çыл војылыр, voraпы oјnar, saloјan oјnaq,
Kөndirdi qudiretine muzdъ veldi.

„Qan tәri“ muz atasъ muzdan tuvoјan
Erte kec aлыр tөsin muz ven çuvoјan.
Muzdъ vel quvanъc pen kyñirengen de
Sъqыrlar qarлы voran saldъ duvman.

Muz veldiñ aқoјarыnda Alban eli,
Umtылmas talaj tartqan Alban ceri.
Bir kezde Sultan, Kөгidej, Aqalaqtыñ,
Qavым el, qalыñ Alban oјraпы edi...

Qalыñ el qasiret çivin toqыр edi.
Asuv vel arda kerdiñ topыр edi.
Ezilgen, qan çылаoјan, muñdanъsqan
Ças vыlav көz çanарь soqыр edi.

Aqalaq, arsalaңdap tasыр edi
Dyrecil uzыn sojыл sasыq edi.
Kөk çaldaj qan ceңgelin uvьstaoјan,
Çaпы arсыз, qaпы qara pasыq edi.

Tartылса domыrada Alban kyji
„Ajtъsqan,“ Qalmaq cecеj“, „Qыzaj vijі“

Bəri de ötken kynge kyvə volar
o. niñ qasiretten tartqan sñj.

Bul iske „Qan təniri“niñ özi kyvə.
Eçelden qalojan tarıjıq sözi kyvə...
Conçardñ, cñçyr valaq, Sultan, vektin
Tösine taqqan medel çezi kyvə.

Çar qavaq vijik cññdñ tasñ kyvə
Örkecti „esek artqan“, vasñ kyvə.
Toqñs qyr, toryr salyr, at ozdñrojan
Sultan men Kögidajlardñ asñ kyvə.

öz salsañ uzaq sonar ömir keryven.
Alñsqan borandata ömir çel men
Alvannñ accñ kyjli muñdñ sazñ
Ötkenniñ buldñr zarñ kyjin vergen.

Sol Alban qoltñoñnda „Qan täriniñ“,
Ömirge qarqñs tijgen zar „təniriniñ“
Qos qoldap çaññ ömirdin kyjin certip
Qutñlojan tñrñoñnññ var äldiniñ.

Çañarojan, masajraojan elin qaral
Qulrñrojan egis, veles çerin qaral

Muz tamcъ, muz qamcъsъn birdej soqqan
Muzart tav „Qan tәniri“niң belin qara!

Eñbekke qajrat qosqan erin qara!
Kymistej nurlъ saqъm өrin qara!
Kecegi qahar tәkken asuv veldin
Bygingi suluv çibek levin qara!

Kecegi kың әjeldin kycin qara
Istegen ulъ eñbekti isin qara.
Basqaroqan, aralasqan, өnimdengen.
Alçboqan „kыңdik“ atъ para-para.

Baqtacъ Bөгemvajdъn әnin qara
Qalqozdъn avqattanqan malъn qara.
Çarојаваq, tyssiz surојыlt оqсыraj оја
Sән bitken „esek artqan“ çalъn qarn.

Qalqozdъn qotanъnda qојъn qara
Eñbektin dıvman qызqan toјъn qara.
Muz tavъ „Qan tәniri“ ni çыrlaојanda
Өtkenin bir colъjsъn esine ala.

Өtkenin „Qantәniri“ niң qan qujadъ...
Uvlanqan accъ kermek zar qujadъ...
Qazirde alqavъnda cattъq kыjdin
Eñbegi nөsirlegen val qujadъ...

Alavь suluv saqьm nurьn tögip
Alqavь cattьq duvman kyjin tögip.
Qulьrьoqan vylistej vor vetegesi
Beli önik... Qьrь da önik, çeri de önik...

Burqanqan qarь asuv „tez“ asuvь.
Kejde vult, kejde voran tez acuvь,
„Adьr-tyr“ suvьq „sьrtь“ çajraьdaoqan
Bul kynde cьn eьbektiь bel asuvь.

Oqьsьoqan „sarь çasьn“, „kөk cai“ cьqь.
Buvradaj qavaq çapsa kyni-tyni.
Bul kynde kyñirenip, kyj tervelip
Cattьqtyь cьn ulasqan cьoqadь yni.

„Qan təñiri“ kerbezdenə təsin kerdi
Muz tylep, muz oralьp, mysindendi.
Өrkecti, keң alqartь kevdesinde
Terveldi cattьq kyji... Eьbek öndi.

Ataqtь sonav Pəmir... Alaj-zalaj.
Taoь da vasьn ijdi... Qaraj-çaraj.
Kylimdep „Qan təñiri“ ni qucaqqa aldь,
Aqsaqal Tən-cən tavь, qart Gijmalaj.

“Qan tənri” muzdan tylep, muz kijedi
Muqanojan, muz vöengen, muzdö ijegi.
Cat turmäs, çaqa ömir, taşqın kyske
Burzınan gəvhər taşır vas ijedi...

ЇORЫQ 1)

Qaraqandьның qarьыа tysti, wujra ojrat җазьq dalasь, adьr-adьr weles, tyje Өrkectengen wijiк qьrat, solardьnь wawьrьnda qoldьnь salasьn-daj murҗalarь tizilgen саqть. Tav төwe wolyр yjilip җatqan көmir, isteqat, ersil-qarsьl qajna-җan adam, aqьlоҗan aptamabel, dөn astьnda dawьldьnь cunьlь men uctasьр җatqan macijne-niң zьrьlь, quwьр ajdaoҗan wөgen, demin icine tartьр җulqьna cirenip qojuv qara tytindi loqsьj җyjtкigen parawoz.

Osьnьnь ortasьnda yҗinci саqтьnьnь ekrindisi Raqьc ulь men birge kele җatьrьmьz.

Elpildegen wala minezdi aq көnili men Raqьc ulь, oң ьjьoҗьmьzda qalьр qojoҗan җuwandьoҗь kici kirim kijgiz yjdej qos turwanь, onьnь җa-sьndaoҗь кyп cьoҗa көteriletin ajdьnnьnь ystin-degi buvdaj-buvaldьrdь tysindirip keledi.

1) „Donbas-Qaraqandь“ degen Өcirkiniң yzindisi

Qos murça ortalıq elektir ʙstansasʙnʙnʙ murçasʙ, anav buv-elektir ʙstansasʙnʙnʙ icki cek qarnʙn aralar cʙqqan suvdʙn buvʙ dejdı.

Bastar kele çatqan ekpındımız çalqʙz suvdʙn buvʙn ajtʙr qojmajdʙ. Kəmirdi kəp ɵndiryv elektir quvatʙna vajlanʙstʙlʙqʙn, elektir quvatʙ volmaj qalqʙanda caqtʙlardʙn qulaqqa urqan tanadaј tura qalatʙndʙqʙn- kənvejir, kəmır Kes-kic macijnelerdin çumʙstan toqtaјtʙndʙqʙn ajta kelip:

—Va cirkin ʙmʙrt çavʙla vergen kezde ycinci caqtʙnʙn dəqine cʙqʙr çan-çaqqa kəz çibersen, Qaraqʙandʙ çmʙn qaqqan meriverttej qalʙn çuldʙzdʙn icinde kərʙhedi. Munarlanqan acʙq səvlesi kəziqniq çanarʙn tartadʙ.

Sonda ajdʙn astʙnda qalʙqtar ucqan vulttaj Meqaniјceskiј zavʙttʙn murçasʙnan ucqan tytin-çelpildegan cuvda çyndeј ijirilip, sozʙlʙr çatadʙ. Qarap tursaq toјmajsʙn. 31-çyldar da munʙn biri de çoq edi. Osʙ səvletti saltanat kəz aldʙmʙzda qolʙmʙzdan çasalsa da, qalaj tez çasalqʙanʙ bir tyrlı belgisiz sʙqıldʙ voladʙ da turadʙ dejdı Raqʙc ulʙ.

Ycinci caqtʙnʙn kisi tysetin çerin çumʙscʙlar qara avʙz dejdı. Caqtʙ astʙnan cʙqʙatʙn çu-

mıscıylardı toşır qara avızda bizde turmız. Biz ven birge çumısqa tysken kyjevleriniñ kijiim-kecekterin әker, eki көzi qar-qara, ças kelincekter men aq çavlıqtı calqajta saloan çengejlerde tur.

Raqıs ulı tustas, zamandas caqtur çoldastarınñ әjelderi men kezdesken çerde-aq ilip, qaşır әzildese bastadı.

—Kijimdi bizge әker turoan cıojarsızdar, bizde sizdiñ „bir vajıñ“ emespiz ve dep qolınan ustaj alojanda qara көz kelincek bizden ujalır:

—Bıvaj, peri... Azamattardan ujalajsı...

—Azamat zamandastarınñ әjelderi men әzildespej me eken, veri kelci bir sıvır ajtajın.

—Qoj dejmin, qaşırınoır- meni көrse munıñ ustamalı çın var dejdi.

Qara көz kelincek qarap turmajdı. Çudırınoır men Raqıs ulın çavırın tustan bir tyjir çarvañdap alısa ketedi.

—Yjiñe qonaqqa varamız dejdi Raqıs ulı.

—Keliñder, çalınçañdı aloan kyni qızojanıs qır qıdırıp ketetin sen dejmisin-dep qara көz kelincek sıryldap sөjlegende biz de qarap turmadıq. Ekpindiniñ yj ici turmısın әngimeledik.

—Çeңgejdiñ yji taza cығар, kyjevi екpинди
қој. Екpиндиниñ yji мәденијetti, saltanattы volувь
tijis, solaj қој çeңgeј desek:

—Еñ әveli velsendimiz Маојавьја yјin tyze-
sin. „Peruvaj uvdarnijk“ қайным sonsын vizdikin
kelip көriñiz deјdi қара көз kelincek, Рақыс
уль қара көз kelincekti арқаға қақыр:

—Bizdiñ vu қатын tap тьјнақтај deјdi...

—Ijә tap тьјнақтај volар? Yјiñniñ pecinen
tytin cығса, асьндь çerге icсеñ, бир yјде onnan
asa kisi тьоьльр çatuvоја орын volmasa, суv
әкер vernej өziñ ves caқырым çerden суv та-
сьсаñ, көmirdi салатын çacik volmaj, yј aјnalañ
төккен көmirdiñ kyли, қоқыр-соқыр volьр вьер-
сьр çatsa деп орта çasqa kelip қалојан çумьсь-
сь әјel beti-çyziñ degen çoқ, tiliniñ ycine ke-
lip қалојан sözdi kezecti çerinde қоја verdi.

—Mәденијetti vol deјdi, мәденијetti volajьq
yј versin, çaqсь taza moncasын salsын, суvyn
çetkizsin dedi birev. Sözge қара көз kelincekte
aralastы. Iretti çerinde Маојавьја da kirisip
өzince tysinis beredi. Çумьсьсь әјel:

—„Çорьоьһда“ eskeretin çolsьздьqтар toльр
çатыр cыраоьм, partьјамьz vizdi çaman volsын
demeјdi. Çamандьq atavль өzimizdiñ icimizde,
nege deci...

—Nege dejmiz...

—Osьnda monca var, mьnav Maqavьja viledi. Sonьnь suvь saqtь astьnan cьqarьloqan tuzdь suv. Kьmir men alьsьp-tytin cьtьp cьqqan-caqturlar soqan cьvьnamьz da vasьmьzdь qoь-qaj veremiz, nege deci?

—Nege?

—Tuzdь suvdьvasqa qujьp cьivergende casьmьz kijgizdej vor siresip cьqaj keleme? Bul vir deci...

Al taqь ajtajьn, ajtsam osьnda nan alatьn larok varda suv veretin vuram var. Sonьnь vasьnda kezekke turamьz, orьs vir vьlek, qazaq vir vьlek... Biriniq arasьna virevi kirmejdь. Orьs qazaq arasьna kirse qazaq ajdap cьqadь da qazaq orьs arasьna kirse, orьstar ajdap cьqadь... Sonda orьs qatьndarь vizge:

—„Vyтok, gьrьjaz“ dese viz „Cocqa kuvcəj“ dejmiz... Өstip turqanьmьzda dyken cьvьrmaqda acьlmajdь. Suv kelse vuram vasьnda turqandar cьaqьndarьna ylestirip cьiverip, sorlatьp tostьradь da qojadь. Tosamьz da turamьz, mine cьorьqсь volsaq osьnь kьr, taqь ajt deseq taqь ajtamьn, men Maqavьjadaj majmьq-kelemejmin. Kim volsada vetine ajtamьn dep cьumьscь əjel savьr men salmaqtap sьpattaqan da Maqavьja da qarap qaloqan cьoq:

—17- Partbja sijezi atbna çorbyq acambyz dep otr. Çorbyqta kəmesijege seni sajlajmbyz bul çerde sajrəqanca tijisti çumbystb sonda iste. Ol kemcilikti Partkəm, Ravackəm kərmey otrəqan çoq, kərip otr. Qajtesin, Qaraçandb da çəqdaç solaj, suv qanalb vitpeç çatb. Nuradan suv çetkizilmej çatb dep əzince çavap verdi.

Çaqtb astbnan çbqqan çumbyscblar men tosbp turəqan yjici əjelderdi vastap Raqbc ulb qulbrcə aparadb.

Çaruvacbybq, vascbybq iste bsbpbp qaləqan vastbqtardbq majda tildi, tapqbr, çyjirik keletini qandaj. Çaqtb vastbqyb çorbyqtbq çbjlbybn acbp:

—Mədenijetti volubymbyz kerek. Tapsyz sat-sbjaldbq qoqam quruv dəvirne kiriskende saldbr-salaq, çadaqaj-çajdaq çyre veryvge volmajdb... Mədenijetti adamnbq istegen isi de mədenijetti, taza turmasqa, əvden voladb. Boləqanda tisti cətke men çuvzaq galostok çibek vəkəvajdb mojbnoja salsaq, çuma sajbq kəjlek - bstandarb avbsterb, qos-qos pbrastbjnanb asqa təsep, ədemi, taza, syjkimdi çutb çibergendeç tursaqdar, çumbystan qajtqansbn qbzbl vurbcə kelsənder, cecinip turb kəzet oqbsaqdar kijno-tbjatbroja çyrsender... degende qarsb aldbnda turəqan çumbyscb əjel:

— „...Dup durьs ajtasьz... Tipti orьndь çyrekti qьtьqtaqandaj ətе kerekti sөz... Qulьvьrьzda kijno, tьjatьr nege volmajdь. Qulьvьrьzdrь taqtajьna qatqan muzdь valta men cappasaq pьcaq ran qьruvoja volatьn emes, asqanaqьzda qasьq çoq, çumьscь astь tәrelkeniң çijegi men icedi, ьstaqan çoq, cajda sorpa qujatьn tәrelke men iciledi. Yjimizdi çөndep verdiң ve, nece ystel, nece orьndьq çasatьr verdiң, pecimizden tytin cьqadь, kamendantqa varsaq „Pocol“ deydi. Ekpindiniң asqanasь nege vөlek emes. Sezevin ajt deci?

— Ajtьrьz...

— Sezevin ajtsam, partьjada ykimette çumьscьlardьn turmьsn çaqsartьndar, çaqsartьndar dedi. Biraqta, onь vizdiң vastьqtar orьndamajdь... Өgiz өлip, arva sьnatьn dәнeme çoq... Buzьq-tьn vasь buvrьldan degendej, osьnda tolьp çatqan toptь vastьq var. Solardan degende caqturlar davьs kөterdi.

Ycinci caqtьnrьn vastьoьna sөjlevge sөz bermedi.

Maqavьjanь vas qьlьp, çumьscь әjeldi, çorьqсь qьp sajladь da qьzuv iske kiristi. Qoldьn sala-sьndaj tizilgen aq tas yjlerdiң icinee kiremiz.

--Av pecinini avzyba ves ijt tojandaj
ojoj... Nege majlamajsyn. Teringe catqan qurym
„Çumaqqa“ syjeidi dep saqtap kelesin ve, ys-
tindegi kœmirin qoqyrsoj men sajn sbr-
rbr silikvejtinve ? deidi Raqbc ul.

—Qajtejin qudaj aj... dep aq castb qara kem-
pir vœkenep tura vastajdb.

—Kempir turojanda çavlyojynb ald b saltaq-
saltaq volbr qara torb kelincek te tyre kelip
avrcbr qaladb. Symbldoqtb vavnda ilyvli
turojan ajaqtb teri men qaq volojan culojavdb
çulbr albr cuvmaqta etiktin icine tbojadb.

Meni kœrdinve degendej pectin ystinde tas
quman vyjiri ojbr, cymegi ucbr tysken
vucbq aq cœjneq pen tatb cœjbr qarajojan
samavbr turadb.

—Yjindi majlap aqart, viz kelgence taqtajb-
db çuvbr, çygin di çynap Sara çengedej çynatbr
qoj. Bildinve deidi Raqbc ul. Aq vas qara
kœmpir:

—Çarajdb cœraojm deidi.

Raqbc ul yjden cœja verip:

—Tuqymbna kyn cœqbr,çalqavdbn yji osyn-
daj voq b votqa, sidigi sirke vor çatadb...
deidi.

—Bul kimdiki edi?

—Oj çañadan avyldan kelgen çalçan belsendiniñ yji. Kelgenine uc aj volojan çoq. On çerge avıstı. Savazñı saqtıoja tyskende:

„Ija aq sar vas qurmaldıq qajtır Saqtıoja tysire korme depti“ ojoj..

Aq varaqtardı vasñnan ajaojña dejin varlıojña kirip sıojatız. Raqıs ulı çaqıs kergen çengelerin әvrelep qaramajtıp çerlerin qarap sıojadı. Birevine:

—Kyjeviñ çetildi. Telepon ornatar veremiz dese, endi birevlerine:

—Әnci kelin, anda-sanda qulırqa kelip әn ajtır turuv ucın yjiñe radıjo ornatar verejik deydi.

Eñbegi singen erlerdiñ yjiñe telepon radıjo ornajdı.

—Qojıs qaojnojır sıbññdı ajtı-bizge qacan çaña varaqtan yj veredi eken deydi. Qızıl sırajıl kelincek...

—Mıña qajññdı rızja qır qojısañ ojoj... deydi Raqıs ulı.

Sonı men Raqıs ulıññ өз yjiñe kelgende kelinçegi Razija qızaraqtar:

—Çaña ojana tazartır qojır edim, әlgi Nazımññ kirelikti ojnatam dep vılojar tastaojaññ qaracı.. Arıraj bir çyğirmek.

—Oj aqьmaq... Qaraqandьdaqь Bьzotьpьcь meninь yjim taza turmajdь. Kimninь yji taza turadь deјdi. Razija qьsьlьp terezeninь perdelerinь tегildirip җarqan voladь.

—Al sonь men endigi məsele oquvda. Əveli əziңdi, sonьsən җeңgeјdi oquvqa tartьp җorьqtьnь vetin savattanuvqa buramьz... deјmiz.

—Bursaq burajьq deјdi. Ғumьscь əlippesin qolьmьzqa ustatьp.

—Kerek җerin suraj berinьder. Ғatqa ajьp bermesem, latьncanь oquvdь əzderinьdi җaңьltrasam, dep suvьldatьp oqьj җəneledi. Raqьc ulьnan teqnijkeni surajmьz, caqtь astь teqnijkesine ьsьlьp җatьqqandьqь sondaj irkilmeјdi. Ғatqa soqьp җiveredi. Umьtьp qalojan җerlerin enҗener Direјdinь sьzьp bergen ylgisine qarap qaj birijgadi, qaj lavada istep җatьp. Qanca җosparь var, kimder normasьn asьra orьndadь.

Kim orьndaj almadь, kim җumьsqa cьqraj qaldь, sekəntinde ajьp veredi.

Ғorьq җyrip җattь. Raqьc ulь җorьqtьnь җosparьnь əz qolь men җasartəñirektegi caqtьlartaratqanda Qaraqandьnь qənat astьna aluvqaqa Donbastəñ җorьqсьlarь da kep qosьldь. Eki alьptьnь qart zavojcikteri men җas əspirim

Rağb ulь çattıqraşan doreki doşal tili men Raçalısta—sades dejdi.

Okirajna, oğb tili ves savsaşındaj viletin Laborşa Rağb ulьnıñ sala carp viletin oğb-sas men keş bir vatır qıymıdajtıñ minezderin unatır:

—Qaraşandı da sizden ozoşan bızotırca lar var ma dejdi.

—Nege volmasın, 4-saqtıdaş Musa ulь, 8-saqtıdaş Colaş ulь, ataqtı Boramvaj, Əv-vəkır, Serikraşlar sañdaştan cıqqan cıjrik qaj-laslar dejdi Rağb ulь.

Donvastıñ sırb tereñ qıjanıñ vasa cıqqan erlerine Qaraşandı cımsca lar qajdan teñelsin. Teñdesıv ucın Laborda segiz qırb tav teqnişkesin bilyviñ kerek. Labor kəmir kesetin macıjnesi oñı ystine teqnişk, toqır, sileser. Rağb ulь men saqtı astıñ əñgimelep cıbergende.

—Kartacop sestemesi cıre me?-dejdi. Bul surav Rağb ulьna təbeden tyskendeş volda. Kartacoptı estip otırşan oş.

—Çoş vizde kəmer sestemesi dejdi. Tomaşasın alşan vırkitteş elegizip səvlettene, cattıq cıv ven əñgime ajtır otırşan Labor Maşav-jadan emtişqan alatıñ muşallimdej oşlana çavap veretin suravlarđıñ bir necevin alđna tarttı.

—Kökis dep neni ajtamыз, kökis senderdin qaj saqtılarынан сығадь. Kökisti qajda çivere-sinder,,,Qaraqandьны volasaq Kyn сығьы metal-lorgьja vazьna ajnalдыру“ degen urandь vile-tin сығьars ьn... deydi.

Sөzin oqьtmьstьlarca bilim salasьna çygirte sөjler otyrojan Lavordьn suravlarьna Raqьc ulь qazaqca dolvarlar keltesinen viraq qajььp:

—Biz savatsьzvьz, malagьramьtnaj dep saladь. Mәselege tereңdep vojlaј alman Lavordьn da va-sьnda volojan. Kökis pen, antarasьjttьn qьjmьja-lьq qurlьsn vilyv ycin Raqьc ulьnьn vilimi Lavordaj mektep көrgen voluvь kerek.

Qaraqandьnьn volasaqьn Raqьc ulь da viledi.

Lavordьn viren-saran ilmij suravlarьna vөгel-geni volmasa.

—Qaraqandьnьn volasaqьn ajtcь degende.

—Qaraqandь da көmir vajььqь Donvastan kem soqrajь. Bizdin көmirimizdin qalьndьoь 2 metirden 18 metirge dejin sozьlsa, vizde 28 den asa көmirdin pьlasь var. Qandaj pьlas de-seniz... „Garvasop“, „ylken-kici marьjan“ çaqь kyldi pьlas, pedirowьskeј pьlastarьmьz aqactьn çeline turojan kyrtik sьqьldь, көmirdi cetinen oьp kertip ala veresin, men qalьndьoь 10 me-tirden vijik ylken Marьjanda isteјmin deydi.

Lavordın manadan veri Raqıs ulınan kytkeni osı. Donbastın sıń men sıńdalıan Laborıa kımirdin 18 metir qalıńdıqı cımbaq sıqıldı kórinip.

—Ras ajtasız ba, on metir dejsiz ve dep taqaqtap edi.

—Он ајтасыз, Кузваста вудан қалың dedi. Uzaq әңгімеден кейін Labor Raqıs ulınның қайла сарқан кórdi. Қайлань Donbasta bir necе қыл ózide сарқан. Bаgөн-ваgөн tas kómirdi tijep sırtқа сьojardı da Raqıs ulь саqtы astы мен тапстырды. Lavordın kóz aldına Donbastın 15-20 қыл вурьноқь саqtыларьның қурьлысь, kómir keckic мәсijneninь сьqрај cырген kezindegi anaјь turрајь еңбектинь тырleri, óziniң Raqıs ulь sıqıldı авыр қайла мен tas kómirdi uvatыp, ваgөnderdi қайав сыjregenderi kóz aldına elestedi.

Donbas teqnijkeninь dynije cызinde ең vijik тырleri мен қаруvlanıan екен-dep sekontinde Qaraqандынь Donbastaj qыp қасавдынь volасаq қelileri, мәсijне, канвајьн қурьлыстарь elektir қувать, tav teqnijkeleri ој сывмақьна oralыp қатты.

—Qaraqандықа cыз мың kijlo vattыq elektir бstansасы, cыз мыңдақан канвајьн, он мыңдақан kómirkeskic мәсijneler керек. Онь cыргизе билетинь басқаратын қазықтан сьққан қас

ençener, teqnijk, maman, silesar, toqur, məcijnester kerek. Qaraqandınlıq volacaqı osında dep caqtıdan cıqqanca Raqıs ulına tysindiredi.

Eki erdin əngimeleri Qaraqandı qalasıñ Donvas qalalarında çasav boldı.

—Al çorıqtıñ vetin osıojan vırajıq.

—Ajta veriniz?

—Kənprensije ötkizejik.

—Qajda?

—On çetinci partıya sıjezi atına vizdin Donvas çorıq actı. Sonda neistelse Qaraqandı da sonı istejmiz dedi Labor.

Labor men birge kelgen Donvastıñ kys qolı cı caqturlar:

—Kiravattarınñ astına cejin qarajmız desti. Çorıq deñizdin kemerinen asqan suvdaj lıqsır, vıjra çal tolqında təñkerile tuvlap çyrip çattı.

Lavordın ötkir pikirleri Qaraqandı caqturlarına ylken oj tuvqızdı. Caqtı-caqtı da me-tengi ötkizildi.

—Masqara av yjıñdi tazalamasın, Donvastıñ virıjgadileri kelse sın taqır ketedi oı dep Raqıs ulınñ zamandası qara kóz kelinsek Labor men Raqıs ulınñ kele çatqan keri çan çatqı kerci otıojan çumıscılar oja qavar beredi.

Əcejinde mojnъ kyvidej volъp ijlmejtin ençenerler asqanasynny bastъqъ, eki tanavъnan demin alъp ыrsyldap qattъ sasady.

Əcejinde astъ sajqalaqtatъp cacъp tегip tabъjtn as tasuvçylarqъa dejin, ajaqtarъn ыqcam, çyristerin çyldam vasady.

Əcejinde etektej qaçqazdardъ ysteldiң vetine çajъp tastap, anda-sanda bir tyrtip, uzaq kundy qurqъaq keris pen etkizetin ençenerler Donvas saqturlarъnny aldnda qurdaj çorqalap, çospar çovalarъn usъnady.

Labor çorъqtъq qortъndъ kәnperensijesin acrastan vurn bir nece çumъstъ çosparlap aluvdъ aqyldasuvqъa Qalalъq partъja kәmijtetit qatçъsъ Gyvmenge kiredi.

Gyvmen cәkim-calъs tentek minezdi vasqarqъa istesede Laborqъa istev qolъnan qajdan kelsin.

Ot çyrekti tasqa salsaq tajmajtъn Labor Gyvmenniң partъja qatçъlyqъna qararqan çoq.

—Çumъstъ oңdъ isteј almaqan ekensiz dedi. Gyvmen qъzaraqtap:

—Qajtesin çumъscъnny kәpciligi qazaq. Vurn mal vaçъp kәcpeli volqandar. Onny saqtъteq-nijkesin vasqarъp meңgerip әketetin puroletarъjat çasav sonday qъjъn deјdi.

—Qazaq pen istev qıjın ba?

—Ərijne qıjın.

—Sevevi ?

—Sevevin ajtraj-aq beligili emes pe? deydi Gyvmen.

Qanat astı cımsıqa kelgen qonaq sıjaqtı Lavordın Gyvmen men arıdasıpr ajtsuvı ıla-ıjqıszdav. Əjtsede ajtrısqı volmajdı. Ajtqanda cırine cete ajtuv kerek. Ne volmasa cılcıvaj Ortalıq Partıja Kəmiytetine bildirip, Qaraqandınnı partıja vasılcıqın cıartuv kerek.

—Siz Donvastın ısyv cılcındaqı ılgısın viletin cııarsız, aldınqı cıqatardaqı alırtın ılgısı kejingilerge savaq qoj deydi Labor.

—Ol ras dep sıpraj saldı sızder men dene-sine cılatraj cıarasınnı avzın tırnar acatın məselederge cıvermej Gyvmen cııarır salqısz keledi.

Oqan kene qojatın Labor ma? Partızan kəzin Gyvmenen almastan tesile qarap:

—Qaraqandıqı mədenijet tıkerisin cısav ıırcı mindet, Məskev mədenijet məselesin qalaj qojır otırqan sızge qanıq voluv kerek.....

Gyvmen ıyrkıttı tırnaqına ilikken tylkidej qıjılcıqın vılcıqatdıpr qutıluvdu qatın qarastıradı. Bajvalam salır, sarı ıvajmdı tıgır,

—Qalalыq keңesimizde Dyjsekej сықылы сұмысты вась мен istevdiң ornына ајаоы мен istejtinder отыр. Олар сондај салақ, сондај çаварсыз, сондај меcev, авзына саянар салыр бергendi тили мен влоқар çута алмајтындар, сақтылың тилин билмејdi. Теқнијкеден сағылань çоқ деп варлық рәлени Dyjseкеге çавады.

Bet әлpetinde сувајыт -өтирикcilderdiң көк мысыңдardың сыры аңқыр тур, мундајлар Донваста да вар, әјтседе Донвастың сақтurlары тез көреді. Тез сыноја алady. Ол сыр вularоја қапық.

Gyvmennen алојан әсерин Labor icine сақта алмады. Сыққан бетinde Рақыс улына ајтады.

—Siz оны ајтасыз, биздиң кесипciler кеңesimizdiң вастыоың көрсеңиз, тырпылдаојан қара çigit. Әдеми suluv мурты вар. Қара ајоырды касаваоја çегип алып dykennen dyken, restorаннан restorанды қыдырып çурgeni, оны биздиң сақтurlар „ortancy қара ајоыр“ deјdi. Yјtkeni tireste „kici қара ајоыр“ varda Gyvmenniң çамандаојан Qalalыq кеңesinde,, yлken қара ајоыр“ var. Bul yc ајоыр vastарында cunамдај ақыldары çоқ „al kettim“ мен çургender, суав çаналылың битреви, сұмыссылар çатақ yјлериниң tyzelmevi, ultсылдық, улы орыссылдықтың çојылань

osъ ycevinen bolsа, Gyvmen bul ycevinen de gatelesken adam.

Siz Gyvmendi ojlamaңыз proletarызat valasъ dep. Ol Cortannың qazaq orыsъ, bir aqasъ aqtar men birge cet elderde qacыр сыр. Gyvmen сымсқъ quv adam. Qazaqtың tilin қаqsъ bileди. Bilse de өlip vara çatsын qazaqca сөjlegisi kelmejdi. Gyvmen kelgeli Qaraqandъ uýmъ bir nece sajasыj qateler istedi. Nurqalыj degen tәңkeris ducpаны uým uýmдastыp, sonъ Gyvmen bilgen çoq. Ol ne istedi deseңiz aйтәjn.

Raqыc ulының сөcile сөjlegen сөzine Lavorda qumarlana тәңdap:

—Oндаj uým bizde de boldъ. Skirepниjkoptъ estigen volarsыз.

—Çoq estigemin çoq dep Raqыc ulъ Nurqalыjдың qazaqtың qacqan vajlarын өndiriske kirgizip çiverip caqtъ astыna çasaqan zыjankestikterin әңgimeledi.

Lavor Raqыc ulъ arqыbъ Qaraqandының tarыjы men tanыstъ. Qaj caqtының alda, qaj caqtының artta kele çatqандыqын, qazaqtan еңcener teqниjcterдиң qanca ekendiginde surady.

Çorыj kәnperensijesi acыldъ. Çorыqсы kyresciler Qaraqandының icin tartыp ыsqыpqan sunыq vorанына qaramastan сьjnalady.

—Кәне... Söz Donbas өкilderine veriledi dedi Raqьc ulь cьjььstь acьp.

Qajla men qaqtalьp, Donbastьq ottь өmiri men suvarьlojan Labor oьjьndaoььььь aoььтьp ajтьp salдь.

—Qaraqandь Donbastaj voluv ycin Qaraqandььььь satsьjaldь qalasь salьььp vityvi kerек. Әsemди saltanattь көceler, qaraqanda көziq talatьь qurьььstar pөvirik kuvqna, sөvletti sөndi sarajlar salььdar.

Qulьptarьq тьjatьp oгнь, davьstь kijnolarьq çoq sonь salььdar. Aqьac oтьroььььp qaladarьqдь көgaldandьpьььdar. Sender bir yьdi bir cьl emes, yc cьl salatьь көrinesinder, vizde zavьььm yjler altь ajda irgesi vitip, төvesi cавьььp, cьoja keledi. Sizderde yьdiq sьrtqь sьььvath qasqьp tartqan tajдьq sanь sьqьldь cьpььm-cьpььm kisi-qaraqoььь kelmejdi, qaraqanda тьь өreskel, dөreki, sьpььь emes. Tastь cappaaj, qьjuvlastьr-maj kedir-vudьp cижki kyjinde qalaj salasььdar. Kirpicteriq cижki, suv tijse ezilip qular cатqanьь көresinder, yjleriqniq төvesinen cавььп cав-maj tamcь aqadь, cөl yrse voran vasьp, qan-dala byrge көcede өrip cьyredi. Moncalarьq oсь-dan cьyz cьloьь dөvirdiq moncasь sьjaqtь. Icine kirseq myqkigen ijs keqesirigiqди atadь. Sender

oqlamaŋdar biz ortalyqtan alyb çatyrmыз, qurlyb materьjaldarь tez четkizilmeјdi dep. Bizde sen derdejmiз de, viraq ta bizde vasqaca. Biz сumьs-ть senderden keri чаqsь isteјmiз, proletarьјat сumьscьларьныҥ talqьsьna veremiz, kэvijnette отьрр vasчььqть kэkten kytpeјmiз, oi ycin өndiristinь ventin vurar, tijegin qojьp, kiltin aca vilyv kerek... Чаqьдај var, ьnta чоq, kisi var, vasчььq nasar, mine senderdinь kecirilmeјtin kynэleriҥ osьnda dep Labor qьсьojan çerге тije, сumьscьlardьдэ kэkeјindegi sьrьn qozojaj sөјlegende Maqьavьja сьdap отьra almady:

—Durьs ajtady. Dэl ystinen tysip ajtqan sөz.

—Oј sөziҥnen ajnalьp keteјin, qanca ajtqan men ylken yјdinь valasь oјoj...

—Ordaly ortadan keldi oјoj.

—Таqьда qaraqьm, таqьда... degen davьs-тар zaldь чаqььrtть.

Qьzьp sөјlej kele Labor teqniјkege toqtap qalqьanda сumьscь vьlaj tursьn, desetnek volьp сьrgender avzьn acьp таqььrқар:

—Ras сьраqьm, teqniјkeniҥ vaj saladarь Qaraqьandьoja ornaj qojqьan чоq dejdi.

Чорьq kэnperesiјesi Ыzотьрсь erlerden Ra-қьс ulь vas volьp, Donbastь kэrip kelyvge чи-berilsin degen qavlь сьqьarady.

Qaraqandınnıñ saqturları Donbastıñ cımıys ılgısın aldardına kelip çajır salıjan Lavordı qocemet qır:

Çasasın Donbastıñ kömir majdanınnıñdaıy kyrescileri degen urandı köteredi. Qaraqandınnıñ qarısıya tystı dalası Donbastıñ ılgısı men kın sanap körkejip keledi, alıp qurılıstar adınnıñ alısıta vasır asuvdan asır keledi..

Eki ağıme

Qanat astına aluvıya kelgen Donbastıñ saqturları Qaraqandı saqturların qonaqqa saqırır özderi men birge alıp ketyvdi qozıajdı.

17-partıya sıjezi atındıy qızıl kitapqa çazılıjan Bızotırtıñ Qaraqandınnıñdaıy saratinegi Raqıs ulıñ arnıp saqıradı. Raqıs ulıñ vastıjan çolavcı virıjädiler Donbasılar men birge kele çatırımız. Mingen rojızımız „p,d“ çujrik rojız Qaraqandınnıñ Balqas pen çalısastıratın qazaq temir çolı ystinde qızuv ekpin men ağızır ajdap keledi. Çel esiledi, çer utıladı. Köz ycindegi ıstansalar adır töve, vıra çaldı qırattar, rojız pərmen savsına salıjan da sırbılıp qalıp otıradı. Qaraqandı saqturlarınnıñ köñili köteriñki. Çyzderinde asır

çajdarlıqтн cattana sergigen quvanьctн sьrь kьrinedi.

Çolavсь viriigadiniң icinde ças caqtur Tөremurat ulь, Sьzdьq ulь, Sarьvaj kelini var. Bular Qaraqandьnьң kьkisti kьmiriniң qaçьrlь-qajratь kyrescileri. Ər qajьssьnda vasьnan ɵtkizgen vaj təçiriьbeleri var ьsьloьandar, əsirese Coqaj ulь atan tyjedej aьp çigit, Qaraqandьda Aqьlсьn tusьnan veri istep kele çatqan qart caqtur. Bala minezdi aq kənil, var aьvь qat tanьmaj-dь. Alqam-salqam volьp çyre veredi. Endi vi-revlerimiz Qudajbergen ulь Qalmaqan. Qurьlьsьlar kьmijtetiniң vastьqь. Çel minezdi le-pirme, serpe səjlejtin məçilisi, kənildi quvanьctь qьzьqtь duvmandь syjetin-ɵmiri tap tartьsьnьң accь amaldarь men uctaloьan partьjzan çigit.

Çəne virevimiz-Qaraqandь ençenerlerinin ortalaryьnan usьnoьan ortalьq elektir ьstansьsьnьң elektir mamань calaьaj maqtancaqtav-kəsijetsiz çigit Salamonьp.

Taqь da virevimiz var, talartь ɵtkir oьlь, oьlaoьan isin çerine çetkizip orьndap сьoьatьn Qьraoьandь men virge çasasьp kele çatqan adam. Çalozьz-aq kemciligi kəzge kərinyvge um-tьloьan, kəmirçiler odaoьnьң orьn vasarь Tьntaj ulь Temirbek degen çigit.

Bərimizdiŋde çyregimiz, çolsьvaj Sverdlop, Qazan, Məskev, Varançь sьqьldь qalalardь kəremiz, çer çyzi purьletarьjatьnьŋ ordasь Donbasqa varamьz degen ymitti sezimge çetelejdi. Qьtьqtar ojatqandaj voladь. Uzaq çol kəpti kərip-kəp pen tanьsьp qajtatьn asqan vaj əmirdiŋ ylgini nətiçelerin Donbas saqturlarьnьŋ erlik isterin teqniçke tavьstarьn yjretip qajtatьn çol-dejsin.

Labor saqtur, əmirdiŋ accь-tuccьsьь vaqьjçalarьn vasьnan ətkizgendigin bildirip rojьz icinde vosqa otyrojan çoq.

Əkirajnanьŋ kətere salatьn ənderin vastap vagen icin kьnrentip, cattьq kьjge völep keledi. Çaqьsь əŋgime, partьjzandьq vasьnan ətkizgen tartьstь talastь oqьjçalardь ajtьp keledi. Tьndamasqa erki aldьŋa qojmajdь. Kьlgizedi, quvantadь, kьjjindiredi, acьndьradь.

Labor mundaj volojanda onьŋ qasьndaçь sьrikteri, komir, kesetin macijne Vecnijkor, qьrьq eki çьl çer astьnda istegen kəri saqtur Pələkor, kamsomol kəzetiniŋ redaktiri Capala, Ezьrajloviskejler aldьna tysken məseleni erik aldьna qojmastan cecedi. Ər qajьssь Labordaj eski ertegi oqьjçan, vilgen kərgenderin aldьmьzçaja çajьp salьp otyradь.

Donbasçylardñň әңgimeleri bizdiң Qaraqandь сақтurlарына да улкен ој туvоьздь. Откен кеткenderin өсине салды.

Çel minezdi Qalmaқan кәсрeј рьронтьнда çәне Саpајьр әтиretinde çyргendeги yjrengen Pаrsь Tyrik, Özбек әnderin сьрқар қоја verdi. Ән ајтуv әр kimniң қольнан kele vermeјdi, әncilik ақьндьқтај ерекce қасijet. Çақсь әnci çaman әнди çақсь ајтады. Тьңdavсьньň руvқьн вијлер çан çyjesin vosatатыр әкетedi.

Bizdiң Qalmaқan сьньнда сондај әnci. Олең ајтқанда вағөн icindeгилерден алақан соқьр siјezge сақьрмақань, „тақьда, тақьда“ деп авьздағаньň суvь қуғьр аңсамақань volмады. Kys қолды сақтurlар Qalmaқаноја өлеңди тақьда ајтқьзadı.

Лавор estigen әnderin, Iјтальја, Pьрансьја, Germanьјалардñň әnderi мен теңestirip өзince қортьнды çасар отьрады.

Qalmaқan- Ывьрајьм ақьпнньň „Маңман керi“ мен Ақанньň „Altь vasar“ Әсет Qанарьјалардñň әnderin сьрқақанда:

— Bul қај çурттьň әni, Iјталija çуртьнньň әnderine uқsas eken „Oј Марьја“ degen opereде osь сьјақты әnderdi esitip edim. Qazaқ çурть myvzijеge вај çurt deјdi ојој dedi Лавор. Ор-

taqъ көpede сьнтақтар syjenip отьроян алън тижити çijren sarъ çigit çulьp alojandaj:

—Tyje men- litalijanъ teñestiryvge vola ma? Qazaqtъñ әni tyjeninъ vaqьrojanъ da, litalijaniki, sekti myvzijkeninъ sьñqьrлаoян tolqьнь sьjaqtъ emes pe dep veti çyziñ degen çoq iske çaramsьz oьp sөгip minedi de tastadъ.

—Mymkin, sizdiñ estyvinizge tyjeninъ davsьndaj көrinetin сьoяar, әlde qazaq degen çurttъñ өzi de sizge eki myjizdi, mañdajьnda çaltьraoяa.1 çaloьz көzdi bir deme volьp көrinetin сьoяar dejdi Labor qьtьoьpna tijip.

Qazaqtъ tyje men teñegenine Temirbek te ças redaktir Capala әnci Qalmaqan da acьna tysip altъn tisti çigitti ortaoяa aladъ. Өzi çijren çigit qьsьloян saяьñ qьp-qьzьl volьp vetinen сьpcьp ter сьoяadъ.

—Sizde kyn сьoьpsta qazaq sьjaqtъ patca ykimetiniñ oьs vurçuvazьjasьньñ otarъ voloян tolьp çatqan elder var. Solardъñ varlъoьz da birevi tyje sьqьldъ, birevleri esek, endi birevleri sьjьr sьqьldъ ma?dep Labor өkcelep quvsььp çan alqьmoяa aladъ.

—Menimce Azьjada Evropaoяa yлgi volarlьq-taj mәdenijet var dep aяta almajьmьn. litalija...ol myvzijkeninъ vesigi. Qazaqtъ litalijaoяa teñestiryv.

—Mymkin qazaqtıñ әni İtaliyadan da suluv cыoғar.

—Bolmajdı.

—Bolmasa qazaq әnderin burçuvazыja oғb-
mыstыlarы nege qumartыр, Zatejevictiñ cыjna-
oғandarыn suratыр alдыradы. Әmire сыqылды әncile-
rin Luvnacariskij caғbыр aloғызыр Berlin Paғb-
oғa nege cıberdi. Cıjren cıgittiñ accы teri cыoғatыn
sөzder sөjlegende Lavorda qarap oғbоғan cоq.

—Uлы oғbсыл, cаваниjs. Eski Resejdiñ taoғ-
лыq көz qarасыnan aғылmaoғan azoғbı deјdi.

Cıjren cıgit acuvlanoғan da, kylerin de vilmej
eki aлыrtыn caqturlarыnыñ talqысына qajladaј
dympyvi qattы tijetin tәlkek sөzderine cыdaj al-
maj cер tesik bolsa kirip keterlikteј voldы.

Qazaqыstanоја versеñ sendeј oғbaoғan eskilik
taoғb pikirleri cоjылmaj cыrgenderdi yjretedi.
Menim qолыma tyssen mojnыңды cулыр alarmыn,
ket dөrәk dep Labor zekigen de Cоqaj uлы men
Pәlәkor „vejcara cаныn tastaj almaj cыrgen ne
qыloғan sorлы-dep tyre keledi.

Cıjren cıgittiñ sasqаныna, Sarыvaj kelinі cek-
silesi qatqanca kylip:

—Sorлы-av qоj tylen tyrtip tur oғoj...

—Eј... aңdamaj sөjlegen avырмај өler, vajqар
sөjlersin deјdi caqturlar. Cıjren cıgit pen tar-

təsbər otbrəjanda eki kəzi qəlməjbr, çəqə suval-
qan saqal-cacə appaq birev.

—Sender qaj qazaqsəndar dejdi.

—Biz kədimgi Moñqul tekti Qazaq degen
ultbrəz.

—Qazaq degen ult var ma edi?

—Bar.

—Ol qandaj ult, vizdiñ Don, Kuvvan, Oral
qazaq orəstarə səqəldə səqarsəndar.

—Tatarə biləsiz ve?

—Bilemin.

—Bilsen, Tatar, Qazaq, vacqurt varləqə bir
tektə dejdi caqturlar, çijren çigittikinen de al-
çəqan caldiki qəzəq völdə. „Qazaq degen ult
çəq, ol çerdiñ atə“ deq talasqanda Labor tənip
ke ip:

—Orəstə avəvatəldəq, soqər toqcarləqə men
səmaləqan voj kyjezdigin ajtər, qəjəñəz, siz
ven səjlespejmiz degende qasənda otbrəqan çuj-
desin maj vasqan çuvan çigit:

—Cal durəb ajtadə. „Qazaq“ degen çurt
çəq.

Kijrgijz degen var. Onə vilemiz deq Lavordə
ilip qəqəbr mədenijetti til men bir səbrə səz-
derdi ajtər saladə.

—Onə saqan kim ajttə?

— Qoʻshqan, eski ulucubdan avruvdan qozqamaj dep saqtur Pölekör avzın acımadı.

Bağın icinini tertibi qattı volatın qandaj. Çönevciimizdin birevi kamsamolıs vala çigitte, ekincisi elyvdı quvsıbr tastaqan caldav adam.

Bırın rojzqa minip kormegen Coqaj ulı çönevci caldın aldında kecirilmestej eki kynä çasadı.

Çönevci cal edendi sıbrıbr çurgende anqıldağan vala minezdi Coqaj ulı kyreñ qocqıl nasıvajdı qaqıbr çıberip, vılc etkizip tykirip saladı. Bıçırağan nasıvaj aralasqan qojuv qaqıbr çönevci caldın ystine tysedi.

— Eh! Kijgijz dejdi cal acıvlanıbr.

— E... Ne völdü?

— Mınav kijgijz ystine tykirip qojdı.

— Neqıbr?

— „Gat“,,, varan“ osı varandardı Donbasqa alıbr vara çatqan sender aqımaq, vastarına noqta kijgizip yjretseñde volmajtındar, biz bular men satsıjaldı el çuramız dejmiz, qurarsındar, tertiñdi vılojar, asına tykirip, vyldirsın de çırsın dep cal arqıbr vergiden qozqadı.

— Aj ölim völdü-av. Öltirdiñ-av dep kiçinip Raqıs ulı otıbr.

— Bıvaj peri... Syrinir çəoıylırl vılçbrajsında çyresin, seniñ rıvıjtın kyniñ volar ma eken der çumıscı saqtur əjel Saçıntaj otır.

— Men ədeji tykirippin ve. Bajqamadım-der qazaqca, caldın dımın qojmaj sıvar, calıa tənir varır:

— Ej... Starijk... Çetedi. Malcij...dedi.

Cal odan çaman acınlır, ıctırap salamın, elyv som telejsin, „gılavnajdı“ saçıramın dedi.

Ot vasqan baladaj cıçalaqtıojan cal men oçıan asıraj, sasıraj çavır alsa da, tomaqan aq kəñili men çavar verip turojan Coqaj ıvnlı çılboıjna savırıl minez, sunıq aqıl men qarar otırojan Labor çenevci calıa.

— Çeter endi... Sendej S.S.S.R. dı ajnalır, Məskev, Leningiratta əsken çumıscı emes, əmiri roıbzdı kərmesen, roıbzıa minbesen, batvaqtın cəlinde əssen kərer edim dedi.

Labor kiriskennen kejin caldın çyni çəoıylır ərcij almadı.

Çol uzaq. On sətkede çetemiz, çeti mın çaqırım roıbzdı çolı quvalanadı. Sverdılör, Məskevde roıbz avıstırıldı. Kisiniñ kisiligi çolda kərinedi. Əncejinde vərıde kisi. Çyjrik roıbzdı qara ajıtır çyjtkip, azınar otırır

Омьъ, Oral temir çoldarьнъ saңdaqtalojan sara çolьna tysedi.

Azьja men Evropaнъ aralьoьn belip çatqan qaqьrьoь kymis, tykirigi altьn атаqть Oral-dьn icine kiremiz. Buьra çaldь, tynerip tolqьojan qalьn qaraoьaj, tavdьn төvesinen tuvlar quьььp çatqan qasqa vulaq, quzдь qьja, vijik tav, çaqpar-çaqpar çar tas, qart Oral-dьn мәңgi sьrьn көz aldьnә elestedi.

Ucьr poьz osь nuv etpes qalьn Oral-dьn icine qajьqsa svьgip keledi. „O qacan sьoьamьz, cetine qacan çetemiz, çaratьla vergen netken aqьac, netken vaj çer, Oral-dan vaj çer dьnije çyzinde çoq qoь. Orai keңester Odaoьnъn çyregi, Oral vaqьt kiltin acatьn өndiristiң ordasь, Oral tirciliktiң tutqasь degen qьsqa-qьsqa әңgimeler sәjlenedi.

Celәviden asьp eki-yc ьstansa өtkende va-gөnge Coqaj ulь sьjaqtanqan taoььda bir qazaq minedi.

—Av, өj qazaqrьsьn?

—Ijә qaraoьm qazaqrьn.

—Qajda varasьn.

Sverdlorqa varamьn.

—Nege?

—Sonda turamьz.

„Sverdlorqa qaj çybь vardьn, qalajca vardьn“
dep Temirbek pen Raqьc ulь taqьmdap surap
volmaqьansьn qazaq mьn çajьn ajta vastadь.
Oral ovьlsьsь men cek aralas otьrojan Qostanaj
tənereginiң qazaqь voladь.

Qazaqqa çaloьz viz emes. Labor da ajrьqca
kənil avdarьp, qьr qazaqьnьn Oral, onьn icin-
de Sverdьlorqa qalaj varoqandьoьna qanoьsь
keledi.

Qazaq tegin qazaq sьqьldь emes. Kijim ke-
cegi çandevlet volsa da, səzi ustaranьn çyzi
sьqьldь tilip ətedi.

—Galacokin çoldastьn salojan taңvasь men
qajda varsaqta çoqalar emespiz, ol kisi vizdi
kereksiz etse de Oraldьn puroletarьjattarь da-
laoja tastaojan çoq. Qucaqьn çajdь, qarsь aldь.
Çydep-çadap kelgen çaruvalar siңisip, ətdiriske
ornalasьp kettik dejdi qazaq.

Qazaq çaj otьrmajdь. Galacokin qajda? Or-
nьnan alьndь degeni raspa. Biz Oral ovьlsьsь-
nьn bir avdanьnda mьnnan asa yj varьmьz. Cal
ketipti degen qavardь esittik, erterek ketyvi
kerek-edi av dedik dejdi. Labor vetine qarap
çьmьjьp kylip.

—Nege olaj dejsiz dep surav qojadь. Qazaq
Laboroja Qazaqьstanda volojan qatelikterdi aj-

tър вереди. Oraldaoъ qazaq çumьscьlarьnьnъ turmьsn, olardь oqьtър, savatsьzdbьqtarьn ço- jьp, Maginijtageriskej men Celevide qazaq kә- zetteriniъ sьqatьndьoъn qavarlandьradь.

Caqturlardь kәrip, qazaq emes dep çala çavьp otьrojan çijren çigit pen aq vas cal, qazaqtь kәrgende „qazaq“ degen ult varьoъna kәzderi çetedi.

Ajaoъnda caçamajь çancьlojan, qoncsь qьs- qalav kelgen vajpaqtь etik, vasьnda tumaq, ystinde qoъ çyni kypi. Tanavь taъbrajьp, eki beti sьqьnqь kәdimgi qazaqtьn dәl øzi.

—Endi nandьndar ma? Qazaqtьn ult eken- digine dejdi Labor.

Çijren çigitte yn çoq. Aq vas cal sьqьbrajьp qarap:

—Burьn estyci edim. Onda qazaq emes „kijr-gijz“ devci edi dejdi.

—Ijә, durьs ajtasьz orьstar „kijrgijz“ dep ataoъan.

Çaman kijimdi çalрьjojan qazaq aq vas cal men meni „kijrgijz“ dep ajtasьn dep vajlanьsajьn dep edi.

—Qoъnьz durьs volmas.

—Çoq, vizde Oralдьn çumьscьlarь qazaq dep atamajьdь. Çoldas dejdi. Al endi qajdaoъ

sumdьqть оsь temir çol воjьnda көrip kelemin...
dejdi...

Sverdlopqa taqavmьz, роjьz toqtamasa çu-
mьscь caqturlar, Sverdloptь көremiz, vizdiң
Qazaqьstannьң malьn qьrьp-çojьp çiberген
caldьң оsь Sverdlopta istegen tarьiqьj vaqalьda
eңbegi bar-av. Qatesiz pende valmajdь. Qate-
lespev екiniң biri, egizdiң sьnarьnьң qolьnan
kelede vermejdi...

Bagen icindegi adamdar Lavordьң, onьң qa-
sьndaqьlardьң tegevirindi... tez көnvejtin temir-
dej qattь adamdar еkenin bilip biren-saran
өrcigenderi çynderi çьoььp sala verdi.

Qazaq Sverdloptan tysip qaldь.

Lavordьң çyreginde arman volьp kele çatqan
çumьstьң biri Raqьc ulьna Donvastь әlde vol
sa da tolьq tysindiryv.

Роjьz ystinde, Mәskevge çetkence eki er
өtkendegi өmirlerinen eki әңgime ajтьp vermекci
boldь. Bularьn Qudajbegen ulь qol ajaqьn çer-
ge tijgizvej:

—Sөz Donvas caqturь Laborqa biriledi dedi
Labor sөjlegende kisini çalьqtьrmaj өte suluv
sөjlejdi.

—Donvastь ajtsam qajtedi.

—Nesin ajtasьz?

—Bassejinniң qurılısın.

—Oj, onı özimizde bilemiz,

—Bilsenđer de Donbasta altı satsıjaldıq qala var, altı ylken kömir tiresi var. Donbas ıylına 60 mılijon ton, sötkesine 150 mıñ ton-na kömir beredi. Stalin ortalıq qalası. Onıñ bir sötkesine beretin kömiri 24 mıñ ton. Gorlupke de sonđaj. Ataqtı bızotır sol Gorlupkeniñ birinci saqtıysınan sıqqan er der vastadı Labor.

1916 ıyldıñ kyzi. ıyangerlerdiñ soqıysında adamnıñ qanı suvca aqır, ajaq vasuvoja ıer tava almaj sel volır ıatqan kez.

Ekem osı kyngi ataqtı Karli saqtıysınıñ ornındaqı Navım degen vajdıñ әrendisinde ıumıs isteji.

Men ekem men birge saqtıoja tysemin. Saldatqa әne aladı, mine aladı, degen qaveset ıyregimdi tırnar tıjıstvaj ıyr. Alsa alır-aq qojısa eken dejmin, ekem soqırır turır, kyndiz-tyni meniñ tilegimdi tilep vejcara ıalvarınadı da ıatadı. Barsañ ölesin. Germanıyanıñ ajırpylan zeñberекteri ne sıdatuvсы edi deji.

17—ıyлы patca tyser aldında meni saldatqa saqradı. Ekem varmaj aq qoj dedi, Aqajındarımızdan saltdatqa alınoјandardan өl-

genderi ölip, ölmegenderi ajaq qolınan, qulaq murın közderinen ajırılıp, qarım çan mertik coutıq, domalaqanь domalar, keј birevleriniң denrelerinen iriң sorqalar turatın çara volıp kelip çatqan kez.

Barsam men de sonдај volamın oјој degen qorqıñıctь açal kezaldıñaelester, varmasam eken dejmin. Biz qatarlardaıñıñ sırbırb көр çeneldi. Kete vardım. Bir aj yjretisinen pırontqa çiverem dep tuqanda patca ornınan toñqalañ qacıp saldattar vıt-cыт voldıq. Çer dıñıje әlem*tarırbıq, tas -talqan vola vostadь. Bygin birev, erteñ birev, kimniң aq, kimniң qız-ы, kimniң eser, kәdet ekenin bile almaısn. Qacıp otırbı yjge vardıq.

Ykimettiñ vasına Kereniskeј mindi. Bizdiң saqtı ijesi vajımbız Navım patcanıñ qulaqanь-na qattı nazalanıp çyrди.

Qasımda osь kungi Nepedup var, Ölip ketti. Semen Taras degen eski saqtular var. Pıronttan qajtqan belgisiz saldat vor, biz ven birge saqtıoја tysip Taras vәlsevekterdiң uımbın uıymdastıradь. iz onıñ mycesimiz, uvaqıтca ykimettiñ pәletsıjalarb, vәlsevek ijsi cыqqan çerge qulaqıñ tyrip çyrди. Sezgenderi volsa atıp çiveredi.

Məskevdən Pyvtijliptiñ cümbscylarь, Lenin-
ğbrattan toqьma -pəvirik -zavьt cümbscylarь
aqtardь ьqsьrьp Jyvdenicti çəñir Məskevdi al-
ojan da viz Donvastьñ cümbscylarь көterilip ker
qaldьq. Saqtь vasьnda otьrojan Navьmdardьñ
kylin көkke ucьrьp, tьp- tьjryl oьp çoq qьp
çiverdik.

Oñ tystigimizden Maqno men Denijekinnin
qoьb көterilis çasaojan vizge tap veredi.

Oсь kyngi bctergires salьnojan çerdinь ьqqь
vetinde qartap çatqan saqtь cümbscylarь men
qara torьraqtь өlkege qaraj sozьlojan Ökirajьn
oьb derevneleriniñ muçьqtarь birlesip çiverip
Denijkijnge qarsь cьqtьq.

Бctавьмьздьñ vastьoьp Taras. Polьk vastьoьp
Semen.

Soçьsqanьmьz çaloьz Denijkijn emes, Kyn
vatьsьmьzdan Maqnonьñ bir vөlegi, sol tystigi-
mizden Jyvdenictiñ ьdьrap qacqan saldattarь
birinen soñ biri ajqasьp soçьstь. Soçьs bir çarь-
ьm ajqa sozьldь. Çalaңdaojan qazaq oьbstañ
saldattarь. oojan qosьlojan өkirajьn, oьb muçьq
tarьññ qulaqtarь, qacqan -pьsqan vandьlar
qoьbna tysken cümbscьbь ajamadь. Qьrьp-çoьp
atqьlap, cancьp tastap çyre veretin voldь.

Үј ичиндеги вала саојань урър, вавъздап ketetin boldь.

Kөрген қыһнсыльқть ајтайһн. Taras Semen, ycevmiz Tarastikinde тьоъльр қатқанда Denijkijnniң қамавьна тystik. Qazaq orьstar yјdi qorcap aldь. Pectiң ystinde turқan Tarastьң cecesiñ bir qazaq orьs kirip kelgende tyjrep tastajдь. Endi virevi arastьң kelincegi Mәrijәni қылоъндьрър өltiredi.

Үјдиң ичиндеги адамдардь қојдај вавъздаојаньсьн сьдар отьра алмадьқ Qoranьң ьоъьнда турьр ғыранatti берip-berip қивердик, қьјрмадан аса qazaq orьs қьјrap tysti. Үјдиң қелги бетинде турқан bir товьна қәне қивердик. On camаль adam вәрикce domaladь, syjtkence volmadь, екинci қәоъьнан биздиң әтиrette kelip qaldь. Inir qарақоъьсь kez. Polijmotti olar da qurьp вьтьrlatadь, bizde вьтьrlatамьз. Таң atqanca сооъьсьтьқ, Qaladan ајdap сьқтьқ. Таң erтең qarasaq өlgen адамнан ајақ альр қуре алмајсьн, Qan tizeden keledi. Qьзыl qандь ајақ pen қосьр қуремиз. Adamньң syјegi көрке deјin қьјnal-maj қатadь.

Sondaқь қумьсьлардьң қайрать, қигери ne degen өlcevsiz қайрат екенin билмејmin. Qольмьз da qaruvda көр emes.

Denijkenniñ qaldıǵı men ekinci ret kezdes kende olar uc- tórt çyz boldı da vizde elyv alıstaj -aq kisi boldı. Postıńnı alamız dep vizdi ajnala qorcadı.

Biz aldırmaıǵız dep varıjkada çasadıq. Atsırp kep ketkenimizde vizden on camalı kisi öldi. Olardan çyz elyvden artıq adamdı oqqa çıqtıq.

Denijkijindi çenip Məskevden Tisezıran Edil voıjna qaraj aqılojan çumıscı askerlerge qosıl ır aqtardı qıvırp kep çenildtk. Celavi tusında volojan atısta oñ çaq sanymnan oq tijip vılnetste eki aj çattım.

Bizge qajnaoıjan oqtıñ ortasında çyrgende darboıjanı çaloıyz sol -aq dep partızan Labor çımtıırp kylgende Raqısc ulı da öz vasında volojan oqıoıjaların esine tysiredi:

—Çarajsın Labor, seniñ sinirgen enbegiñ men męñgi quldıqta kelgen vizde de vosanır majdan acqan çerleriñdi koryvge Donvasqa ketip vara çatırımız deıdi caqturlar.

Labor sıjaqtı Raqısc ulı da On altıncı çıoı patca ykimetine qarıs qazaqtıñ koterilisinde öziñi qandıj roloınaoıjandıoıın ajtır veredi

—Ras saqav voldııva aj.

—Dıtıñ qalaj çıdadı?.

—Kyliр çivergen çoqsъn va? deydî Labor Ra çыc ulъna.

—Men saqav volajъn деп volqamъn çoq. Nazarvaj valasъnъn ornъna pirjemge qaralatъn ornъoja meni apardъ. Эkem rъjzalyoъn vildirdi. Qaraqъn bir aqъnъn tavar desti.

Bajdъn valasъ volmasъmda, vajdъn valasъmъn деп ornъna kele çatъrmъn. Ojъm эr sarapqa çygiredi. Bolъmdъ savъp tastasam qajtedi dejmin, onda өmiri çarъp volamъn çoj. Kөzime nasъvajdъn suvъn qujsam, әlde dәl qaraluvъja kirgende nasъvaj çesem ne volmasa taldъn kylin sьjraçыna tartъp çьp çьzъl çara çыsam degen pikirler de keledi. Osъ ajlaъnъn varlyoъnan da saqav voluvdъ çeңil көrdim. Qazaqtъn vozdaqtarъ men birge men de turmъn.

Çaqъpъp qaldъ varmadъm. Tili çoq, qulaçы çoq mьlqavdaj eңgizip turоjan oradnekke tesi le qarap vasъmdъ çajqadъm:

—Kiriңiz, mьlqav dedi. Bedirejgen көzin almastan saqavlarca vaçыldap vaçыldaj vastadъm

Doqtar çarsъ aldъna qaçajтъp çojъp, avzъmdъ acъp tilimnen tartqanda davъsъmdъ көmejimnen сьjçыldatъp сьçarъp vaçыldap, vaçыldap ыmdaçan volamъn. Syjtir ajla tavъp çurt iligip

çatqan saldattan qalır qojdım djedi. Raqıç ulı. Donbasçılar Raqıç ulına tañ qaladı. Azıjacıdın, ajlakerlik av deydi: Eki erdin Məskevge çetkence əngimeleri osı sijaqtı ötken ömirdin erlik kezenđeri voladı.

Tört sötke ötip, besinci sötke Məskevge de çaqırdajmız.

Çolcıvaj çerdin, qalanın çaqıçıların körip kele çatqan caqturlar Məskevdi köryvge asıçır keledi. Əsirese bagonın esigi men alparısır kele çatqan Coqaj ulı men Saçıntaj, ças caqturlar.

— Арырай Məskevdi de kördik... Saçıntaj bagonın esiginen çytkip kele çatqan rojzдын алдына көз çygirtip qarav men voladı.

— Osı cirkinderdi çonevciler taçır da bir deme dep sögip çyreme deysin. Saqtandıç çasajsın. Məskevdi varçansın köremiz, əzir körinbeydi. Bagenge kiriñder. Caqturlar oçan qaramajdı, Rojz toqtamaçan saçın rojzды çyrgizyvcilerden,

— Məskevge necə saçым qaldı.

— Oj ... Əli alıs?

— Sonda da qanca?

— Elyv, alparıstar var.

— О тәңір ај. Бір қағым сақаттық ақ çer oçoj.

Məskevge çaqımdağan sajbın rojbız çyrisin qızdırıd.

— Əne Məskev!

— Kən əj ... Saj çaqta ...

Coqaj ulb men şaqıntaj terezeniñ tesiginen talasadı. Qırav basqan vagonniñ terezesinen mardımdı içdeme körinbesede tesile qarasadı. Rojbız ajdağan vojb men Məskevge kiredi.

— Al nərseñi vəlise kəterisejik.

— Eñ avırbın kim kətredi.

— Çazqan Coqaj ulb taqı.

Çol rızqqa aloğan uc but aq pandı Coqaj ulb vatırbın ıjbırbına salı, ekinci ıjbırbına öziniñ camadan, tək otındarın saladı.

Kəsijeti çoq çannıñ qacan da bolsa kəsijeti bolama?

Kədirlep kele çatqan sengenderimiz öz nərse-lerin ojana alı, „Məskev vala çasımnan yjren-gen Məskevim“ dep qajqajırtırtı otırbında.

— Av vajqandır, adasır ketpejik.

— Əligi vizdiñ qarım Məskevde eskemin, dejtın viletin sol vastasın...

— Qoj adasrajımbız, Labor vastap kele çatqan çoqra.

— Çarqırtıqım, arağandı çep otırsındar-ma. qalmı çyriñder dep Temirbek pen Qal-

maqan çan-çaoşnıan qoşqactar Qazan vaqzalına kirgizedi.

Tuvır ösip kormegen Qazan vaqzalınıñ saqaralı çajlavdaj keñ zalı, ondoş qajnar qıvırılaşan çan, mıratır, əspeltten qujoşan qarışanda köziñ turmajtın ajnadaj çır-çıltır taqtaj, səvletti səndi qurılışına Coqaj ulı tygil bizde tañdana qarajmız...

—А, qannen oј, mыј çetip qalaj sala verd eken..

—Paj... Paj... Qazan vaqzalı dese vaqzal eken deјdi çaqturlar.

Qazan vaqzalı çaqtulardıñ sañqıldar səjlegendegi davış men çañqırır, elektirdiñ nur səvlesine oranadı. Mıñdoşan adamdı qucaşına alıp çatadı.

Vaqzal aldınan 48-tıratvajqa Məskevdin tınımsız qozğalışına mylijenniñ biri vor bizde aralasamız.

ОҶАЛЫ

TUNҶИЬСЫМ

(Ана ҫыгы)

Aldьma алып ажалар,
Әldijler emcek emizgen;
Arsaңдар alsam, аjmalар,
bьnalsьn anaң degizgen.
Анаңа volьp әl-quvat,
rьbna ьlьj kьngizgen.
jnasьm, voldьң azamat
vьl yj qonьp sezim men.
Ajtatьn saojan sьrьm var.
Altьnym maojan qulaq sal!

Ҷyregim attaj carqьлар,
Quvanьсьm sьjmaj qojьma,
Ҷarьla Ҷazdar Ҷaqьndар,

Çaqsъ ymit tolъp oъma,
Oтыгън tasъp vej-qbъsap,
Esejip,  sip sen qaroua
El menen qatar oгън ap,
Erki e ije volouanoa.

Erekce tysip mejirim
El irep valqъp erijmin.

Тъоуьрсъq tumsa denemdi
Туноуьсьm edin sen  arouan.
Toloatъp qattъ, bebevdi
Тъоуьльp, terlep men salouam.
Tytigip, ernim kezardi.
Talъqsъp, carcar qbъnalouam.
Tuvouansъn s jtip sen endi,
Tuvmъsъ tumsa ana nan,
Тъjтъqtар, qa ъp  lsirep
Tysimnen tajouan  r, syrek,

Въjnady  qattъ demesten,
Въlouанын saouan men e vek,
 ajalъq  ajъp, sap  ergek,
 ajlaouam vesik-tar t sek.
 ylasa ,ne etsen „k kelep“
 uvatqam, kytk m m pelep.
Tyn ujq m v lip t rt v lek,

Ылақтар ијіп екі емсек.
Ерігім сенің басыңда
Елбеңдеп сенің қасыңда.

Төңкеріс еді ол ғылар,
Төңерек қатты тұр тытер.
Ратырлар мылтық атылар,
Ғер қозғар, күкті зеңберек,
Ғосықан көсіп ағылар,
Қим, дала, тавды ғылгелеп.
Бесік пен сені арқалар,
Ғыремин сонда бор кебер.
Тар ғылда, таяғар кесуыде,
Ғарсамай бавыр өсіре.

Бір келіп екі қорқыныс
Болдым ағ қатты суғ ғырек.
Бөрідей қуыр салды тіс.
Қан ісер ақтар кирді кер
Қарғысы-қатты бай, болыс
Қарғылар қавар билдирет.
Биткенде сүйтіп бәр таныс.....
Қутқарған бабағ вәлсебек.
Ғылақан көзді кылгизген.
Қуварған өңді киргизген.

Ojlasam sonan veri qaraj
Ətipti mine talaj çıl.
Çyrıppız vərin vajqamaj
Belgisiz qandaj bul əmir.
Bajqasam vugin qalqam aj.

Вольрсьн çigit sen de bir.
Təl aldь-tuvəjan maldaj
Mañqıjьp sende mejne tyr,
Salalь kisi kədimgi.
Quvanam kərip əriñdi.

Tıvsanəda tuñoյԵ sen menen
Anañ var arttıq menen de,
Təñkeris çasap, toləjatьp,
Tapqamьn seni.. . „demej me?
Çasьnənan vavlyp əlpectep,
Çetelep bilim, ənerge
Əsirgen keңes, vəlcevek
Əz anañ emej əgej me?
At^ə qoյoյan saոյan-Lenincil.
Ardaqtb anañdь anьq vill!

—Qaraoյым qalaj eken? dep
Oqьsañ, çyrseñ oյnasañ.
Sende vor ьloյj quv çyek,

Ornıqraı kınılim oılasam,
Onan da artıq ykimet
Oıladı vılem anıarsam.
B avlıdı vılem ılırecter,
Çetılseı vılip, çırıasaı,
Ananıan artıq quvana,
Ardaqtar vılem, qoloıa ala!

Öktävır ulı atanır,
Ösirdi seni tıjtıılör;
Ças ulan qılır çajnatır
Çaııaıa qızıl vur vajlar.
Kamsamol qılır marqıtır
Qatarıa qostı ças çajnaı!
Önerge daııııl çol acır,
Qaqraıdı tızgın savçajlar.
Bilim men çastar kenelgen,
Baqtıtı mundaj kim kergen.

Önerdıı sermep örine
Örkenim erkin qulactar,
Örledıı östıı, çon vıle,
Örister oıın, bilim ar
İje vor erkin erkine
Çurt penen qatar çazıldı at.
Çaradıı çetip kədəge

Çarşoym mundaj varma baq!
Añañda endi çoq arman.
Tilekke çettik oylanğan.

Köp eñbek, kyc sinirip
Köksegen tapsыз qoşamağa
Közdegen maqsat, iygilik
Körinip keledi әni, alda.
Keñeser soğan, көpcilik.
Keñeske myce sajlavğa.
Kөkecim sende çetilip
Sajlavсы soğan bolğanda,
Savannan asыр, tasыjмын
Çetkeniñ bilip çasыһны.

Añañda erkin, senderdej
Aluvğa orn sajlavda.
Er menen çatar irkilmej
Qosuvğa qolyn sajlavğa!
Çыjыңға, torqa көrinвей
Kecegi quldыр zamanda,
Adamдыq atь verilmej,
Qazandaj iciñ qajnavda;
Kej,, quvat qul, kyn“ atаныр,
Çatqамыз yjde matalыр.

Esesi tijip sol künge,
Отърған анаң қасында.
Ije vor erkin erkime
Çigerim suvdaj tasuvda.
Çyrelik kökem, çedelde,
Bolalыq sajlav vasynda.
Өktävир ulь kyninde
—Туңоҕыстан-туңоҕыс тапсырма.
Мынау-деп ајтсаң кеңеске
Mereke maqan emespe!!.

MƏÇİJT

QORÇIASYN ZAVBTYN- DACIB ON KYN

Yjrek tumsyqtb, kək kəzdi, vetin bezev qap-
taoan çijren, arıq bir əjel, zavbt derektiriniñ
esiginiñ aldında otırdı. Aldında kantordəñ
kickentaj ojana ysteli. Ysteldiñ ystinde ne bir
qaojaz ne sija savbt, qalam çoq. Tırnaoan cu-
qılap vosqa otıroan sijaqtb.

—Derektir otırma?

—Çoq.

—Qacan keler eken?

—Nemaguv ıskazat.

Bozektı cyperek pen qaptaoan kickentaj
çumsaq dıjvan, „otıruvoja, kytyvge voladı“
degen tərızdenip, majsır, „vılyq“! ete tysti.

Yjdiñ ici vojav sasıjdy, çañadan ojana sbr-
lanoñan voluvoja kerek. Əlde qaj çaq tykpiri-
nen ustalardıñ tıqıldıatqan dıvıstary, məciñes-
kerlerdiñ məciñe vasqandaıy tırsydaqtarı
estiledi.

Çijren əjel, öziniñ qatcı ekendigin bildirdi.

—Derektir qajda ketti eken?

—Ol əli vygin kelgen de çoq.

Сьојьсқа қараған тerezeden Cimkent pen
zavıt eki ortasında kisi tasıp çyretin „tirel-
lejvos“ məciñe kərindi. Ylken tas kəceni voj-
lar əri qaraj ketip varadı. Онь bul çer, „tı-
ramvaj“ desedi.

Əjel tamaıyın bir kenep qojdy.

—Siz, Ostırovskijge çolıqraoñan сьојарсыз?

—Онь билмејмин ојој!

—Ol derektirdiñ orıpvasarı. Мынав vөлmede
otıradı.

Derektirdiñ kavijnetinen vılayıraq bir vөлme-
ge nusqadı. Sertpeli dıvıan, çoqarı koterile
bergen adamdy, „varsañ vara oјoј!“ dep serpip
tastaqandaj völdı.

Dəngelek vetti, dembelce bir çigit vөлmede
asıoyıp kijinip çattı.

—Siz maıoñan va?

—bja.

— Siz... Bul tuvralь derektir Əlipvajьp ren səjlesiniz. Men öz qolьmnan kelgen kəmekti veremin... Qazir ovkomnьnь bir savessanьjasьna asьojьp otьrmьn...

...Uzьnan uzaq zaldьnь bir tykpirinde, qavьr-oja da „Zasivetnij metallij“ degen kəzet çar-sьruvь tur. Kəzet əlde qacannan tur-ojan voluv kerek, veti sar-ojaj-ojan, caң qon-ojan.

„...Cimkent qor-ojasьn zavьtında 9 ajdьnь icinde mьnadaj adamdar kəristen dajarlanьp sьq-tь: 12 coper, 28 pьlotnik, 23 pecci, 26 ctokatorcik, 40 tascь, 12 letejcik, 15 desetnik, 10 kacagar kəmekcisi, 9 macijnist kəmekcisi, 3 sьjrovnik, varьoь-178 adam...

Bul zavьttьnь öz qasьnda-oь kəristen dajarlap sьqar-ojan kədirler voluvoja kerek.

Ijeginde qol vasьndaj coqca qara saqalь var, uzьn vojlь, sur kəzdi, qara torь colçьnь bir ençener, bir vəlmede pьrojekt sьzьp çattь. Aldьn da tiserkəl, əcirgic rezenke. Ysteldinь ystinde çajьp sal-ojan qalьnь aq qacaz-oja bir ese çoqarьdan qudьja qarap, bir ese vasьn təmen tuqьrьp uñile qarap, murnьn əlsin-əlsin tartьp, qojdь.

— Bul zavьttьnь volacaq mədenijet yji. Ərijne bul əzir pьroekti ojana, vitken çoq-dedi.

Qaraqzдың vytindi, gijemetiriye zañ men aj-
qbc-ujqbc sьzьlojan ylken bir sarajдың keskini
kөrinedi. Esiginin aldь (bestovы) qatar - qatar
dingekter. Terezeleri dojbьnnьn tьrt vurbьtь kes-
tesindej. Qaraqanda, Rijm ьurtьnnьn eski vaqaljь
sarajlarьnnьn arqьjtektuvrasь kьzge elestejdi. Bir-
aq, bul Rijmde salьnojalь otьrojan ьoq, ьzimiz-
din keñes Qazaqьstanьnda Keñester odaqьn-
da birinci qorqasьn zavьtьnnьn satsьjaldbьq qala-
sьnda salьnojalь otьr.

Ençener ььmbja tysti:

—Munьn qurьbs mьterijaldarь osь kyni dajar.
Osь aldbьmbzdaqь ььlda, bul ьarьq dьniyege
сьqraq.

Сьrtqь picini, əkedimjik Karpijnskijdi elestet-
ken ençener Peskijn, pьroekti sьzьp otьrojan
ençenerge surav verdi. Munьsь qasьnda turojan
adam uqьp alsьn degeni volar.

—Bul mьdenijet yjiniñ alavь qanca metir
çerdi alar eken?

Pьroekti sьzьp otьrojan ençener eki qolьn
qaltasьna tьoьp, bir az kerile tysti.

—Отьз ves mьn ьarсь metir çerdi aladь.

—Өj-voj-ju-vj!

—Bul sarajda mьnadaj mьdenijet keñseleri
voladь: tьjatьr (çeti ьyz adam sьjadь), qulьp

redəksiye-tepogi-rarıja, gastijnijtse, stolovoj-restoran.

Ençener Peskiyn kəzildirigin tyzep, kəteriñ-kirep qojır qasəndaqı adamıja qaradı.

—bnacit, əzi bir qalacıq. Munda yj Almatıda da çoq-av, ə?!

Рьроект çasar otırojan ençener:

—Nege, Анањј Ањјсіјмовіс?... Qazaqıstanda volojanı-Almatı da volojanı.

* *

Ençener Анањј Ањјсіјмовіс Peskiyn zavıtıñ çalır sırtıq picini men tapıstıruvıja belgilengen adam. Zavıt pen dereksiye yjiniñ eki ortası ves çyz qadamdaj şana çer. Osı eki ortanı vasır, zavıt qalasıñıñ sırtına qaraj qos tavan temir çol tselgen.

—Munda rojız çyreme?

—Çoq. Bul ilgerirekte-ojlanıojan bir çova. Sonav deñniñ arıja çaqına stolovoj, pəvirik asqana salıvıraqı edı. Zavıt çumıscılar ol asqanaoja tez qatınap tursın-degendej oj men eki ortaoja məsijne çyrgizilmek volojan. Ərijne ol volacaqtiki, əzir çoq. Qazirde asqana zavıtıñ qasında.

Zavıtıñ eki çaq vıjirinde tastan qıjır salojan vijik eki murça tur. Təbesi buvdaqtojan

qara tytin. Alıstan qaraqanda, ekevinin de vijiktigi birdej tərizdi.

—Bular 1932-çyly salınqan murçalar. Oñ çaqtıq murçanın vijiktigi 62 metir, sol çaqtıq murçanın vijiktigi 52 metir. Sonav qara tytin, anıqanda çaj çavajı pectin tytini emes, gəz. Qorqasının gazi. Bıaj qaraqanda, ol murçalar varlıq seqtardan avlaq, çerdin ystine salınqan tərizdi. Biraq, ol seqtar men vajlanıstı. Mınav oñ çaqtıq, aglamerat seqtı men vajlanıstı. Sol çaqtıqıstı „vatır-çaket“ seqtı men vajlanıstı. Bıgavıstı turvaların. kətirjilderdi salalap otırtı, gaz varı sol murçalardan sıjadı. Çerdin astı men varı tutasadı.

—Ol gazda qandaj zat var?

Ананı Анисимовыс, oramal men vetin bir sırtı alı, kəzildirigin tyzedi.

—Men dəl sırtın, aıtuvoja vatıldıq ete alıstın. Biraq, ol gaz ven aralası bir-az qorqasın sıjadı. Onı viz tekke çıqaltı otırtı. Əzir onı ynemcildikke salatındaj bizde kyc çoq. Kelecekte onı da amalın tavatı.

Завыттың қорасы кең. Әр қеріне ақас отырызылған. Қаздың күйі суv ататындай pantандар орнатылған. Қыретін қолдарға тас төселінген

әлсин-әлсин tazalap сьрьсьр turuvсыларь var кө-
rindi.

—Bul, Mәskevdegi гьлар sivet metaldың қьс-
раоь мен сөнге салындь. Onan vурьн qora,
ajaq аьр сьре алмайтьн вьльқ, vatваq voluvсь
edi,-dejdi Ananijn Anijsijmivic.

„Ruvda torasь“ degen seqтьң aьnalasь көvi-
nese қьзоьлтть valсьқ. Bir сьаоьннан vagon мен
әkelip avdarьр сьатьр. Qarap turqan көзге сьа-
vаь қьзыл valсьқтан ec bir аььгmasьсөқ. Qol-
qа ustasaң qorqasьndaj salmaqть.

—Mine negizgi мәterijal-ruvda osь. Bul Accь
sajdan әkelingen. Anav bir surоьлт tystisin Qo-
санд сьаоьнда, сьarmaza degen сьerden әkelin-
gen. Mine osьlarqа көksip anav bir savьр сьат-
qan aq tas qosьladь,-dedi ilgeri qaraj сьyrip va-
ra сьатьр Ananijn Anijsijmivic.

Qaj сьаоьнда qarasaң da qazaq сьumьсьларь.
Birevleri vagonnen ruvda qulatьр сьатьр, birev-
leri tas savьр отьр. Birevleri vagonetkege көkis
tijep, qos taban temir сьoldь voьlap, otajlap әlde
qaj сьаққа ketip varadь. Birevleri сьаңadan seq-
tar salьр сьатьр.

—Osьnda qazaq сьumьсьларь көр vilem?

—Qazaq сьumьсьларь әr-bir seqта сьetpis pur
sent. Bul, vizdiq bir ylken tavьсьmьz dedi Ana-

nijn Anijsijmovъs, avzъnan çalъn atъr çalqan bir kickene çjana bir pectiң qasъna taman ça-
qъndар.

Çan çaqъ çuvan eңec qusaçjan, buralaңda-
çjan turvalar. Astъnda kyrildep ajnalçjan mator. Alavъ ijirip qojçjanda on adamnъң qalъңdъçjы-
daj dөңgelek pectiң bir çaq cymeginen çыltъ-
rap арраq, volъr qorçasъn açыр çattъ.

—Bul kickentaj „vatъr-çaket“ peci. Munъ
tәçirijve peci dep atajdъ. Bul taza qorçasъn
emes, „berik vilej“ ataladъ.

Basъnda kuvvan berik, ystinde vълçarъ toçъ r-
ke, keskini ajvъndъ birev pectiң qasъnda çы-
kөvelek ajnalъr gorna vojlarçja vujrъq verip
çyrди.

Bul osъ kisi „vatъr-çaket“ peciniң seq vas-
tъçjы.

Pectiң qasъnda turçjan adamdar, biriniң dav-
sъn biri estij almajdъ. Kyrildegenniң kыctiligi
sondaj. Bir çaqъnda kickentaj çjana vodke-yçik
Bagonetkege tijer „vatъr-çaket“tiң çoçjarçjы
tөvesine (kalacnegine) veretin ruvdanъ, vodke-
niң aldъnda turçjan çuvan deneli orъs әjeli kir-
ge salъr, өlсер çiverip turadъ. Bir qazaq çu-
mъscъsъ vәgonetkeni, çoçjыrъ көteretin kыran-
çja әker vergende, kыran-çykti vagonetkeni

çоқарь көтереди де, वोсақан вагонеткени қайта
çerge тусiredi. Munda, ruвda pecke dejin çol
kyci men тасьlsa, agilamerat seçьна ruвda uzьn-
dьoь çyz metirdej тransportorlar arqьь çibe-
rilip turadь eken.

Pecte gornovoј көmekcisi वोьр қазақ çigiti
Ystemir ulь bir çaq vyjirinen ot vor açьp
çatqan temir көsev men arcьp edi, qьzarçan
coq çan-çaqqa cacьrap tyse qaldь. Ottьη icinde
turьp, тisi aqsьjьp kyledi. Qasьnda тuroçan adam-
nьη cacьpaoçan qьzьl coqtan yrikkeni, oçan
taпсьq tьrizdi. Tolьq or vor açьp cьqqan ve-
ti men cuqьroça тysip suv vor vurtьldap çatь.
Sol suvça kyreksalsa, mьltьqtьη dьrisindej वो-
ьp usaqtalьp, qarajьp cьlaç cьçadь.

... Məskev -Almatь eki ortasьnda çyretin ро-
jьzdar zavьttьη aldьnan otip turadь.

Batьs çaoçьnda, aьsta çьlandaj ijirilip kele
çatqan tavarnaj роjьz көrindi. Temir çoldьη
relisi kyn men caçььсьp çьltьrap, tip-tik वोьp
sylep çattь.

Uzaq vaçьt sozьp gyvdek ajqajladь.

—Saçьat on eki!- dedi Ananijn Anijsijmovic.

Zavьttьη icinde „vada pьrovot“ ornatьp çyr-
gen çumьscьlar qarçьp-qarçьp ordьη icinen
тьsqarь cьqtь. Çumьscьlar seq-seqtan açььp

zavıt qorasınyň qarqasyna qaraj cıvırbı vara çaltı. Qarpannyň avzındaşy meletsener, zavıttan çumıscylar cıvırbı volıjanıya dejin ec kimdi icke kirgizgen çoq.

—Əj, qatın çoldas! qarnıň nege çıvan? dedi meletsener, qarpadan cıvırbı vara çatqan bir moşqal qazaq əjeline.

Sırttan qaraj qalojan adamoja meletsenirdiň munısbı mazaq sıjaqtı kərindi.

Balam ıojı! dedi əjel.

Qasnda aq oramal, ystinde belin qbnaj bıvınojan vecvet, calvar, ajaşynda kevis məsi. Qarnı kerilip, aqtarılbr tyse qalajın dep turıjan tərizdi.

Əjel kyldi, meletsener de kyldi. Belbevin acıbrtıbr çıverip edi, taqtajdıň, sırojavıldıň kesindileri aqtarılbr tyse qaldı. Əjel icindegisinen vosanbr, belbevin qajta vajlar çyrip kete verdi:

—Əj, qaoşındı kelgir, sol, tım volmasa samavroja kəmir volatındaj aqactı da...

Rıços çasbı çıbrma vester camasındaşy ças çigit, ençener Aglameratsıya seşynyň vasıtoşy.

—Men sizge, Aglameratsıjanı cıvojaratın eň kycti, eň qıyn macıjneni kərsetemin!- dedi, seqtıň çoşarışy çasına ertip albr çyrip.

Seqtıñ ici qara qurım. Əjnekeri matordıñ kycimen qıjrap tysken, İci ıstıq. Edenderin sement pen qatırıp tastağan:

„Ruvda qorası“ nan tıranıspırtorlar arqılı keletin ruvda (kəkis, ruvda, tas...) osı aglameratsıya seqtına kelip tysedi eken. Bunda kelgen soñ „dıvajt-lojt“ macınesi onı birı ne birin battastırıp qosıp, qajnatadı eken.

„Duvajt-lojt“ tıñ qırtıs-qırtıs uzın tiliniñ ystinde qojuv kəçe qusap, qar-qaravolıp tıselip valcıq çattı. Astı qızıl coq. Tıl birte-birte çazılıp, „Duvajt-lojt“ tıñ kəmejinen cıqqan kəçedej ruvdanı, qızıl coqtıñ əlde qajda tımen tysirip çatır.

Rıjçop, ezilgen ruvdanıñ astındaqtı sala-sala t esikterdi kərsetip:

— Bul „ventlatsije“ ataladı. Anıqtında, sonav „dıvajt“ „lojt“ tıñ pecinen (kəmejinen) qızarqtan coq vor cıqtıp çatqan ruvdanı bul acıq cırtıqcalar-ventetılsijeler astaqtı ruvniklerge varıp çetkence suvtuv kerek. Biraq, əve levi çetkiliksiz volqtandıqtan çarıtıqlar ruvdanı suvta almaj otır. Soñıra çerge tyskende aglameratsıya (ısbı ruvda) cıqtıp çatqan vuvnikerge kelip qarap tursañız, vagonetkege tysken kėskini-qızıl coq. Mine sol suvınvaqtandıqtı.

Онъ сувътыр тусирывдиң, вентлациелерди өңде-
диң амалын енди көздеп қатырмыз.

„Дувajt-лоjt“ мәсijнеси екев. Бирі қыргизилip
қатыр, екincisi орнатылр волмарты.

— Бул, „Дувajt-лоjt“ мәсijнеси Ақылсын, Пер-
маниски Германьја арқылы әкелiнген. Әр қайсы-
ның вақасы отыз екі мың сом (алтын мен)
турадь, дейди Рыңор.

Бул мәсijнені сеққа орнатув үсiн чет elderди
үс-төрт ај вақыт-кerek екен. Бунда онъ, екі
ајдан аз ақ артық вақытта орнатыр, қыргизip
қиверген.

Рыңор:

— Бул биздиң ајығықса бир үлкен тавысымыз.

Апырғанда ақ өте қызын өте вабы күйтi мә-
сijне, ваба сеқтарды ылај қоја турыр, осы аг-
ламератыја сеқаның әзин қана алаған вақытта
да, 2-3 қылдың icinde осы сыжақты үлкен сеқтар-
ды салыр, оның ici -сыртын бирдей мәсijнеленди-
рув деген мәселенің өзи, ајтuvoја қана оңај. „Не
деген зейи“ не деген кыс, не деген тетик!
деп ојлајсын.

— Бундан 3-4 қыл бирүн бул қер қур vos da-
ла еди, енди оның елеси де қоқ!-дейди пуvнкir-
cик Қојсывај, завът салыноқаннан қумсықа кир-
ген adam.

Aglamerats'ya çum'syn'ın sırtınan, „vatır-çaket“ seç'ına qaraqan çaqta av'zdar' tömen qarap qatar-qatar uc puvnkir turdı. On'ın ar-çaqında ylken bir çändiktin emcekterindej vol'ır qatar-qatar vol'ır, tizvektelip sıjvirler turdı. Çoqar'ıdan tarsıldar, kirsildep tysken ağ-lamerat, puvnkirdin av'zına kelip tysedi. Qaq-vaoç' aseq volda, cañın aspaña vuq'ratır aglameratt' dajar tuoçan vaçenetkelerge tysiredi. Çav'ıq tursa caña çoq, tarsıldar q'ızıl çoq vol'ır tyskan aglameratta çoq. Sıjvirlerdin ast'ınan az oçana ç'lam'sırap suv aqır turdı. Buı, muçadan var'ır sıyoatın g'ızdin ötkeli eken. Arq'ı çaq'ı ylken qarta daj vor qaptar-lanır tuoçan ızgav'stır turvalar'.

Alasa oçana vol'ır, mır'tıqtav kelgen bir or'ıs əjeli, puvnkirden tysken bir az aglameratt' al'ır, celekke sald'.

— Lavarator'jaqa tekserige al'ır var'ır turam'ın!-dejdi aglameratt'ın qoçım'ın (avoretti) kurer çyırp.

— Neni lavarator'jaqa al'ır vararsın?

— M'ınan aglameratt' ajtam'ın.

Kesek-kesek bir nece aglameratt' P'ronvaj m'əcijnege sal'ır usaqtard' da, lavarator'ja çeneldi.

...Puvnkirge de, puvinkircikterge de damyl çoq. Tarsıldap çoqarьdan tysken aglamerattь tьmende kytip turоjan vagonetkelerge qotara saladь da, tьmengi vitevic qaqraoьn çoqarь koterip, tanavьn cyjirgen tьrizdenedi. Attar syjrep, vagonetkelerdi birinen soь birin ьketip ьatьr Puvnkircik Qojьvajoьada damyl çoq. Puvnkir diь. avzьn çoqarь vurap, tьmen tysirip turadь. Aglamerat tijegenvagonetkelerdiь ysti coqьtьь levi men saoьmdanьpmunartьp varadь.

—Bul aglameratqa ьol turadь.

—ьol volsa ьlej volsьn... Ylken „Batьr ьaket“tiь tьvesine (kalacnekke) alьp varamьz.

„Batьr-ьaket“ ren aglameratsьja seoььnьь eki ortasь eki ьyz adьmdaj ьer. Bergi ьaoььnan qaraoьanda, „Batьr-ьaket“ seoььnьь ьoqarьdaoьь yьirejgen tesigi koьinedi. Tesikten veri qarap ьoqьp turоjan qos tavan temir ьol, uzьnнан uzaq sozьlьp, salaqtap ьerge tysip turоjan mojan bir til ььjaqtь. Attar vagonetkelerdi sol til diь ystine alьp varьp toqtatsa, ьoqarьda turоjan arqan vagonetkelerdi tartьp ьoqarь ьoqaradь.

...Ylken „Batьr-ьaket“ seoььnьь vastьoьь-Petir Basьjlovijc Ruvda koь ьz seoььna ertip vara ьattь. ьeqtьь aldь, mьltьqtaь dьrisindej volьp

qarqara vol'p yjilip çatqan ьslaq-xuvdanь yjgen qoqьmь. Bes-altь qazaq ьumьsc ьlarь ici ьq tolojan suvь suqьrdьq icinen kyrek pen aьp bir ьaqlьna yjir ьatir..

Petir Basьlovic, terisken ьyqqan adamьnь kьzindej ernevi qьp-qьzьl eki kьzin oramal men suqьlar bir uvьs ьslaqtь qarap turojan adam-dardьq aldьna ьkeldi:

—Bul ruvdanьq recten ьyqqan kyjgen qoqьmь.

—Tas kьmirdiьq usaqь qojь?

—Çoq, ьalqьz tas kьmirdiki emes, qoroqьsьn ьyqatьn ruvda men qosьlojan zat. Bul tas kьmirden salmaqьda!..

Uvьstar salmaqtaqjan adamoqa, tas kьmirden salmaqь kьrinedi. Çana tas kьmirdiьq untaqьndaj vol'p uvьsqa ьuqrajdь da eken.

—Mine osьnda ьlde volsa qoroqьsьn arala-sьp ketip otьr-dedi Petir Basьlovic bir az toqtap, - munьq ər bir tonnasьnda 10-13 pursetke dejin qoroqьsьn aralasьp ketip otьr. Biraqta viz munь aglamerattьq ovorotь qusatьp (qo-qьma qusatьp) qajtadan ertyvge salmajmьz. Oqjan vizdiьq ьzir kycimiz camamьz ьoq. Osьlaj tastala veredi. Qoroqьsьndь, tipti qandaj qana ruvdanь volsa da məcijne kyci men taza aladь-

degen Әmirijke eli de, ең унемчилік еткенде әр бір тонна сьльқтан 8 пурсент қорғасын заја кетеріп отыр.

—Бул ыслақ, енді неге қарайды?

—Ес қайда құмсалмайдь. Қыуын тاپса бул рес салуоја, көсеге төсевге, сement қыр қатыруоја қарайды. Бул әлі мунь іске қарата алмай отырмаз.

Үлкен „Ватыр-қакет“ сеоһһһң ісі анавзуран көрген кісі „ватыр-қакет“ ресіндеј емес. Бул өзине бір үлкен завьт. Біжіктігі 30-35 метір тасарай. Мундаоһ кысте өзине вөлек орасан. Тьһндар туројан адамоја мундаоһ сьқуу-бір есе біжік тавдыһ устinen сарсьр тьскен зор тасқьн сувдыһ сувьндај,бір есе үлкен қалалардыһ кедір-вудьр тас көселерінде авьр қык тіјер альр вара қатқан вес тоннальқ артамавіл мәсіјнелердің сақтысьһнаң қыргеніндеј...

Қоојарьда рестің авзьнда қолдарьһна узьһузьһ темір көсев усталојан бір екі қазық балаларь турды. Көсев мен витеп қојса рестің кырілдеген давсь бір есе саявьрлаојандај боладь, асса кысејген тәрізді. Қьзаројан қальн есепсіз көр тилдерін салақтатыр, рестің маңдајьһ қалар қојадь. Қазық-қазыққа сасырап тьсіп қатқан қьзаројан соқ.

—Bul eki vala, gornovojlardedi, Ruvdakor. Ekevinin de casb kər volda çyrmadan aq asqan. Biri ac eñdi, at çaqtı, ilvişgen kəzdi biri deneli, tomrıyojan betti. Biri ıstarcı, biri kəmekci. Bılaq pectin avzınan ıyoşır, ot vor, aqşır, şırttaoş cıñqıroşya tysip suv çattı.

„Batır-çaket“tıñ eki çaq vujirinde altı-altıdan on eki tesik kərindi. Ər bir tesiktin alaqañnıñ ajaşındaq qaçraoş var. Olardıñ qasında 14-15 çasar bir eki qazaq balalar taş da çyrđi.

—Anav tesikter porma ataladı da, bul balalar pormucik ataladı,-dedi. Ruvdakor balalar dıñ qasına kelip.

Tesikterdin birin acır çiverip edi, kucti buv küçilder tısqarıtı attı.

—Eger oş tesikten qaraşanda, pectin icinde kək çalıñ (gaz) kərinse, onda anav turşan gornovojlardectin avzın acadı. Sol kezde aqşır çaoşınan ılaq aqadı da, vergi vujirden mınan navañ vojlard, mınan ıdışqa qoroşasın aqadı,-dedi Ruvdakor qoroşasın aqşır çatqan navaşya nusqar.

Anıqtar qaraşan adamşya, bul cıyoşır çatqan qoroşasın anıq taza qoroşasın emes, vılşanıctı, qara kyreñ, ılaş.

—Bul cala qoroşasın-„berik-vilej“ ataladı.

—Tynde kelip kerdiniz be?

—Tynde de isteј me?

—Kyni-tyni... Tynde Cimkenti qaraňyzda, zavıt qalasın qaraňyz.

Cimkent qalasınnyň tyngi kërinsin көз aldына әkelgende mыnav elesteјdi: eң ylken көce-Sәbet көcesi. Spolkom men Rajkom tusыnda оjana çытыrap çanojan кyнгirt camdar. Saqat on camasъ. Kөcenің eki çaqыnda anda-sanda qaraj-ojan adam. Kejde birine-biri qarsъ kelip, urыnr qala çazdajdy. Arman, eski qalaoja varojanda көcenің çaq-çaqъ restoran. Onың atъ ojana restoran ici vыlyq, mas adamdardың davдыr, aјqaj. Bыqsоjan tytin. Buryc-burycta sыq-sыq kylip avzyna ne kelse sonъ aјтыр otыrojan vej-bastaq adamdar, birli çarымды әjelder. Qalada çalojыz ojana kыno, onың aldy torыrlap çaqalasyр çyrgen vej bastaq çigitter. Әlgideј restorandardың esevi çoq. Oјlaojan adam, „bul qalaoja әli de ylken tәrtip, mәdenijet orыndarы-тыјatыр, qulыр, kijno... kerek“ dep keјijdi. Elektir kycine kelseң, „bizdiң Qazaqystanda qalanъ elektir nurыna malcыndыrojan volegen ыstansa qaj çerde var eken“ degen oјoja kelesin. Sol kyni Cimkent Corsabetiniң seјlavъ volыр çattъ.

—Qalanъ vuytip ustaоjan adamdar bizge kere-

gi çoq!-dedi sonda sajlavcılar.

—Siz tynde kelip көriñiz, әvezatilni keliñiz!-dedi petir Basijlevijc, doctasъp çatъp.

„Tirellejvos“ macijne cъjъrma-otъz adamdъ mingizip qorojasъn qalasъnan cети caqъrъm çatqan Cimkentke qaraj zъmъraj cөнeldi. Solda, acajarъp; qaz qatar volъp tizilip cумъscыlardъnъ çataq yjleri, oңda, -Mәskev-Almatъ eki ortasъnda qatnajtъn poъzdarkъnъ çolъ kerindi. Bul çol, qalaoja kirgence qalojan çoq, suladъ da çattъ.

Ananij Annijsmovijc Peskiijn çolbqqan sajnъ cъmъja tysedi:

—On kyn icinde vykil bir zavъttъ yjrenip voluv mymkin emes cъojar! Oojan qalaj qarajsъz?

—Әrijne çaqcъ qarajmъn. Zavъt vъlaj tursъn negizgi bir-eki seqtiñ өзin yjrenyvge de on kyn cетkiliksiz.

...Taza qorojasъn cъojaratъn eñ soңqъ vuvъn seqqa kelip turоjanda „berik-vijlej“ di koterip çojarъdan zъmъrap kelip „podъjomnъj kъran“ kelip toqtatadъ.

Çojarъda ylken-ylken qazannъn qasъna aqъj-ojan көzdi qъr murъndъ arъq torъ çigit kyn-vacъs certip Qazanоja „berik-vilej“ salъp cъrgen cумъscыlarоja vujrъq verip turdъ. Bul Raperenipke seqtъnъ vastъoъj еңçener Semakop.

Qatarınan eki qazan ylkendigi Tyrkistanda-
oş Çasəvij sarajında turqan qırıq qulaq qa-
ra qazannan artıq volmasa kem emes. Qa-
zanıñ birı vos birinde veti kəkreñbek volıp
kəviktenip qoroşasın erip tur. Bulardıñ ar ça-
oşında tēmende osı qazandardıñ çartısındaj
taoş bir qazan var. Ol qazannıñ icine çuvan-
dıoş vilektej ici quvız turva ornatılqan. Tur-
vanıñ bir vası ekinci bir çaoşında et-vetinen
çatqan doqojalaqtıñ vetinde çıvırılqan qalıp
tarqa qoroşasın qujıp çatır.

„Tysinse tysiner, tysinvese nem ketip vara-
dı əjtevır çırıldatıp ajtıp qutyla qojajın“
degen kisidej biriniñ astın biriniñ ystin mez-
ger Semakor anda-sanda tysindirip qalıp tur-
dı:

— Qazan vetindegi anav kəkveñbek kəvikti
kordiniz ve?

— Ijə, kərinip tur.

— Sol kəviktiñ ar bir tonnasınan ves kijlogi-
ram kymis çıqadı.

— Ə?!...

Qoroşasın zavıtında məsele qoroşasın tuv-
ralı ojana voluv kerek edi kymis degen söz
sıldır ete tyskennen kejin tıñdap turqan adam
añqıja qaladı.

Semakop:

— Bul tazarmaqan qorqasbnda („berik-bilej“ de) mьnadaj qosьmtal zattar var: mьs, kymis, sorma, senik, temir, vesmot... anav eki-yc avьz-dь kickentaj pecti kordiniz ve?

—ljə.

—Ol „atьraçatelnij pec“. Osь qosьmtal zattardь qorqasьnnan açьratatьn pec. Ol pectin qьzuvь, parь eki çyz gьrados. Çoqarьda ajt-qandardьn vərinen açьratьp əkelgende (çaloqьz vesmot degen zat qana qorqasьnda qaladь). Kynine 38 tonna taza qorqasьn alьp otьramьz. Mьnav çaqьqьzda doqьjalaqьn vetindegi qalьptaroqь qujьlьp çatqan qorqasьn-taza qorqasьn, eñvegi kemeline çetken qorqasьn. Qalьptan cьqьp kirpic-kirpic volьp yjilip çatqan ət bir qorqasьnnьn salmaqь 32 kijlogьram eki but.

Doqьjalaqьn ajnalasьnda topьrlap çyrgen qazaq çumьscьlarь. Biri doqьjalaaqьtь ajnaldьrьp tur. Birevi qalьrqa qujьlьp veti ylpildep turqan qorqasьnnьn kəvigin qalaq pen alьp tастap çattь. Birevi qatajoqan qorqasьnnьn vetin qacav men çonьp majdalap turdь. Birevi qaj-qь bastav kelgen istik temir men qoragьp yqajlap ikinci birevleri dajar kirpic qorqasьn-

дъ көтеріп алып җерге салып текцелер җатты. Әр бир кирпичтин астында җаюнда орысча „Ч.С. 3.“ (Симкент қорғасын завты) деген җазув уйлир тысе қалған. Ол маркиси.

— „Мен mindetimdi орындадым“ деген тыр көрсетип бир кырсинип алып seq bastыры Семакор әлде қайда астыры сыяа җөнелди.

— Қайда кетти екен?

— Әветке кеткен сыяар - dedi anadaј җерде турған бир қазақ җумьсы.

Қорғасын eritetin ylken qazandardъ zavыттың өз өндириси (letejnij seqы) qujыp dajarlap берип турадъ екен. Seqтың сыртында сол сыяақты qazandardың җаңа ыана istelgen ycev - terteви җатты.

— Бул qazandardың әр qajысы qorғасынды yc-tört tapқыр ыана erityvge җарajды. Onan кейin qajta qujылады. Ғаңа qazan ornатылады. dedi seqтары birigadir.

Qazannyң astындагы pectерdi җаюыр, оған авьқ-авьқ kyреktep tas көмир tastар qava sa-qaldы өзбек picинди бир kacagar турды. Ғыristuryсь тез, җырны. Әligidej volmaj qojынан oramalоја tyjgen бир kesek nan aldы da авьзына салып qos urttар җей bastady.

— Kacagarmыn. Ysenbek ulъ Tolamat dегen adam volaman 1- dedi. Sonъ ajttы da derev

aldında yjyvli turojan kəmirdi ilezdiñ arasında
pectiñ icine kyrekter - kyrekter ыlaqtырыр çı-
verdi. Soñnan kəzi çытыrap mөлjiр qarady da
turdy. Kejde çaq-çaqıyna alaqtajdy. Ajtatyn bir
çasıryn „сыр“ бар kisi сыjaqtanady.

—E. әкеçan қалај?

—Çyde çaqсы.

Taza qazaqca sөjlegisi keledi. Biraq өзiniñ
ult tili özbek tili aralas ketedi.

—Osь zavьt salьnojan çыldan bastap 31-çы-
dan veri osьnda çumьs qыр çyrmin. Atkacop-
cik degen nemesi bolaman. Zavьtqa özim
çumьsqa kirgen men qojmaj Täckenge varьp
25 yj camalь atkacopcik adamdardь „azoyьrьp“
osьnda zavьt çumьsьna әkeldim. Turmьs çaman
emes, çaqсы. Әtteñ tysine almaј çyrgen bir
çaqıdaj бар. Yc-tөrt çыл çumьs istep çyrip bir-
aq aj oтpeske aldьm. Elyv som aqca aldьm.
Bөten orьs çoldastaroja qarasam әr qajьsь 3-4
ret oтpeske aldь. 400, 500 somnan aqca
aldь.

Odarnek atьm бар. Normamdь orьndajmьn.
Qьдырьmpraz emespin. Çumьsqa meзgilinde
qalmaj kelemин. Seq kəmiјtetine Tagilisipke
әlde nece tapqьr vildirdim, ajttьm nәtiјçe çoq.
Savьranьjada gapirseк tysinetin, onь orьsca

tysindiretin tərçimən (avdarucь) çoq. Neme qblaman?

Kacagar Tolamat bir ese cblamsьrap turojan adam tərizdi. Birese ylken bir məseleniñ qь-
vьn taва almaј sasqalaqtap turojan adam tərizdi.

— Sonь sizge tapsьramьn dep öziniñ daq-
dьbь peciniñ aldьna qaraj çөнeldi.

Seqtinь bir çaq myjisinde ylken көrik. Aldьn-
da bir nece adam zergerler көrikти vasьrvilek-
tej çuvan bir temirdi otqa valqьtьp tur. Seqtinь
mandajcasьnna veri qaraj cubatьlojan rezenke
arqan. Ici elektirdinь quvatьn çyrgizetin sьm.
Sьmnьnь bir ucьna qacavdaj bir temirdi ötkizip
bir çaq qolь men vetine qalqa qьbьp əjnekti
çalpaq qaңьtьr ustap, bir çaq qolь men əlgi
qacav sьjaqtь temirdi qazan qusaqjan bir ьdьs-
tьn ernevine tijgizedi. Qьzьl-çasьldь ot çaq-çaq-
qa casьrap tysip çatьr. Bul elektir kyci men
ьdьs çamavdьn ədisi eken.

... Тьста qas qarajьp ьmьrt çavьbьp varadь.
Uzamaј otta çandь. Dala, seqtardьnь ici elektir
nurьna comьldь da qaldь. Zavьt qorasь ajdajçarьq
Əlde qajda çumьscьlardьnь çataq yjleri çaqьn-
da keјde qarqьldap kylgen kylki, keјde cьrqa-
qjan ən. Keјde birin-biri atap caqьrojan davьs-
tar qavattasьp estilip turdь.

Zavıt qorasındaq tas tselgen alanda çyrip kele çatır çan-çaqıña qarasañ.-ädemilikte, nojan kucte, qızıq ömirde osında eken,-degen oıoıa kelesin.

Zavıttıñ derektirine-ençener metalluvrg Əlipvaj ulı çoldasqa, zavıttıoı ças qazaq çumıscılarınan bir talaj ökpelevge tuvra keldi. Çumıscılar ol kisiniñ (maman qazaq dep çal-oıyz aloıanda) çaloıyz ekendigin, çumıscıların kóp ekendigin çaqıb biledi. Çumıscılar arasında ardaqta ekendigin de vajqaoıan adam sezedi. Biraq aıtse de:

—Kəvijnette otıradı oıoı, kərmejdi oıoıl-degen bir azoıantaj kejiyen tyr, qazaq çumıscılarınan arasında sezile qaldı.

Biraq vygin Əlipvaj ulı çoldas zavıttıñ qaqrasınan ver men cıoııp kele çatır:

— Siz osı metallorgıja seqtarınan bastılav ençeneri Serpenki men bir az seılesip alıñız-cıl-dep ol ençenerdiñ otıroıan yjin nusqadı.

Bıvan Əndirejivic Serpenko suñoıaq uzın voııl ças otız ven qırıqtıñ eki ortasında bir acıq cırajıl çigit eken. Aldında bir seqtiñ bastıoı etilip taqajındaloıan ças bir mamanoıa nusqav, verip otırdı.Ças maman çigittiñ aldında „bloknot“

Сөзүңкүнүн кеј бир айтқан сөздерин җазыр
алыр отыр.

Јван Әндірејивіс сөзді авыр-салмақ пен сөј-
лејді. Кејде ојлаңқырап қалады. Кејде қағаздары-
ның арасынан сыйрылар іздејді. Сылымды биринің
соңынан бирін тутатыр әлсин-әлсин сорады.

Виздің сеқтиң җумьсы бир җағдынан қараған-
да өте ұсақ. Бирақ, әкімсілік-сарууасылық җағды
алсақ өте қызыл тетіктері мол. Ғалымз сеққа
ғана іје воляр қарап отырув җеткіліксиз. Сеқ пен
қатар әр бир станоктегі җумьсы кысін җеке-җе-
ке ујренув керек. Оның ден савлығын, оның
қансана тарқьтығын вәрінде билув қаҗет. Әгіне
муньң варлығь да җумьстың, васылықтың теқ-
ніјкесине вайланьсты. Виз осы кыни җумьсылардың
ден савлығьна өте көңіл вөле алмай отырмаз.
Вул виздің улкен кемсілігіміз. Кысқиң артқан
кеміген тырлерин есерке алуға олақтығьмыз,
савандығьмыз. Осы кыни кевдесине қорғасын
саңь отыроған җумьсылар визде аз емес. Оны
емдетувге, оған емделетіндеј җағдај туғьзув
керек қој!

Ғас маман Јван Әндірејивісқиң көзине қадала
қарап турды. Оның көз қарасында. „ардақты
Јван Әндірејивіс!... е. Ол вәримиздің де бирігіп
істејтин міндетіміз оқој. Оны Ғалымз маған

oşana nege ajtasın dep turğan oş vaxtında sığaqtı.

Jvan Əndirejivicniñ söz saptavına qarağanda, ol seq icine kynde varıp çumıscılardıñ çan tykpiri men (pisijqologıjası men) əvden tanısyp otıratın tərizdi. Kimniñ ıqlas pen ister ekpin ijesi volqandıqın, kimniñ ıvbas (çulıp tartpa). Kimniñ kerenaı, çalqav ekendigin çeke-çeke sezgen, bilgen adam tərizdi. Alında otıroğan ças mamanoşa „sıraq! metallorğıjanıñ ylken mektevin vurıp bitirgen kisi, teorıja men pıraktıkanı kopten vajlanıstıroğan kisi“ dep otıroğandaj seziledi. Mymkin anıqında onı ajtayıp da, oqlamaytında sıoşar. Biraq kejde oqlağan oşdıñ əseri sızge çuqımtal voladı. Munda da sol çuqımtalıdıq seziledi. Biraq orındı.

Ças mamam „vıloknot“ qaqazın çan qaltasına salıp tura geldi.

—Ajtqanıñ uqımdı volqan sıoşar?

—Uqtım Jvan Əndirejivic.

—Kəne endi çolıñ volsın. Iste!...

Ças mamam aqırın vasıp sıoşa çoneldi.

—Siz meni uzaq ustamaytın sıoşarsız?— dedi Jvan Əndirejivic, kylimsirep.

—Çoq sizdiñ ajtatınrıız tavsıloşanca meniñ uqır volqanımsa oşana...

Sırtta terezeniñ däl tüvinen bir ylken çalqıyız paravız kirsildep, ajqajlap öte çeneldi.

—Meniñ əlgi ças mamanıya ajtqan sözderimdi tıñdağan volarsız?

—Ərijne bizde „kelinim saqan ajtam, qızım sen tıñda!“ degen maqal var.

Јван Əndirejivic kyldi.

—Qazir bizdiñ qorqasın zavııt pıjdaşya (ekispolotatsıyaşya) tapsırılğan çoq. Bygingi dävırde zavıt qurılıs dävırinde dep eseptelinedi. Sondıqtan biz ortalıq çavdıqtavdan qalıp otırmız.

—OI ne degen söz volıp tabıladı.

Јван Əndirejivic ojlanıñqırap:

—OI, çumıscılardı azyq-tylik pen kənildegi-dej qamtamasız ete almaı; otırmız-degen söz. Mine osı sever, çumıscılardıñ arasında suıylıluv (tekyvcest) degendi tuvıyızıp otır. Bul suıylılvıñ negizgi eki severiniñ biri. Ekinci severin əzir men ajtrajımın. Onı köz ven kərip ər bir seqtardan (əsirese „vatır Çaket“ seqtındaşy vastıq adamdardan) surap bilersiz. Onan siz tolıq məlimet alarsız. Bizde əli tabıstarımız ven qatar ylken-ylken kemciliklerimiz de var. Çata-çastana çumıscılar men səjlese kele onıda anıqtarsız...

—Çospar orımdav çarşına kelsek kəñildegidej emes. Men sizge 'mıjsal ycin bir azqantaj mıjsal keltirejin; çaldıq çospar vojnca biz zavıt arqıyb çalynda 60 mıñ tonna taza qorşayın öndirip verıvmiz kerek. Biz osıyn bere almajmız; Sevebi: zavıt (alıgıde ajttım) qurıls dävirinen sıoşa almaj otır. Bir nece kerekti seqtar salınpır volqan çoq. Kej bir məciyelerdin („dövajt-lojt“, „vatır-çeket“) ekin-cileri çaña cyrgizilejin dep çatır. Ekinci çumıscılardın turıms çarş (yj, tamaq, teqniškege çattıoıuv...) mine bularda sol sevepterdin icine kiredi. Osılardın varlıoında kəñildegidej qantamasız etıv ycin qarç kerek. Ol qarç volsa çoşarında ajtqan 60 mıñ tonnanı çalynda berip otıramız.

—Məselen qanca qarç qaçet dep camalanadı.

—Çырма mylijen som. Bul çырма mylijen som çumsalsa, zavıt qurıls dävirinen sıoşp anıq pajdaşa astı degen maşana sıoşadı.

Јван Әndirejivic çañadan сылы алıp tutatır

—...Onan kejingi vizdegi bir məsele Accь saj ortasındaş qatınas. Çaloşыз maciyelerdin çana sajma-sajturuv men birge Accь-sajdın kantentiratı (ruvdas) daşın turuv kerek. Kynde

gisiin kynde əkelip turuv emes, zapas kansentbrant tursyn. Mine osy çaqy kənildegidej qamtamasyz etilgen çoq. B ağan, paravyz çetkiliksiz accy sajdān kansentbrant kecevildep keledi.

Yjdiñ ici əlsin-əlsin tartqan cыльмьнəñ kək tytini. Çazыр-сызыр qaçazoça yñilip oтыроjan bir nece keçes adamdarь əlde qaçan cыоыр ketti.

—Sonan kejin elektir kyçi, ыstansamыз toлыq çənge salыnojan çoq. Kejde bir az vaçttar seqtarda ot volmaj məciyeler çyrmej qalady. Апыоында vizdiñ ыstansanьñ kyçi altь mьñ kijlovat, viraq vyginde viz onьñ yc mьñ kijlovatьn ojana pajdalanьp oтырмыз. Əzir bir eki məciyeler çaça qurьльp çatqandyqtan sol kyç vizge çetkilikti...accы-sajдыñ kansentbrantь vaçтында kelip turojan vaçtta viz açus aјында onan vergi çerde aјына 200 tonna qorqasьn beryvdiñ ornьna 25 tonna verip turдыq. Endi qazыр alsaq tertinci toqsanda viz 4 mьñ tonna qorqasьn beryvdiñ ornьna (mine qazыр dekəvir çetti) 2000 tonna ojana qorqasьn vergeli oтырмыз. Себеvin men mana aјтым.

—Sonda sapa çaqy qandaj?

Јван Əndireјvic cыльмьнəñ kylin qaçqьctap...
Sapasь çaqсы keçester odaçында birinci....

Mənav eki vujırde turojan səqqan gəz ven vi-
ge kynine 30 pürsent qorojasın dalaşa çiverip
otırmız. Demek viz kynine osь kyni 70
tonna qorojasın veriv kerek volsa, viz manaş
çorşağda ajtqan kemcilikterdiñ saldırınan 35-
40 tonna qorojasın verip otırmız. Onıñda 30
pürsenti gaz ven çorjaladı. Onı toqtatuvşa
bizde əli cama çoq, teqnijkemiz çenge salın-
qan çoq.

....Zavıttı tygel macijne kycine kəcti dep
te ajtamız. Bizde əli adam kyci de, at kyci de
var. Sonav aglamerattı viz „vatır-çaket“ aldın-
na at pen tasıtır çurmız, ol anıñda macijne
kycine kəcyv kerek.

Tısqa səqqanda smenadan vosanojan çumıs-
cılar ər bir seqtıñ dykenderiniñ aldında toptalır
tamaq alır çattı. Temir çol kyrkesiniñ qasın-
daş isterelciniñ-qazaq, çoldıñ qavısatın çerin
temir men cuqlar tazartır otırdı. Əlde qajdan
talır kelip paravızdın davsı estiledi.

Smenadan vosanojan çumıscılardı sırttan
qarap tursaq çol ystindegi ylken bir adam tol-
qın közge elestejdi. Qaz qatar köldeneñdegen
tyrleri çoldın ijini men birdej aldaşsına köz
çetpejdi.

—Bul tørt mьn çumьscьnьn tьrtten bir tara-
vь ojana-dejdi Ivan Əndirejivic yjine ketip vara
çatьp.

Sonьn çetpis pursenti ças qazaq puroletar-
ьjatь!...

„Batьr çaket“ seqьnьn kantory. Tar ojana
vьlme. Arqь veti keь zal. Onda seq kəmiьteti-
niь adamdarь, təvilci, vьrygadьp, eserci...

Ruvdokor çumьscьlardьn arasьnda suьbluv
(tekyvcest) varьoьn, onьn negizgi severteriniь
qajda ekendigin sьjlep otьp. Əte aqьrьn, əte
ojlanьnqьrap toqtap-toqtap sьjlejdi:

—Biz ge zavьtqa kirgen çumьscь teqniьkeniь
aloьacqь tetigin (teqniьniьmьm) əvden vilyv
kerek. Olardь ədejilep kuvьrьstan ətkizemiz...
Biraq ne amal çumьscьlardьn turaqtamavьnan
teqniьke yjretyv çumьscьn əlsin-əlsin vasьnan
çaьartьp otьruvoja keledi. Yjtkeni eski çumьs-
cьlar ketip qaloьannan kejin çana çumьscьlar
kelip otьradь. Olardь teqniьkege vavьlьmaj kuvьris-
ten ətkizvej çalaj rajdalana alamьz ?!...

Çumьscьlardьn suьbьla veyuvine negizgi sever-
ter qandaj?

—Negizgi sevevi: vojlaryna siьgen qara
caruvalьq ruvqьnь (kirestьjanstьva) oьajcьlьq

pen çojılmavъ. Qъs istep kele çatqan çumъs-
cъlar (asъbnda qara caruva) çaz bolsa aq
dalaqja tarajdъ. „Egin egyv picen cavuv“ degen
oj men çer-çerge taralъp, çujъla qaladъ: Mъ-
salqja alsaq: vizdiң seq tәnireginen Aqъs
ajbnda 50 kisi, Өktәvirde 7, Nojavirde 6 kisi
vosandъ... Ekinci bir sesep: atъravile (qorqasъn
caңbъnъ kevdege otъruvъ). Үcinci bir sever
çataq yjlerdiң çajsъzdbъjъ. Ne qora, ne qujma
çoq. Çumъscъlardъnъ әr qajsъnda da ne tavъq,
ne sьjъr, ne bir-bir at ustap, asъrap turamъz
degen nijet var. Mine osъ sьjaqtъ çajsъzdbъq-
tardъ ojladъ da... sujъladъ. Olardъnъ ornъna
çaңa çumъscъlar keledi. Olarqja çаңa tәrbije
kerek. Qъsqa ojana ajtqanda osъdan aq sujъl-
uvdъnъ neden ekendigi kәz aldъnъzqja elestejdi.

-...Tәrtip çaqъna kelsek, vьrbьgada ne smena
çьjъbstarъ bolsa çumъscъlardъnъ alpъs-çetpis pur-
senti ol çьjъbstarda volmajdъ. 4-5 ret caqъrъp
әreң degende bir az kәpciligin keltire alamъz...

Buqjan qaraqanda çumъscъlardъnъ arasъnda
mәdenijet kәpcilik çumъsъnъnъ (әsirese qazaq
çumъscъlarъ arasъnda) nacar ekendigi, pьropsa-
juzdъnъ vacъbъqъnъnъ kemdigi, çьjъbstardъnъ kәvi-
nese orъsca tilde çyrip, qazaq çumъscъlarъna
onъ uqtъratъndaj, tysindiretindej adamdardъnъ

çoqtoşy kəz aldyna keledi. Kəz aldyna keltiryv
vylaj tursyn, çumьscylardьn keri aq munь ajttь da!

Çumьscylardьn turmьsyn, çataq yjlerin çoloşja
saluv çəninde partьja men ykimettin qavly-qar-
rarlarь oғndalmaj otyr-dedi „Batyr-çəket“ se-
oşьnьn vastьoşь Ruvdokor.

Çergilikti kamuvnəlnij ətdel vastьoşь Dьbarьn-
nekoptyn qurьbstardь-çataq yjlerdi tez, çaqşь
etip çəndev çumьsyna kənil vəlmegendigi kejde
çumьscylardьn əzderi çataq yj salьp aluvşja ki-
riskende kamuvnəlnij ətdeldin olarşja materьjal
vermegendigi „saldьq qoj!“ degen çataq yjleriniң
qular, valcьoşь qoparьlyp suvьq, çel aznar turşjan-
dьoşь-varьoşь da kəzdiң aldьnda turdь.

—Bul çənde ortalyqtn, Olkeniң zor eskeretin
çəni var dedi Ruvdokor.

...Saşat ves kezі. Smena aşьrvastajtn çumьs-
cylar aldьnoşь simenniң uvaqьtь vitetin kezde
seqseqtn aldьnda toptalьp otyrdь..

—Meni men virge çyrgender(вьрьгадыр Laskor)
ajaşьna etik, ystine ьlac alьp kijdi, mende ol çoq.
33-çьldьn sentəvirinen veri osьnda at ajdavcьmьn!
-dedi Çusьp-vek ulь Əvьvtalьp.

—Ras-ras-dejdi maңajьndaşьlar entelej verip

—Sonan veri otryske alьp kərgenim çoq.-dedi
taşьda Əvьvtalьp.

Sыртында туроландар ырысқанан тартыр:

—Айтатынның битти ме?

—Бийти, сол-ақ.

Рувнкircik Қојсыбай Қуньспек улъ татаојын кенер туроландардың алдына сықты.

—От та, саң да осында. Etik мьनाव!

Қулынојан сылаванъ көринип тур.

—Ајақ кижим вермејди. Өзимizdeј ырысгадир вольт сурген Марканьскій деген қолдас etik алды. Саңда көзимізге әнек кerek ода қоқ!

—Қојсыбай сен волојан сылаарьн?-дејди. Исменаоја тусууге асыққан қумьсцлар.

Олардың да көңилінде мыдде бар. Айтқысы келеди

—Қылыста неге айтпайсындар?

—Тусинувци, тусиндирувци қоқ.

„Ватър-қәкет“ речінде горновој вольт туратын қас қумьсць (30-қылдан партыја мусеси) Ақмет улъ Есентај. Қерде қатқан бир сојынның кесегине отыра кетти де сөјлеј вастады:

—Визде табыс мол. Оојан ес бир кыман қоқ. Бирақ виздің кемциликтермиз де вастан асыр қатър.- деди сөзинің васында Есентај.

Есентај 27-қылдан вері қумьсць. Одарнек. Бастар ол Павладарда мај-қажың завьтында Семейде ырысстанда қык тасувць вольт истејди. Рејдирдің „Ватър қәкет“ речінде горново! волады.

— Munda eski çumьscьlardь bavlьp çoqarь-latuv birte-birte mamandьq orьndarоја (mәselen smennaj mәstirlikke) belgilev degen çoq. Bizdiң seqta slesar Radol degen var. Өzimiz qatarlь çumьscь slesar. Sonь metallorgьja sektirinde oтьr-atьn Cepecenko. Letip degen adamdar, çaқьn-da smennaj mәstir etip belgiledi. Maqtandьoть-mьz emes, sol çumьstь Өzimiz atqarar edik. Ol qoльmьzdan keledi-meni qoјьһьzсь, osьnda seq tardь aralap çyrip mamandьq çumьstarоја tartьlojan qazaq çumьscьlarьn көrdiңiz ve ?

Өrijne көz көrmegen nәseni „көрдik“ dep көz voјaj saluv, mьnadaj çumьscьlardьn aldьn-da uјat sьjaqtь sezildi.

—Kөrgen çoqsьz. Bul qazaqtan maman dajarlav degen Partьja, ykimet qavlьsьnьn eske alьn-baқandьoтьn көrsetedi,-dedi Esentaj. artьnan ornьnan tyre kelip:

— Men kevdesine qoқoјasьn caңь tysken çumьscьnьn virimin. Bьjьl aқus aјьnda doqtьr meni qaradь da „kevdeңde qoқoјasьn caңь var. Alma-arasanоја barьp emdelyviң kerek-dep qa-qaz verip „batьr çәket“ seqkөmine-Tagьlsьp degen adamоја çiverdi.. Ol qaқazdь bergен çerimnen tava almaj bir sandaldьm. „Qaқazьn bizde çoq“ dedi varоjan saјьn Tagьlsьp. Onan

osъ kyni çaqđaj tuvđь, Qazaqtan maman kədirle kəvejdi-dedi Esentaj.-Əlkeden tijisti kəmesije kelse munda da sol çaqđaj tuvar edi-dedi taqьda artьnan.

...Tirellejvos tьň vəksesinde kezek kytip turojan adamdardьň qatarьna eңener Gьruvcijniskij men birge Ananij Anijsomovijc Peskijn de kelip turđь. Peskijn Gьruvcьjniskijdiň qasьnda domalar çyrgen vala tərizdi alasa.

— Zavьt qalaj eken?-dedi Gьruvcьjniskij çьmьjьp.

Ne dep ajtuv kerek? „Çaqьsь eken“ deseq ədemi kijingen birevdiň ystine qarap „kijiminiň keskini çaqьsь eken“ degen sьjaqtь volьp sьojadь. Anajь sujьq volьp sьojadь. „Çaman eken“ deseq purletarьjat qazanь vor qajnar qandaj avьr-teqinijkeli məcijnelerdi çyrgizip otьrojan vykil bir zavьtqa syjsinbegen, əkrelegen, sьrt bergen sьjaqtь volasьn.

— Tavđaj tavьstarda kyrdeli volacaqta var. kьtьrap çatqan kemcilikterde var.-degen oja Belesin.

„Partьja ykimet caralarь ol kemcilikterdi əli-aq çojadь“ dejdi aldaoь ymit.

...Tirellejvos “macijne taqь zьmьrap varadь. Çaңa ojana çavojan çaңvьrdьň suvь çoldaoь

təsevli tastəŋ betinde ƣyltərap ƣatə. Ƙoldəŋ
eksi ƣaq ƣijegi or. Taqıla sol sulaqan temir
ƣol. Kejde ƣolda ƣajav suvəroqandar kezdesedi
„Otvaməz“ desip qoldarın kəterip kəŋilderin
bildiredi. Macijne ləq toloqan. Toqtamajdə. sol
ajaqı zətvəroqan vojb...

SƏLİMBAJ ULB

QAҺARMANDAR

Sonav suvbq sol tystik,
Mьlqav, Nojьs, kək tajojaq.
Mьz vaqrajьn mejrimsiz
Coqtansa ƣer, ƣel qajnar.
Zardavьna ƣan tьzves
Uvьtь uvdaј yckirip
Zarь tastanda ɵtkendeј,
Yskirikten-yskirik.

Ƣeli ƣьndь ƣelikre
Ƣelpinsede tuvlaјdь,
Davьl quvьp quјьndь
Quƣ deņizdi bьraјdь.
brəpər ƣana ƣojmajdь.
Osьp, esip, ireјdi,
Tasca atььp, tav kəcip,
Seņdi-sender syjreјdi.

Bet vaqtьrmas bir vezер,
Əјdik azav, tьm tentek.

Avzъ arandaj ыrsъjъp,
Qavъp, qblъjъr çentekter.

Boran tuman, buvaldъr,
Burcaq, atuv, vult basuv-
Yjrenisken sьj qonaq-
Birden birge ulasuv.

Çazda qьsta vәri bir,
Kәk oraj çoq-kәk tajoq,
Çuldbz çoqqa vара-вар,
Aj colъjъncь kyn qonaq.

Qoroqanь nьq-qol vatpas,
Çijegi çiq-çel etpes,
Qьbь ajnalma volmasa
Өtkeli çoq vөгeltpes.

Asar çeri asqar tav,
Qorъs-qora, mьj vәtvaq,
Ne uv orman çьltpas,
Ne qьja tas cьn qaqraq.

Alaj-dylej çel gyvlev,
Sajqal suvьq cьmьrlav,
Qьjt etsеq-aq quv-açal
Qoltъjъna ap sьjъmdav.

Çьrtqьctьnda çan cocьr,
Neler çavъzь osьnda,
Yjir-yjir top-top vor,
Çol tosuvda, çosuvda.

Ajuv qavьlan, çolvarъs,
Arъstan çәne ac çьlan,
Açdaqalar azьnar
Ajdbь arvajdbь asrannan.

Bil men buqъ ijt valьq,
Bul aqtbuq turt tylygi,
Qorъs qonъs, muzdan yj,
yndes tuvlaq kijimi.

Qъsqa oana coloanda
Sol tystiktin syri osъ,
Soan „baram, asam“ dep
Koptin qatqan stlesi,

Sol sol tystik icinde,
Acъlmaqan sъrlar var.
at quvъlъs ana keq,
Tuvlar nece qъrlar var.

Asuv kerek qalajda,
Acuv kerek sъrlardъ,
„Nesip“ kerek adamoa.
Basuv kerek qъrlardъ.

Talaj elden talaj an,
Talaj iret talъnoan,
Talaj talqan mert volъp,
Talaj iret alqъnoan.

Tavъ ajtyр talajdъq.
Tasъ talaj ayloan,
ayloan soq sandalъp,
Salъbrъsqan anъroan.

Osъ darъja ortasъn
Ozektete erge ajdap.
Sъrъn acъp ol salъp,
Belgisine tuv vajlap.

„Celyvskin“ dej muz vuzoъc,
Muzdъ ygetti, suvdъ esti,
„Nojъs mylqav sum darъja,
„Celyvskin“ men egesti.

Еки қақтан қарсыра,
Екпіні мен муз соқты,
Давыл селпір, тав тебір,
Тарсылдаты, кырис етті.

Қақырлы күй қарасты,
Қарсыласты қайтпады,
Тилсіз қандың күйі асыр,
Батқан қолың тартпады.

Қорықта көр қортқан,
Өкпесі өккен зорыққан,
„Сельвский“ді қылады
Қебір деңіз обырқан.

Симийтеј даньсран
Камандыры еді кемеңгі,
Екі сағат ішінде-ақ
Билді ораттың келгенің.

Авырсымай, дауырқуай,
Асырпастан-сасырастан
Қанды, сүкті сырттыр
Қамсыз етті қайтпастан.

Қарылыста, қарыда,
Қалың аяна „зарқоз“ды-
Рақымыз муз сүттер,
Өзгені аман өткізді.

Елден қерден тым алыс,
Дылей муздың үстінде,
Қызден артық қан қажав,
Қалды оны қан естirme?

Өнерлі ерлер қон тартыс,
Музға тикті қатырды,

Çыь çайь уј салды
Bastap барлық ватырды.

Qorquv, yrkyv, qovaļçuv
Birinde de bolqañ çoq,
Bilim zerttev, ысылу-
isln lc bir qojqañ çoq.

Radıjonь орнатыр,
Ајналаоја çar saldy,
Keme, ucqьctar toqtarylьq,
Muz ystinde „çəј“ saldy.

Çardь estigen otanь,
Çavьlsa attandь,
Bastavcsь vascь ьctap,
Bar çergede at saldy.

Aјьрылан, kemeler
Iri ekpin men vaptaldь.
Erinves er eçetter,
Qaruvlandь saptandь.

„Ala almajды adamьn,
Bara almajды çaqьndap“
Basa almaj qadamьn,
Dep çattь çav arьldap.

Qus ucrajьnь qьjadan,
Adam varmas alьstan,
Alьp cьqtь çeti ucqьcь,
Biride çoq qajьsqan.

Eki aj tyner sur muzda
lc bir ьoьn-cьoьnьsьz,
„Celyvskin“ ci eçetter,
Ucьp cьqtь kydiksiz.

Mundaj meñirev mejirimsiz,
Muz dalanь kim vasar?
Dylej tujьq, tomььqьqь,
Dyrlikbesten kim asar?

Kөksegeni көр қанав,
Izdegeni оңай қел,
Ҷумьсць мен еңбекци
Otar eldi ezgilev.

Istejtini qьjanat,
Qьjьndьqtan qorqatьn,
Kycsiz, epsiz, toqьscar
Ҷurtqa sidet artatьn;

Caruvasь sajqalьp,
Sajasat catasqan.
Сьqvas toroqa сььmalьp,
Qol ajaoь matasqan.

Attan ьroqьp tysuvge,
Yzengisin suvьroqan,
Qajтьp kelmes sapaqoja,
Betin tyzer vuvьnoqan.

Karijtaldьn elderi,
Mundaj сьrdь acarima?
Karijtalcьl toqьscarlar
Mundaj Ҷerdi vasarima?

—Yc uььqtasa olardьn
Tysine bul kirmejdi.
Ҷan sala isteri Ҷoq,
Qolьnanda kelmejdi.

Ol qьrdь asuv ; сьrdь acuv
Тавьjojat pen сьrlasuv,

Til tetigin menqerip,
Qubun tavur qubundazuv,
Kesel muzdu qubratub,
Kyl -talqan qub uvda-cuv,
Cubdu qeldi qeteler,
Sur suvqub qumsatuv.

Adam tursun qel asvas,
Zengir tavidan kese asuv,
Dylej orman kez quba,
Qorus-qorany ese asuv.

Ol ezgeden ezgece,
El qoluna keledi.
Ol bir qetete asqan
Er qoluna keledi.

• Balcevekter basub,
Purletarbat vijlegen
Eubekcleri ekpindi
El qolunan keledi.

Erlin ete ardaqtar,
Birlin mylyjen qoqtajtun,
Myljonduda biri ojlar,
Is tuvsa erin toptajtun;
Cavidan ottan qorubqubajtun,
Qubundubqub kez qengic
Qubul tuvub qubraqub
El qolunan keledi.

Calqub qatqan qeri var,
Asqar tavub ejdik eri var,
Sarub dala bel var,
Sarqubmas sansub keni var,
Sarubububsqan darubjash,

Sarıyaşan ezeli,
Samaladaj orınanı,
Canqandı calqar keli var,
El qolınan keledi.

Sansız saqıt, kər zavıt,
Qalıq pəvriq, is qavırt,
Ucquc, çortquc, səjlegic,
Macijneninde ljesi,
Qıjırsız temir çolı var,
El qolınan keledi.

Kərnektı kərkeş qalalı,
Ənerli isker adamdı,
Uşımdı zijrek balalı,
Çuldızdı qıran ceşl var,
El qolınan keledi.

Ezyvcini ezyvler,
Uanavcın qaqvandar,
Çuməssızdıq çojıler,
Teqnişkeni menşergen
Çana tan çana keli var,
El qolınan keledi.

Bilekke vilek tyişken,
Çyrek ven çyrek syişken.
Eñveki qara caruvası,
Uşımdayan qalqozıq,
Qomaqtasqan sapqozıq,
Çana qurılı, çana isti,
Qavındatır qavlatqan,
El qolınan keledi.

Satsıjaldıq caruvanı,
Irge tışın nıqajıqan,

Tapsyz qoqam quruvça,
Negiz salıp çol tartqan
Qas tañında kögi var,
Tənkeriscil tovb var,
Qajtras kyctin keni var,
Sajgölikti sajlantqan,
Satsıjaldıq qorı var,
Satsıjaldıq otanñın
Bul qolınan keledi.

Osı ajtılğan eldegi
Ic çaqta çoq tenderi
Öte önerli çigerli,
Asa ylgili danıswan,
Er qolınan keledi.

Sol danıswan ylgili er.
Ondadaqı özgece,
Sonca çandı açalğan
Alıp sıqqan däl kece.

Çeti usqıstar emesbe?
—Soldıqında söz narma?
Bıñ najlav ölmge
Osı çanda solarma?

Levijder ven Ivanov;
Molokov ven Kamanın
Islepov ven Bodorıjan,
Çetincisi Doronın

Naqız erler emesbe?
—El çurtına sıjıkti,
Adal ulı elinın
Bar ölemge ıllıkti.

Buİ çeti attıñ davıssı
Çer çyzinde çattaldı
Məngi ucıes taqtajıqa,
Tarıjqqa enip çattaldı.

Eki aj voıjı sur muzda,
Surıñ berme! turlaıjan
Yreılenbeı, ijmenbeı,
Çajlı çaqıdaj qura aloıjan,

Celyskinci çav çyrek,
Ceksız erler emesbe?
Onıñ vascıssı cımlıjt
Icin kemengır emesbe?

Taqıb-taqıb taqıssı
tavıssıp ajıvas qadarman,
qajtsaj qarssı turatıbe,
qarssı kelgen qahhardan,
Osındaj zor ınarge
eli-dossı syjındı,
ykimeti toñ çavıp,
ykimeti toñ çıvıp,
sıj-sıjladı tyvıldı.

Ertoge emes elge ajan,
ıtırık ememes çurtqa ajqıñ,
vıltıroıb emes vıjıloıb,
kece menen ıyglıñı,
köz körıp qul ustaıjan,
„celyskın“ nıñ netkenin,
çer çyzi ıvdan bıledı,
celyskın ec ıtırdın
çer ystine çetkenin
körıp mıljon kyledı,

Eki aj muzda tynegen,
Muzdan onь ap çenegeñ,
Erler qurojana er emes
Qahırmandar ekenin
Eli tursın odaqtın;
Çer çyzi anьq billedi,
Qalqьz bular çana emes,
Mundaj talaj qaharman,
Сьçьp, tuvьp, kebejip
Satsьjaldьq qurьlsqa
Çumsavьna bar kьcti
Eңbekci çurt senedi
Çasa ardaqtь erleri,

Самьrlatьp çyrekt,
Сimlr qantьp bilekti,
Dəl orьndap tilekti,
Aьp сьqtь көp çasa
„Qaharmanьm“ dedi eli.

ОН МЫЛИЈОН

(Одақта Кеңес сайлавна туноџыс рет 10 миллион кәм-
самол җастар җатынасды).

Савлатыр сүтин булақтай
Җасарыр анам җурақтай
Өктәбир таңы астында
Җызыл адам тувоҗамын.
Туноџыс төл һор төгилген
Кеңестин кеңес белінен
Җызыл соқтай җайнаҗан
Он миллион адаммын
Теҗевирини терис биткен
Тевискенди кыҗреткен
Кырас җолын уҗреткен
Туҗаҗы топчы тав тыек
Маркис Ленин бавамнын
Тув устар җызыл маҗданда
Адастырмас җайданда
Дөһлеҗан җыран Сталин

Сындағы сивар баласым.
Елбек пенен бау асқан
Азға тускен, аяқасқан
Тағым қатыр көк аспан
Көкте күн мен сарласқан
Елде тұрған баламын.
Екпінім дауы емйген
Соқтырған қаның сөмбүрген
Секелтірген сегінген
Тарс аяғыңды таласын
Саңқыда дауысым саңқыда.
Қаз болып келде қаңқыда
Бүткіттең сында сында саңқыда
Он мүлжон кеңесте
Сілезге тартып барамын,
Былкілде көмең жылкілде
Сайра тілім іркілме
Сырың қалам сілкіне
Құлдыздай қысыр ақпаным
Рауіріктен завыттан
Завой сеқтан қалыоздан
Теңізде көктем қурыдан
Қол көтерер қапаным.
Есер берем тобымда
Барма бөгет қолымда
Қызы түв ұстап қолыма
Алдарымда ақпаньң.
Тавысқа талай сөз қоғ қоғ
Істейтіндер көп алда
„Қав қоғ демө ол қарда“
Болмаса Сергеј ер қайда

Qўraqlıbq kucəjtuv
Sijezde mindet alamın.
Çavda çavap veruvge
Tereñdev töve kəşuvge
Kyres pen kuc pen tavas pen
Lenincil davı qoqlamın
Bir

Eki

Yc

Çagom

Marbc

Çavdan keđim alamın.
Qaz kije.
20 XII-34-ç.

